

MASTEROPPGAVE

Emnekode: SPD5021

Navn: Siv Marita Sæther Fostad

«Øynene kan smile, munnen kan le, men sorgen i hjertet kan ingen se» : kvalitativ studie om barn som sørger.

«The eyes can smile, the mouth can laugh, but no one can see the sorrow within the heart»: a qualitative study of grieving children.

Dato: 9. mai 2024

Totalt antall sider: 98

FORORD

Kjæreste Mathilde.

Dette er et prosjekt jeg har nært hjertet. Det var ikke tvil om hvilket tema jeg ønsket å skrive om, et tema som både er så nært og fjernt på samme tid, sårt og fint, kjent og fremmed. Sorg er spennende, det er personlig. Man kan holde sorgen i hjertet eller dele den med verden, den kan oppleves ulevelig, men i neste øyeblikk fylle deg med en varm kjærighet. En erfaring jeg har kjent på gjennom denne prosessen, og livet, er at kjærighet er det fineste som finnes, og sorg er beviset på å ha elsket.

Med god hjelp fra mine pedagog-venner, nærmeste familie og veileder Sigrid Næss, ble denne masteroppgaven skrevet. Takk til mine informanter som stilte sine erfaringer til disposisjon, uten dere kunne ikke dette blitt skrevet. Mye svette og ikke minst tårer har blitt felt gjennom både utdanningen og skriveprosessen. En spesiell stor takk til min ektemann, far til mine barn og beste venn. Uten din støtte og kjærighet hadde ikke noe av dette blitt en realitet.

Nuss og kos, mamma.

Siv Marita Sæther Gravvold

Svorkmo, 9. mai 2024

FORORD	1
SAMMENDRAG	4
ABSTRACT	5
1. INNLEDNING	6
1.1. BEGRUNNELSE FOR VALG AV TEMA	6
1.1. BEGREPSAVKLARINGER	6
1.2. AVGRENSNINGER	7
1.3. AKTUALITET	9
1.4. PROBLEMSTILLING	10
1.5. DISPOSISJON	11
2. TEORETISK TILNÆRMING	11
2.1 SORG	11
2.1.1. TIDLIGERE OG NYERE SYN PÅ SORG	12
2.1.2. KOMPLISERT SORG HOS BARN	14
2.1.3. BARN SOM PÅRØRENDE	17
2.1.4. BARN SOM PÅRØRENDE VED FORVENTET DØD	21
2.1.5. BARN SOM PÅRØRENDE VED BRÅ DØD	22
2.1.6. HVORDAN SORGEN KOMMER TIL UTTRYKK	23
2.2. BARNEHAGENS ROLLE I MØTE MED BARN I SORG	29
2.2.1. BEREDSKAPSPLAN OG KOMPETANSEUTVIKLING	30
2.2.2. PERSONALGRUPPEN	32
2.2.3. BARNHAGELÆRERENS ROLLE I SORGEN	33
2.2.4. ARBEIDSMETODER	37
2.2.5. FORELDRESAMARBEID	39
3. METODISK TILNÆRMING	43
3.1. VALG AV FORSKNINGSMETODE	44
3.2. FORFORSTÅELSE OG FORSKERROLLEN	46
3.3. FORSKNINGSDESIGN	47
3.3.1. KVALITATIVT FORSKNINGSINTERVJU	48
3.4. UTVALG OG REKRUTTERING	49
3.5. GJENNOMFØRING	50
3.6. ANALYSE AV DATAMATERIELL	51
3.7. KVALITETSVURDERINGER	52
3.7.1. VALIDITET, RELIABILITET OG GENERALISERBARHET	53
3.8. FORSKNINGSETISKE VURDERINGER	54

4. FUNN	56
4.1. PERSONALET OG RAMMEFAKTORER	56
4.2. BARNEHAGELÆRERENS TANKER OM BARN I SORG OG ARBEIDSMETODER	59
4.3. FORELDRESAMARBEID FOR BARNETS BESTE	67
5. DRØFTING	70
5.1. PERSONALET OG RAMMEFAKTORER	70
5.2. BARNEHAGELÆRERENS TANKER OG BARN I SORG OG ARBEIDSMETODER	74
5.3. FORELDRESAMARBEID FOR BARNETS BESTE	82
6. AVSLUTNING	84
LITTERATURLISTE	88
VEDLEGG 1 – GODKJENNING FRA SIKT	91
VEDLEGG 2 – FORESPØRSEL OG SAMTYKKESKJEMA	92
VEDLEGG 3 – INTERVJUGUIDE	95

SAMMENDRAG

Formålet med dette prosjektet var å undersøke hvordan barnehagelærere kunne støtte barn mellom 4-6 år, i sorg. Med utgangspunkt i fenomenologisk-hermeneutisk forskningsmetode, med mitt vitenskapelige syn hos konstruktivismen, ble datamaterialet innhentet gjennom kvalitativt forskningsintervju av tre barnehagelærere.

Prosjektet tar utgangspunkt i hvordan vitenskapen har bidratt til å inkludere barn når familien blir berørte av sorg og dødsfall, hvordan barn opplever dette og hvilke måter man på best mulig måte kan støtte barna. Barnehagelæreren som profesjonsutøver har allerede gode kunnskaper om barn og barndom, hvor deres samarbeid med foreldre og med et felles ønske om et robust barn, som er kjent med følelsene sine. I studien har jeg inkludert forskning hvor man har tatt utgangspunkt i skolen, men fordi jeg ser disse som viktige i belysningen av både nødvendigheten av sorgstøtte i barnehagen, og forskningens overføringsevne til barn i barnehagen, har dette fått plass i oppgaven. Barn er allerede en sårbar gruppe, hvor barn i sorg og forskning må kunne rette seg etter etiske retningslinjer. Forskning på barn og sorg er i stadig utvikling, hvor denne oppgaven synliggjør viktigheten av fortsettelsen med dette.

Mine funn i prosjektet viser det forholdet barnehagelærer har til beredskapsplaner, hvor disse oppleves som «uferdige» og krever utarbeidelse før de kunne brukes aktivt. På bakgrunn av mangelfulle planer, krevde det et aktivt søkende personale i barnehagen for å dekke kunnskapshull og konstruere planer i fellesskap. Personalets sammensetning og barnehagelærerens individuelle personlighet hadde store betydninger for hvor aktive de var i å tilkjenne seg tilstrekkelig kunnskap, evne til refleksjon og søke støtte hos andre ansatte eller profesjoner. I møte med barn i sorg dominerte dialogen, som kan begrunnes i dens tilgjengelighet, lave og fleksible krav i forhold til tid, sted og deltakere.

ABSTRACT

The purpose of this project was to investigate how teachers in kindergarten could support children between 4-6 years of age, in grief. Based on a phenomenological-hermeneutic research method, with constructivism as my scientific view, the data material was obtained through quantitative research interviews with three kindergartens teachers.

The project is based on how science has helped to include children when the family is affected by grief and death, how children experience this, and the best ways to support the children. The kindergarten teacher as a professional practitioner already has good knowledge of children and childhood, there their cooperation with parents and with a common desire for a robust child, who is in touch with his feelings. In the study, I had included research where the children in focus was in school, but because I see these as important in elucidating both the necessity of bereavement support in the kindergarten, and the transferability of the research to children in kindergarten, I included them in this thesis. Children are a already vulnerable group, where children in grief and research must follow ethical guidelines. Research on children is constantly developing, where this thesis highlights the importance of continuing with this.

My findings in the project show the relationship kindergarten teachers have with emergency plans, where these are perceived as “unfinished” and require preparation before they could be used actively. This required and actively searching staff to cover gaps in knowledge, and construct plans together as a team. The composition of the staff, and the kindergarten teacher`s individual personality had a major impact on how active they were in recognizing sufficient knowledge, ability to reflect and seeking support for other staff or professions. In the meeting with children in mourning, the dialogue dominated. This can be justified in its accessibility, low and flexible requirements in relation to time, place, and participants.

1. INNLEDNING

1.1. BEGRUNNELSE FOR VALG AV TEMA

Under min utdanning som barnehagelærer ved Dronning Mauds Minne Høyskole har jeg interessert meg for hvordan barna har det og blir møtt av voksne, både i hverdagen og generelt i livet. Å ta barna på alvor, behandle de med respekt, og aktivt inkludere de i den pedagogiske planleggingen har gjennom min praksis resultert i gode relasjoner og trygge barn. Denne interessen fortsatte da jeg startet på masterutdanningen i spesialpedagogikk ved Nord Universitet. Videre har mine erfaringer som mamma ført meg frem til temaet sorg. Etter at min datter Mathilde døde etter lang tids sykdom, bare 16 måneder gammel, ble mitt behov for støtte i denne tiden vesentlig større. Jeg ble raskt medlem av Landsforeningen uventet barnedød (LUB), hvor jeg med årene har møtt flere fantastiske familier som også har mistet barn. LUB har bidratt med veldig mye godt i min sorgprosess, så for å gi tilbake ble jeg i første kvartal av 2024 styremedlem i avd. Trøndelag.

Alt dette førte meg videre til temaene sorgstøtte og barnehage. Det ble naturlig for meg å ta barnehagen som arena, nettopp fordi jeg er utdannet barnehagelærer og har kjennskap til barnehagen. Barn har en så forfriskende naturlig og usminket væremåte, de er hele seg i alle situasjoner. Deres reaksjoner, handlinger og tanker omkring temaer som døden synes jeg er spennende. Dette er tema som kanskje mange voksne synes er vanskelig å snakke om, har jeg en oppfatning av. Men det gjør ikke nødvendigvis barn. Sorg, lengsel, sinne og savn er følelser på lik linje som glad og lei seg, og i dette prosjektet håper jeg å kunne se nærmere på hvordan barnehagelærere har møtt disse følelsene hos barn som sørger.

1.1. BEGREPSAVKLARINGER

Beredskapsplan

→ En generalisert plan, basert på hendelser som faktisk kan ramme barn eller barnehagen (Utdanningsdirektoratet, 2021). Et verktøy for ansatte i situasjoner hvor en ramme kan være nyttig for å deretter individualisere det pedagogiske tilbudet til barn i sorg.

Følelsesarbeid

→ Hvordan man står i, kjenner etter, uttrykker, beskriver og ordlegger, speiler, møter og gjenkjenner ulike følelser (Normann-Eide, 2024).

Sorgstøtte

→ Barnehagens arbeid med barnets sorg, bearbeiding av sorgen, støtte barnet å stå i sorgen og følelsene. Ut ifra pedagogens aktive observasjoner og tilstedeværelse i barnets hverdag bygges sorgstøtten rundt og med barnet.

Tidlig innsats

→ Sette inn og endre det pedagogiske tilbudet, og støtte for det berørte barnet straks. Unngå en vente-og-se holdning.

Tilpasset opplæring

→ Individualisert tilbud og støtte i det pedagogiske tilbudet basert på enkeltbarnets behov og muligheter.

1.2. AVGRENSNINGER

Oppgaven har endret seg gjennom hele skriveforløpet. I utgangspunktet ønsket jeg intervju barn i barnehagealder som hadde mistet søsken innenfor en tidsperiode på 1 år fra intervjudato. Men etter å ha tenkt meg om besluttet jeg raskt å kaste fra meg den ideen. Ikke bare hadde det vært interessant å gjennom disse imaginære barneintervjuene kunne hente førstehåndserfaringer fra barna som selv sto i denne situasjonen, men også ufattelig påtrengende for allerede sårbare barn. Disse barna hadde det i utagnagspunktet vanskelig fordi de hadde mistet noen de var glade i, foreldrene hadde sin sorgprosess og barnehagen ville mest trolig hatt sine egne tiltak rundt barnet og situasjonen. At jeg da skulle komme inn som en nysgjerrig, fremmed masterstudent med spørsmål og aktiviteter basert på mine teorier og antakelser hadde ikke vært for barnets beste.

Derfor, endret jeg utvalget og fremgangsmetoden min til pedagogiske lederes erfaring med sorgstøtte arbeid rundt barn som har mistet søsken. Jeg å benytte meg av intervju som metode, hovedsakelig en samtale rundt deres praksis og erfaringer. Jeg lagde en intervjuguide med

tema og undertema slik at jeg kunne følge med underveis i intervjuet at vi hadde snakket om alt jeg ønsket å undersøke. Her møtte jeg også på noen utfordringer. Selv om tall fra Statistisk sentralbyrå viste at det var et relativt stort antall barn som døde per år, viste det seg at det var vanskelig å rekruttere informanter som passer til avgrensningene mine. For hvert 100 000 barn som ble født i 2021, viser tall fra Statistisk sentralbyrå at det døde 175 barn fra 1-10 år. Ti år tidligere, i 2010 viser samme tabell at 199 barn fra 1-10 år døde. Jeg vil også trekke frem tall fra 2001, som viser tall fra tjue år tilbake i tid; der 295 barn fra 1-10 år døde (Statistisk sentralbyrå, 2021a). Jeg ble overrasket over at dette viser at det døde 120 barn mindre i 2021 enn i 2001, en positiv reduksjon samtidig som det er mange familier som blir berørt av å miste et barn. Disse tallene er relevante for aktualiteten til oppgaven, der mange av disse 175 barna som døde i 2021 hadde trolig søsken enten i barnehagen eller i skolen. I 2021 var det 268 465 barn som gikk i barnehage, 170 440 av disse var mellom 3-5 år (Statistisk sentralbyrå, 2021b). Det var disse tallene som ga meg håp om å treffe informanter innenfor min radius, og et personlig intervju.

Etter å drøftet dette med veilederen min, ble utvalget endret fra pedagogiske ledere til barnehagelærere. Likevel viste det seg at dette ikke var nok, så jeg åpnet opp til at barnet kunne ha mistet et nært familiemedlem. Definisjonen på et nært familiemedlem kan være vanskelig å generalisere, nettopp fordi familier har ulik sammensetning. Derfor tok jeg utgangspunkt i barnas emosjonelle tilknytning til familiemedlemmet. Jeg hadde også i utgangspunktet ønsket at sorgstøtteamet skulle ha funnet sted for ikke lenge siden, fordi pedagogikken stadig er i endring og hvordan samfunnet ser på barn i sorg på har forandret seg. Men etter å ha møtt informantene endret jeg også denne tidslinjen til 10 år. Enten så hadde jeg vært veldig uheldig med tilfeller som passer oppgaven i min del av Norge, rekrutteringen ikke hadde god nok kvalitet eller ikke nådde fram, eller de mulige aktuelle informantene ikke ønsket å bli intervjuet.

Etter mange omveier og endringer har utvalget endelig landet på barnehagelærere med erfaring innenfor sorgstøtteamet for sørgende barn i alderen 4-6 år, som har mistet et nært familiemedlem. Hovedtema er sorg, men for å kunne ta for seg dette temaet mener jeg det er helt nødvendig å også trekke frem noen underkategorier; følelsesarbeid, tilrettelegging, barnas lek og familiesamarbeid. Disse mener jeg går hånd i hånd, og vil komme frem i oppgaven.

1.3. AKTUALITET

Aktualiteten av et tilrettelagt, individuelt tilbud har preget samfunnet vårt i større grad med årene. Flere organisasjoner får tydeligere stemmer omkring samfunnets inkludering av personer som tidligere følte seg usynlige, uglesett eller bortgjemt. Det er et samfunnsansvar at alle medlemmene har det bra, tatt på alvor og får ta så stor aktiv del i sin hverdag som mulig. Barn har i lang tid hatt en lav status i både storsamfunnet og som familiemedlem. NRK belyser i 2007 situasjoner på 1970-80 tallet der spedbarn ble operert uten bedøvelse, fordi man på den tiden trodde barna ikke opplevde smerte på samme måte som voksne. Senere forskning viser faktisk at smertebanene i nervesystemet er fullt utviklet før fødsel, men nervebanene som reduserer smerte er underutviklet. Den daværende leder for Norsk Barnesmerteforening, Randi D. Andersen, hevder at utilstrekkelig smertelindring rett og slett kan sette varige spor i en barnekropp (Sandvig,2007). Dette er et skrekkeksempel på hvor lite kunnskap vi hadde om barn på den tiden.

Et annet eksempel på hvorfor det er så viktig med et samfunn i utvikling, forskning og inkludering, er oppbyggingen av barnehagen gjennom tiden, Dette påvirker barna. De tidligste barnehagene i Norge var omtalt som barneasyler og oppsto rundt 1800-tallet. Det var fattige familier som benyttet seg av disse. Vi spoler frem en del år; barnehageloven 1975. Denne endret barnehagene fra oppbevaring, til en barnehage for alle barn. Barnehagen ble et kommunalt ansvar. Barnehageloven var åpen og opp for tolkning til hver enkelt barnehage, i motsetning til nå, hvor man forholder seg til et offentlig juridisk dokument. Lovverket endret barnehagen til en pedagogisk institusjon, hvor barnas medvirkning og rett til barnehageplass sies å være de viktigste endringene (Jonassen,2015).

I dagens barnehage brukers styringsdokumentet «Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver», utarbeidet av Utdanningsdirektoratet. I kapittelet «barnehagens verdigrunnlag» tydeliggjøres viktigheten av at alle barn møtes der de er gjennom livet. Det innebærer at barnehagen skal gi rom for ulike forutsetninger og erfaringer hvor de møtes av empatiske ansatte (Utdanningsdirektoratet, 2017).

UDIR har utarbeidet støttemateriell til Rammeplanen, som inkluderer kriser og sorg. Denne håndboken for barnehagepersonell tar for seg ulike kjennetegn hos barn i sorg, hvordan man på best måte kan samarbeide både med hjemmet og i personalgruppen. Den gir eksempler på oppfølging og forslag til litteratur (Utdanningsdirektoratet,2022). Når jeg leste denne

veilederen, ble jeg oppmerksom på at det var mangelfull informasjon om videre oppfølging. Den tok hovedsakelig for seg den første, akutte tiden, selv om sorg treffer som bølger i vannet, noen ganger er den mer fremtredende enn andre. Det kan også være ulike situasjoner som berører barn i sorg annerledes enn barn som ikke er i sorg.

Populærkulturen presenterer døden og sorg for barna gjennom animert barne-tv. Blant annet NRK-serien Fantorangen og Australsk-produserte barne-tvserien Bluey. Mitt eksempel dreier seg om serien «Bluey» som er tilgjengelig på nettsiden; www.youtube.com og Disney+ (per. 09.03.24). I serien møter vi hunden Bluey på 6 år, lillesøster Bingo 4 år, og deres mamma og pappa. Vi møter hundene i ulike situasjoner hvor de opptrer med menneskelige trekk.

Episoden jeg mener er aktuell for dette prosjektet, er episode 38 «Copycat» i sesong 1. Her møter Bluey og pappaen en skadet fugl, de drar til dyrlegen med fuglen. Den overlever ikke, og Bluey blir lei seg. Senere samme dag møtes familien og opplevelsen med fuglen blir til lek. Bingo leker fugl, Bluey seg selv og mamma jobber hos dyrlegen. Leken foregår på samme måte som erfaringene til Bluey, bortsett fra at mammaen hennes sier at fuglen klarte det, og ble frisk. Dette ble feil i forhold til Blueys erfaring, og hun retter på moren; «..fuglen må være død.» Leken fortsetter. Når de gravlegger Bingo, sier Bluey seg fornøyd med leken og de snakker om erfaringene og følelsene sammen. Serien fremhever hvor viktig leken er av bearbeidelse av ulike erfaringer og situasjoner som berører barna, og naturlige situasjoner i hverdagen hvor man kan snakke sammen om disse.

Alle historiske milepælene og samfunnets endringer påvirker hvordan barnehagelærere forholder seg til barn i sorg. Ettersom mer støttmateriell lages, populærkultur og andre arenaer hvor barn er, tar for seg temaer som døden, desto mer blir det en naturlig del av livet.

1.4. PROBLEMSTILLING

«Hvordan kan barnehagelærere støtte barn mellom 4-6 år som sørger?»

1.5. DISPOSISJON

Kapittel 1: innleder oppgaven med begrunnelse for valg av tema og begrepsavklaringer beskrives. Jeg utdyper oppgavens avgrensninger og hvorfor dette er et aktuelt og viktig tema.

Kapittel 2: deles inn i to teoretiske deler. Den første tar for seg sorg hos barn, andre delen er en teoretisk tilnærming til barnehagen og barnehagelærerens praksis.

Kapittel 3: beskriver den metodiske tilnærmingen jeg har valgt for å besvare problemstillingen, beskriver forskningsdesignet, gjennomføring og etiske overveielser.

Kapittel 4: presenterer funnene mine fra intervjuene, delt i tre kategorier.

Kapittel 5: drøfting av mine funn, og ser disse i sammenheng med tidligere presentert teori.

Kapittel 6: oppsummerer prosjektet, belyser mine tanker og mulige tiltak.

Litteraturliste.

Vedlegg.

2. TEORETISK TILNÆRMING

2.1 SORG

I løpet av livet vil de aller fleste av oss sannsynlig vis oppleve en form for sorg, enten om det er tap av arbeidsevne, miste et kjæledyr eller at noen man kjenner dør. Pål Kristensen, Kari Dyregrov og Atle Dyregrov definerer sorg som; «.. de emosjonelle reaksjonene som følger tap av nærstående.» (Kristensen, Dyregrov og Dyregrov,2021,s.23). Disse emosjonelle reaksjonene påvirker individet på alle områder, følelsesmessig, kognitivt, atferdsmessig og eksistensielle. Dette vil jeg komme tilbake til i underkapitlet «Hvordan sorgen kommer til uttrykk». Hvordan man reagerer i en sorgprosess er individuelt. Tiden etter et tap vil være

preget av tilpassing til den nye hverdagen, og dette håndterer mennesker forskjellig (Kristensen, Dyregrov og Dyregrov,2021, s23).

Barn har fra før de fikk utviklet et verbalspråk, brukt kroppen og stemmen for å uttrykke sine behov, fordi deres begrepsutvikling og følelsesuttrykk er begrenset og underutviklet (Høigård, 2013, s.159 og 166). Jeg mener at man kan se barn i sorg ha sterkere utløp for sine tanker og erfaringer på grunn av underutviklet verbalspråk og følelsesuttrykk. For eksempel kan et barn i sorg reagere med sinne i en ellers trygg og kjent situasjon. Årsaken til handlingene og atferden vil være viktig å finne ut av, siden dette kan bunne i en sorgreaksjon. Slik at barnet kan bli møtt på sine premisser og i sin mentale utvikling.

Har man møtt ett barn i sorg, så har man akkurat det; møtt ett barn i sorg. Sorgprosessen er så personlig og de individuelle forskjellene hvordan sorg både oppleves og mestres, kan være store. Kristensen, Dyregrov og Dyregrov (2021) mener psykologien i lang tid har vært opptatt av å forstå nettopp disse individuelle forskjellene mennesker opplever i ulike situasjoner. Selve sorgprosessen påvirkes av mange faktorer, blant annet relasjon, altså hvor godt kjente man avdøde. For noen barn har måten familien er satt sammen en stor betydning for hvem man har gode relasjoner til. Der noen barn vokser tett opp med besteforeldre, søskenbarn, tanter og onkler, har kanskje andre barn en nær relasjon til mamma og pappa. Hvor mye en person har betydd for barnet psykologisk har like mye å si som familiære forhold, så de trenger ikke nødvendigvis være i slekt for at barnet skal oppleve sorg ved dødsfall. De endringene i barnets hverdag etter dødsfall kan skape uforutsigbarhet og gjøre barnet usikkert. Relasjonell tilknytning har mest å si, sammen med omstendighetene omkring dødsfallet. En traumatisk og plutselig død kan skape en intens sorg, som øker risikoen for senere traume-reaksjoner og posttraumatisk stresslidelse (Kristensen, Dyregrov og Dyregrov,2021,s.27).

2.1.1. TIDLIGERE OG NYERE SYN PÅ SORG

Fra 1990-tallet har sorgforskningen økt betraktelig. Bugge (2018) trekker frem at denne nye forskningen viser at sorgen ikke har et bestemt forløp, som man tidligere trodde med faste sorgfaser. Mennesker har ulike behov i sorgen. Den altopplukende smerten og sorgprosessen blir beskrevet av Clark, Pynoos og Goebel (1996) som en sosial prosess, som bidrar til å innlemme den emosjonelle reaksjonen på døden i dens etterlattes liv. Det var lite forståelse

for og forskning på barn og sorg på 1970-tallet. I 1977 ble det holdt en konferanse om depresjoner hos barn og unge, som førte til ønske om videre studier på området. Forskning som ble satt i gang på 1980-tallet og framover har gitt kunnskaper om barn og sorg. Forskningen viste blant annet at barn reagerte ulikt, på bakgrunn av utviklingsnivå og modningstrinn, både emosjonelt og kognitivt (Bugge,2018,s.28-30).

Bugge (2018) viser også til andre faktorer som påvirker hvordan barn i sorg. Omsorgspersonenes rolle og evne til å ta vare på barnet i den kritiske fasen og tiden etterpå, hvordan de ivaretar barnets relasjon til den avdøde, familiens ritualer og samhørighet, eller eventuell splittelse. Fra 1990-tallet har forskningen tatt steget til å fokusere på livet videre for disse barna (Bugge,2018,s.28-30). Den narrative forståelsesmodellen utviklet av Neimeyer (1999) og Pennbaker (1995) systematiserer modeller som kan hjelpe med en helhetlig forståelse av hendelsesforløp og det nye livet etter dødsfallet. Rutter (1990) viser at klinisk erfaring og forskning viser at samme type hendelse kan føre til helt ulike reaksjoner og påvirkning senere i livet, basert på barnets motstandskraft. I forbindelse med sorgreaksjoner trekkes ofte frem en psykodynamisk forståelsesmodell, som innebærer samspillet vi mennesker har oss imellom. Når barnet over tid merker at den avdøde ikke lenger er en aktiv del av livet lenger, blir bekräftelsen på at dette er virkelig og for evig, og den nye virkeligheten skapes (Bugge,2018,s.28-30).

Melanie Klein (1940) forsket på barns tilknytning til viktige personer i dens liv, som ofte var preget av en trygghetsfølelse. Den følelsesmessige tilknytningen var ikke like sterk etter som tiden gikk, men den var fortsatt til stede i barnets/voksnes liv, og smerten over tapet minsket i intensitet. Silverman et. al. (1996) bekrefter at båndene til avdøde kan vedvare hele livet dersom tapet aksepteres, minnene og spesielle handlinger eller ritualer integreres som en del av det videre livet til den gjenlevende (Bugge,2018,s.28-30).

For å forstå barns oppfattelsesevne og hukommelse i forbindelse med traumatiske hendelser viser man til forskning av kognitive prosesser. Den epidodiske hukommelsen er avhengig av hvordan situasjonen oppleves, angst og stress påvirker detaljerte minner. Dersom barnet blir tatt hånd om av noen som klarer å kontrollere sine følelser, husker som regel mer, enn barn som ikke blir møtt på samme måte, viser forskning gjort av Melinder (2005) (Bugge,2018, s.28-30).

Nettopp fordi barn blir møtt ulikt i den første perioden, mener jeg tiden etterpå tilpasses også. Bugge (2018) beskriver den implisitte hukommelsen videre, som påvirker hvor sterkt opplevelsen preger minnene. Det kan komme til syne ved at barn leker eller tegninger gjensker hendelser på et senere tidspunkt i barnets liv. Minnet om hendelsen, fysiske tap, fraværet og savnet av den avdøde, er alle faktorer som påvirker barnets reaksjon. Ytre faktorer og omstendigheter former også barnets sorgreaksjoner trekker Bugge (2018) frem. Mye angst og uro i omgivelsene rundt barnet kan påvirke muligheten barnet har til å hente frem minner fra situasjonen det befant seg i (Bugge,2018,s.28-30). Jeg tolker dette hvor forskningen viser viktigheten med å ta barnas følelser og behov på alvor, da spesielt i vanskelige situasjoner.

Fossen (2013) beskriver barn i barnehagen hvor alderen spiller en stor rolle for deres forståelseevne. Barna i barnehagen er i en alder hvor grensen mellom jeg-et, barnet og foreldrene seg imellom kan være vanskelig å dele. Foreldrene blir en del av barna, slik kan derfor barna oppleve at de mister en del av seg selv når en forelder dør. Sammen med forelderen kan barnet føle at jeg-et og identiteten deres også drar (Fossen,2013,s.212).

Også sorgens lengde har man i nyere tid fått mer kunnskap om. Fossen (2013) minner oss på hvor vanlig det var å gi sorgen en tidsberegning på omtrent ett år, for at den så skulle gå vekk, og forventningen av økt deltakelse i samfunnet steg. Heldigvis har moderne sorgteori vist og erkjent at dette ikke er et faktum. Sorg kan både være kort- og langvarig, og sorgfølelser ofte kan bli reaktiveres på merkedager etter hvert som barnet vokser til. Barn går inn og ut av sorgen, de føler ofte de mister en del av seg selv ved tap av foreldre og livet blir aldri helt som før. Fremtidige relasjoner som påvirker jeg-et og barnets identitet kan være utfordrende på grunn av deres erfaring med dødsfall av en sentral omsorgsperson (Fossen,2013,s.212-213).

2.1.2. KOMPLISERT SORG HOS BARN

Dyregrov (2021b) mener skillet mellom sorg og komplisert sorg hos barn er utydelig. Når man skal skille disse to må man se på både varighet, intensitet og reaksjonens rigiditet. Det er lite studier som omhandler komplisert sorg hos barn, som henger sammen med begrepsklarheter og mangel på måleinstrumenter (Dyregrov,2021b,s.91). Klinisk erfaring tilsier at komplisert sorg hos barn ofte viser seg på andre måter enn bare sterkt savn og lengsel (Dyregrov & Lytje,2021 s.72).

Kristensen (2021a) viser til forskning med resultater hvor ca. 7-10 % av etterlatte opplever den akutte sorgen uten endringer i flere måneder eller år. Her er det tall fra både barn og voksne. Dette kalles en forlenget sorglidelse og er blitt en egen diagnose. Forlenget sorg er en av flere former for komplisert sorg, som ofte berører voksne. Kjernesymptomene er separasjonsvansker med en intens lengsel og overdrevet opptatt av avdøde. Unngåelse av sorgen er den formen som ofte blir sett hos barn, hvor sorgen skyves bort gjennom tanker og følelser som knyttes til tapet og sorgen presses ut av bevisstheten. Unngåelse av sorg kan føre til forsinket eller utsatt sorg, hvor sorgen kommer til uttrykk ved et senere tidspunkt. Videre trekker Kristensen (2021a) frem at traumatisk sorg kjennetegnes gjennom separasjonsangst, og traumatiske og påtrengende minner rundt dødsfallet. Disse påvirker gjerne hverandre og forlenger ofte sorgforløpet. Andre undertyper komplisert sorg vil kjennetegnes ved spesifikke reaksjoner som sinne, en sterk skyldfølelse eller at sorgen viser seg gjennom somatiske plager. Ved en «komplisert familiesorg» ligger årsaken for den kompliserte sorgen i familien. Dette oppstår oftest når barn ikke får tilstrekkelig informasjon rundt dødsfallet, eller når familiens kommunikasjon kan utvikle samspillsproblemer. Komplisert sorg kjennetegnes ved at sorgen opprettholdes gjennom tanker og handlinger, unngås eller stopper opp (Kristensen, 2021a,s.38-40,42). Jeg vil presentere komplisert sorg som et overordnet begrep videre.

Bowlby (1989) beskriver det å miste noen som har stått oss nær og betydd mye for oss, kan være så inderlig vondt at vi ikke klarer eller har kapasitet til å ta inn hva som har hendt, og de konsekvensene tapet får. Denne akutte sorgfasen avtar som regel, men i de tilfellene hvor man bruker krefter på å holde tanker på avstand og ikke aksepterer dødsfallet og den nye hverdagen, blir den opprettholdt. Unngåelse av sorgen handler i første rekke om at den pårørende ikke orker eller klarer å ta innover seg at den som sto de nær er død og at tapet er endelig. Ved tap av en forelder vil hverdagen til barnet bli så endret, så selve konsekvensene av dødsfallet er så inngripende på barnets tilværelse, at det blir for mye å ta inn over seg. Unngåelsen kan også bunne i frykt for, eller å kjenne på følelser barnet opplever i tilknytning tapet og konsekvensene av disse. Eller det kan omhandle fysisk tretthet og utmattelse, være en del av ens personlighetsutvikling basert på tidligere erfaringer eller familiekultur knyttet til vanskelige følelser og håndtering av disse. Til slutt kan unngåelse av sorgen være en del av det posttraumatiske stresset knyttet til traumatiske inntrykk rundt dødsfallet (Kristensen & Dyregrov,2021,s.74-75).

Kristensen og Dyregrov (2021) mener unngåelse av sorg kan komme til uttrykk gjennom atferdsmessige endringer. Dette kan forsterkes dersom familiekulturen ikke har rom for tilstrekkelig informasjon og forklaring til barnet, eller støtter det i dens følelser og å kunne gi uttrykk for disse. Barnet blir da sittende igjen med innestengte følelser og kan utvikle negative tanker rundt dette (Kristensen & Dyregrov,2021,s.76). Bowlby (1963) beskriver en sammensetning av vedvarende sinne og bebreidelse, hvor barn kan utvikle komplisert sorg der en følelse eller reaksjon blir dominerende. Dette kan for eksempel være sinne, skyld eller bekymring (Dyregrov,2021b,s.96).

Freud (1957) studerte hva tanker og grubling rundt avdøde kunne gjøre, hvor han konkluderte det som en viktig, adaptiv prosess som bidro til at pårørende forsonte seg med tapet. Men Kristensen og Dyregrov (2021) hevder nyere forskning har vist at grubling ofte er destruktivt, og kan øke risikoen for komplisert sorg. Sorgrelatert grubling defineres av Eisma og Stroebe (2017) som repeterende tanker omkring årsak, konsekvens eller følelser tapet har iverksatt (Kristensen & Dyregrov,2021,s.76-79).

Barn kan gruble og har ofte en del spørsmål knyttet til dødsfallet og døden. Kristensen og Dyregrov (2021) legger til at barn kan være redde for at den andre forelderen også skal dø, på bakgrunn av deres utilstrekkelige sykdomsforståelse. Dette er ofte ukjent, noe barn ikke har erfaring eller kjennskap til, som de kan ha mange tanker rundt. Kristensen og Dyregrov (2021) mener at hvis det ikke ligger til rette for samtaler rundt dette, eller barna blir avvist i sin undring og sine spørsmål, kan det føre til videre grubling som øker faren for utvikling av komplisert sorg. Små barn er i større grad utsatt for å utvikle komplisert sorglidelse fordi de er avhengige av at foreldre og andre voksne gir tilstrekkelig informasjon og legger til rette for samtaler (Kristensen & Dyregrov,2021,s.76-79). Dette sier meg at barnet må møte barnehagelærere som viser forståelse og ivaretar barnets behov. Manglende livserfaring utgjør også en risiko, fordi det gir større sjanse for at barnet misforstår informasjonen eller feiltolker reaksjoner hos voksne.

Dyregrov (2021b) belyser at barn som mister den ene forelderen er også utsatt, fordi den gjenlevende forelderen kan selv ha utfordringer med sin sorg (Dyregrov,2021b,s.97-98). Kristensen og Dyregrov (2021) mener konsekvensene av dette kan være at bearbeidingen av tapet blir betydelig vanskeligere. Unngåelser av steder eller situasjoner kan gjøre at det tar lenger tid å tilpasse seg verden etter dødsfallet. Schneck et la. (2019) og O`Connor (2019)

viser at gjennom å bevisst unngå tanker eller undertrykker følelser, tenker man faktisk mer på avdøde, og har økt sannsynlighet for å oppleve tilbakevendende påtrengende tanker (Kristensen & Dyregrov,2021,s.76-79). Dette sier meg hvor viktig det er å snakke med barnet om følelser, gjøre seg tilgjengelig og selv være en trygg voksen barnet kan søke til hvor disse tankene og følelsene blir tatt imot .

2.1.3. BARN SOM PÅRØRENDE

I Norge fikk barn status som pårørende første gang i forbindelse med Hirtshals-ulykken i 1989 (Schjander,1990) (Bugge,2018,s.67). Som beskrevet tidligere er dessverre historien full av eksempler hvor barn ikke ble inkludert i familiens sorg, eller et støttende fellesskap. Det ble ofte ikke delt informasjon med barna om situasjonen som fant sted, om det var dødsfall eller alvorlig sykdom. Med tiden har det kommet mer forskning som har skapt en bedre forståelse om barn og barndom. Dette gjelder også hvordan barn kan oppleve, reagere og hvilke behov de kan ha i traumatiske opplevelser. Det viser seg også at slike hendelser påvirker barn i større grad enn man trodde tidligere, både i tiden rundt hendelsen og i resten av livet. Når det oppstår endringer i struktur og i stemningen hos familien, er barn eksperter på å plukke opp dette. Derfor er det viktig å inkludere barna ved et dødsfall, fordi de er like mye pårørende som andre i familien (Djup,2021,s.9-10).

Barn som pårørende er en særlig sårbar gruppe. Bergem (2021) trekker frem ulike studier utført mellom 2011–2017, som viser at barn som pårørende ikke bare har utfordringer i tiden hvor sykdommen eller døden inntreffer, men at opplevelsene kan påvirke barnet senere også (Bergem,2021,s.34). Ruud, T. mfl. (2015) står bak studien gjerne kalt «multisenterstudien» som er et stort prosjekt som foregikk her i Norge. Barna omtalt i denne studien har sin tilknytning til skolen, men resultatet mener jeg er overførbart til barn i barnehagen. Familiene i studien var i kontakt med enten somatiske helsetjenester, psykisk helsevern eller tverrfaglig spesialisert rusbehandling. Bergem (2021) mener at fordi utvalget av familiene som deltok tydelig er de familiene som er best fungerende, kritiseres ofte resultatet av å være farget av dette, og man antar at virkeligheten ikke er like positiv. Hovedkonklusjonen i studien viser at barn og deres familiesituasjon påvirkes i stor grad av sykdom, ønsket etter informasjon og tilpasset hjelp og støtte er stort, men dessverre ikke møtt (Bergem,2021,s.34). Basert på konklusjonene i «multisenterstudien» utarbeidet av Ruud, T. mfl. (2015) mener jeg

barnehagen har en sentral rolle, både for barna og foreldrene når hverdagen blir endret som resultat av alvorlig sykdom.

En studie utført av Torvik & Rognmo (2011) omhandler barn som har vært pårørende til foreldre med psykiske helseplager eller alkoholmisbruk. Jeg mener også her at resultatene kan overføres til barn som går i barnehagen. Konklusjonen er at det er belastende for barn å vokse opp i familier med psykisk sykdom og alkoholproblemer, og at dette kan gi barna vonde opplevelser. Studien viser stor variasjon i hvilken grad dette kan gi skader hos barn (Bergem,2021,s.33). For mitt prosjekt kan konklusjonen trekkes mot barn i familier rammet av dødsfall opplever tiden både før og etter dødsfallet som belastende. Dette gjelder spesielt om barnets gjenværende forelder blir sterkt preget av sorgen.

Den siste studien jeg vil trekke frem er av Dyregrov, K. & Dyregrov A. (2011) som tar for seg barn og unge som pårørende ved kreft. Resultatene av studien viser at familiens dynamikk og barnas hverdag ble tydelig berørt. Barna opplevde frykt i møte med diagnosen som varte over lenger tid. Det ble rapportert om søvnforstyrrelser, hukommelsestap og konsentrasjonsvansker. Så mye som 70% av barna opplevde at de sto alene i sorgen og at ingen var der for dem når de trengte det (Bergem,2021,s.38). Her igjen var det eldre barn som ble inkludert i studien, jeg mener det likevel kan overføres til barn i barnehagen. Disse eksemplene underbygger hvorfor det er så viktig å ta barnas sorg på alvor. Barna har behov for støtte både i den første og kritiske fasen av sorgen, men samtidig se sorgen som ofte kommer til syne også senere i barnets liv.

Med bakgrunn i disse eksemplene kan man fastslå at belastningen av den nye hverdagen gjør inntrykk på barna. Nye tanker, erfaringer og bekymringer oppstår, samtidig som barnet observerer andre omsorgspersoner og deres reaksjoner. Men selv om barn er gode på å lese rommet og plukke opp reaksjoner, følelser og handlinger voksne gjør, vil ikke det bety at de forstår eller har redskaper for å håndtere situasjonene alene. Tilstrekkelig informasjon som er tilpasset barnets utvikling og emosjonelle tilstand er viktig for at barnet skal kunne starte sin sorgprosess. Det har behov for en lydhør og trygg omsorgsperson ettersom barnets kroppslige og emosjonelle behov ofte endres (Djup,2021,s.9-10).

Konsekvensene av utilstrekkelig informasjon og emosjonelt fraværende foreldre, kan videre føre til at barnet går alene med sine tanker og følelser. Barna får ikke bearbeidet disse eller

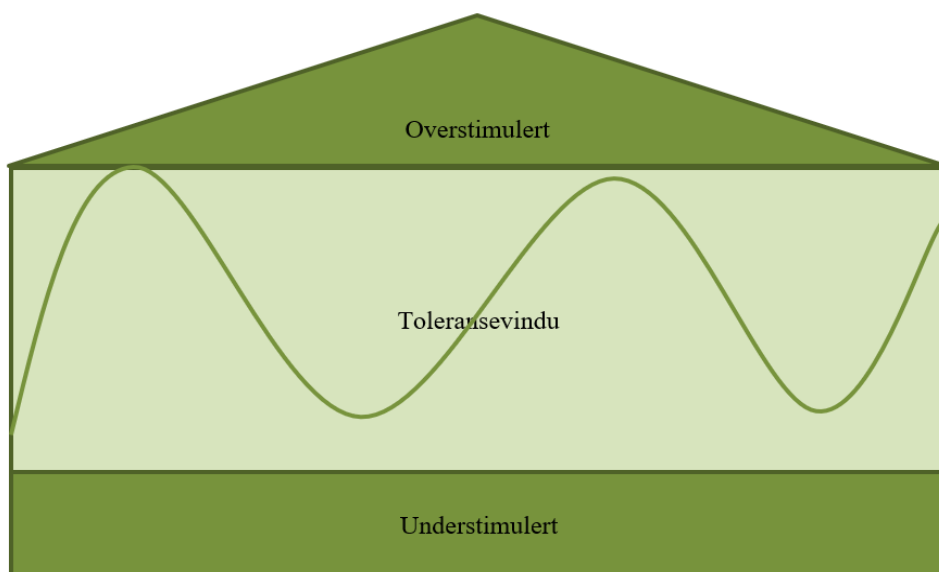
mulighet til å forstå situasjonen sin, men tankene og følelsene kommer ikke bort av den grunn. I verstefall kan dette føre til at barnet ikke lenger stoler på foreldrene eller andre omsorgspersoner, eller at det å snakke om de tanker og følelser barnet kjenner på ikke er nødvendig. Barna kan da prøve å trøste sine foreldre i stedet for at de er tilstede i barnas sorg, rollene blir snudd på hodet, barna later som om de ikke er lei seg og vil ikke byrde sine foreldre. Denne metoden vil ikke gi friske frukter, og virker heller mot sin hensikt ved å tro at det skåner barna, noe det ikke gjør. Barn tåler godt å snakke om vanskelige og tøffe ting, og de må både få bekreftet verbalt og visuelt fra sine omsorgspersoner at det er helt normalt å gråte og vise følelser når man kjenner på følelser. Barna må få kunne spørre om det de lurer på, vet man ikke svaret er det også greit, men barnet får medvirke og delta i fellesskapets sorgprosess. Det barn opplever vanskelig er voksnes følelser ute av kontroll samtidig som det ikke settes ord på. Utrygge situasjoner skapes og barnet kan oppleve mye usikkerhet omkring sine omsorgspersoner samtidig som det står i en sorgprosess (Bergem,2021,s.135-136).

Fossen (2013) mener emosjonelt fraværende foreldre som er i sin egen sorgprosess, og ikke har kapasitet til å ta vare på barnets sorg, vil ikke gjøre situasjonen bedre for barnet. Behovet for tilhørighet, bli sett og hørt er en viktig forutsetning for at barnet skal kunne utvikle god kontakt- og tilknytningsevne. Fossen (2013) mener foreldre og andre voksne som møter barnets følelser og som selv uttrykker disse styrker barnas følelseshåndtering. Barn som blir «speilet tilbake» av foreldre eller voksne blir bekreftet i følelsene sine, som motvirker følelsen av å være ensom og forlatt. Når barn ikke blir bekreftet, sett og inkludert kommer ensomhetsfølelsen (Fossen,2013,s.174-175). Barnehagelærere møter mange barn hver dag, med alle sine følelser. Validering, støtte og trøst inngår i hverdagen, følelsesarbeid skjer hele tiden! Barnehagelæreren kompetanse innen barns følelser kan bidra til å gjøre foreldrene oppmerksom på hvor viktig denne er for barnets utvikling. Foreldresamarbeid for barnets beste inngår i alle felt.

Et barn utvikler seg i takt med sine omgivelser, det utforsker, opplever og erfarer nye ting hele tiden om det er i barnehagen eller hjemme. Sammen med seg har de omsorgspersoner som de føler seg trygge hos, som de vet de kan søke trygghet, trøst med og som støtter dem i deres utvikling og vei til selvstendighet. Stabile og trygge rammer med faste rutiner og faste handlingsmønstre i gitte situasjoner gir barnet ro, trygghet og oversikt. Barnet vet hva som kommer, det klarer i større grad å mentalt forberede seg på neste steg og sammen med en trygg omsorgsperson vil overgangene mellom og gjennomføringen av aktiviteter gå bedre og

bedre ettersom barnet vokser og utvikler seg. En god grunnmur er viktig når man bygger hus, i et foreldresamarbeid for barnehageansatte og ikke minst for barn som opplever død eller alvorlig sykdom. Alt det trygge som barnet kjente til forandres, og desto mer av det trygge som forandres, jo utryggere kan barnet bli. De trygge rammene og forventningene til aktivitetene endres, og nye skapes sammen med den nye hverdagen (Djup,2021,kap.5). For barna som står i denne prosessen vil barnehagen ha en sentral rolle som den trygge basen. Dagsorden i barnehagen gir barna gjør rammene trygge, barnet kan slappe av fordi det vet hva som skal skje og hva som forventes. I forbindelse med dette kan noen barn som opplever usikkerheter på hjemmebane få utløp for dette i barnehagen, nettopp fordi det slapper av der. Et godt foreldresamarbeid og god dialog rundt familiesituasjonen kan bidra til bedre forståelse av barnets hverdag, både i barnehagen og hjemme.

En måte å forstå hvorfor barn, eller voksne, utagerer eller får en stor reaksjon, er gjennom toleransevinduet. Toleransevinduet kan visualiseres som et hus (fig.1). I huset lagres alle hindringer, utfordringer eller tanker som barnet har med seg, og huset fylles eller tømmes ettersom dagen går. For eksempel kan sult ta en veldig stor plass i huset, og når høyt opp til taket i huset, som representerer den øvrige toleransegrensen. Det skal i denne situasjonen ikke mye til for at toleransevinduet til barnet blir fullt, og en reaksjon utløses. Ved for lite aktivitet kan den nedre grensen til toleransevinduet bli krysset. Når barnet ikke er innenfor sitt toleransevindu har de ikke lenger gode forutsetninger for læring, utforskning og meningsfull rasjonell kontakt (Djup,2021,s.18-19).

Figur 1. Toleransevindu gjennom en dag illustrert som et hus. Tilpasset etter Ogden, Minton & Pain, 2006.

For å bli værende innenfor toleransevinduet må det pedagogiske innholdet reguleres og tilpasses hvert enkelt barn, og deres situasjon, her og nå. Som barnehagelærer har man da mulighet til å legge til rette for mestring og positive opplevelser selv for barn som står i vanskelige situasjoner, men ofte må aktivitetene tilpasses (Djup,2021,s.19-20). For eksempel kan dette bety at barnet har større behov for støtte i bordaktiviteter, større behov for å bli sett eller en hjelpende hånd og «tolk» i lek med andre barn.

Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver tydeliggjør at barn skal ha mulighet til å medvirke i det pedagogiske arbeidet i barnehagen, og rett til å kunne uttrykke seg på bakgrunn av interesser og hendelser de er opptatte av (Kunnskapsdepartementet,2017,s.27). Mine tanker rundt dette, er barn som ikke uttrykker dette verbalt, blir avhengige av en lydhør barnehagelærer som plukker opp dette gjennom observasjoner og samhandling. Bergem (2021) mener barn som har opplevd et dødsfall eller alvorlig sykdom vil naturlig være opptatt av dette i perioder. For at barnet skal få et eierskap over sin situasjon, kan det være hensiktsmessig at barnet selv er en så aktiv deltaker det selv ønsker om situasjonen skal formidles til barnegruppen. Dette må selvfølgelig være avtalt med foreldrene. Gjennom slike samlinger kan barnet selv bestemme hva det selv ønsker å fortelle til barna, hvem som kan overta og samtidig ha muligheten til å trekke seg ut av situasjonen om barnet opplever det som overveldende. Når barnegruppen inviteres inn, får informasjon og gitt uttrykk for sine tanker, erfaringer og følelser rundt temaet, vil det ikke bare skape et bånd mellom deltakerne, men det kan også hjelpe barnet i sorg i barnehagehverdagen. Barnegruppen har nå svar på hvorfor dette enkeltbarnet har andre behov, og siden de nå deler informasjon kan de bearbeide disse sammen gjennom for eksempel rollelek (Bergem,2021,s.68-70).

2.1.4. BARN SOM PÅRØRENDE VED FORVENTET DØD

Barn som er pårørende til foreldre med alvorlig, langvarig sykdom kan oppleve i større grad en fysisk og psykisk belastning med høy intensitet over lenger tid. Dersom forelderen også bor hjemme, vil barna få sykdommen nært og tydelig se hvordan den syke forandrer seg med tiden. Dette kan være for eksempel hvor mye kapasitet og deltakelsesevne forelderen har i barnas hverdag og aktiviteter. Når de ikke lenger har overskudd til å leke med barna på gulvet lenger, blir det en stadig påminnelse for barna at sykdommen er tilstede. Det kommer også som regel inn nye mennesker i barnets hverdag og liv, for eksempel hjemmesykepleien.

Har øvrig familie mulighet og ønske kan også de komme inn i livet til barna i større grad enn før, både for å avlaste den andre forelderen, men også for å kunne være tilstede for barna både mentalt og fysisk. Ved et forventet dødsfall oppleves ofte en ventesorg, som defineres som en følelse av tap før døden oppstår, der man vet man kommer til å miste noen man er glad i. Dette kan man kanskje tro hjelper på den endelige sorgprosessen etter dødsfallet, men studie utført av Zordan et al. (2009) viser at dette kan ha motsatt effekt og at sannsynligheten for en forlenget sorglidelse er høyere (Kristensen,2021b,s.120-130).

2.1.5. BARN SOM PÅRØRENDE VED BRÅ DØD

Kjennetegnene på en brå død er at den skjer uventet, den kan være preget av en ulykke og forbindes med sjokk og sterke inntrykk for pårørende og kanskje andre i samfunnet. I motsetning til et ventet dødsfall har ikke pårørende mulighet til å forberede seg på livet etter dødsfallet, derfor må tiltakene settes i gang etter. Denne gruppen med pårørende har en større grad for å utvikle en komplisert og forlenget sorglidelse enn de pårørende ved en ventet død. Barn som pårørende ved brå død vil derfor ha nytte av å kunne stille spørsmål til en lyttende omsorgsperson i større grad, nettopp fordi det skjedde så plutselig og det kan være veldig vanskelig for et barn å begripe.

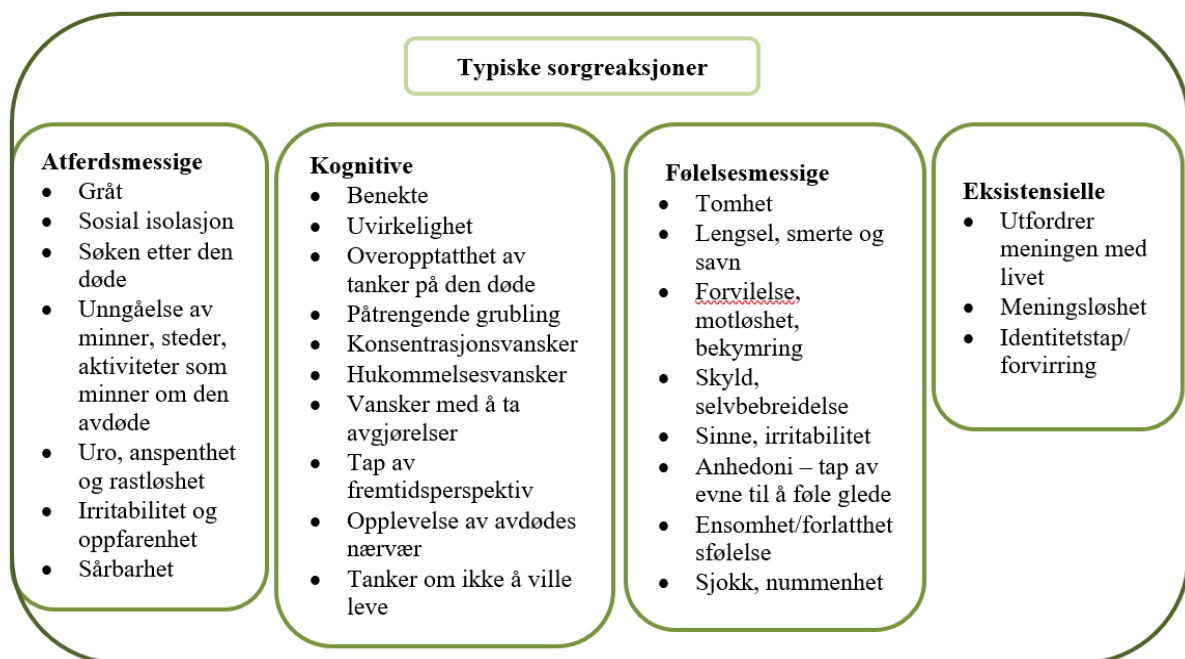
Forskning utført av Kari Dyregrov (2002,2004,2008,2009) og Dyregrov, Berntsen og Silviken (2014) viser at det er statistisk sett et overveldende flertall av pårørende som ikke klarer seg selv i hverdagen etter hendelsen, men har behov for støtte, hele 80-90%. Dette menes å bunne i at den nye hverdagen virker uvirkelig, de har ikke energi og opplever depresjon. For å unngå og bremse disse utfordringene slik at sorgprosessen kan få utløpe hvor det både er plass til å sørge og plass til livet, har man gjennom flere forskningsintervju kommet frem til hva de pårørende ønsker. Både barn, unge og voksne uttaler at de har behov for å være en del av sosiale nettverk, kontakt med likepersoner som har lignende erfaringer og hjelpeapparatet som profesjonsutøvere fra helse- og sosialvesen, trossamfunn eller andre (Dyregrov & Kristensen,2021,s.138-140).

Barn i barnehagen har kanskje ikke i like stor grad som eldre barn og oppover de samme behovene eller like mye behov for alle punktene, men der kommer barnehagen og pedagogenes kompetanse og muligheter for tilrettelegging og tilpasse seg barnet inn. Det

sosiale nettverket til barnet vil være viktig for deres sorgutvikling. Og siden de ikke nødvendigvis har like store sosiale nettverk som eldre barn, unge og voksne, vil barna søke trygghet i det kjente og forutsigbare (Dyregrov & Kristensen, 2021, s.140-143). Å delta på ritualer og tradisjoner som omhandler dødsfallet og andre aktiviteter eller gjøremål familien har, vil være til stor hjelp for barna i deres forståelse og samværet med familien i disse situasjonene. Det gjør også at hverdagen blir fylt med trygghet for barnet, å være nær sine og gjøre dette sammen (Fossen, 2013, s.211).

2.1.6. HVORDAN SORGEN KOMMER TIL UTTRYKK

Dyregrov, K., Kristensen, P. og Dyregrov, A. har i sin bok *Sorg og komplisert sorg* (2021) en oversiktlig og ryddig måte å presentere typiske sorgreaksjoner. Jeg vil presentere disse i form av en illustrasjon for å tydeliggjøre hvilke reaksjoner som berører ulike deler av barnet (fig 2.) (Kristensen, Dyregrov & Dyregrov, 2021, s.24).

Figur 2 Typiske sorgreaksjoner. Kristensen, Dyregrov og Dyregrov (2021).

Med tabellen over som utgangspunkt, mener jeg det er viktig å merke at sorguttrykk hos barn viser seg ulikt og bunnar i barnets alder, utvikling og ikke minst personlighet og temperament. Om man er barn eller voksen vil reaksjonene våre på sorgen farges og forsteges av hvordan vi er som mennesker, men også hvordan andre reagerer på hvordan man uttrykker sin sorg.

Fossen (2013) mener barn ikke forstår nødvendigvis begreper som død eller alvorlig sykdom, fordi de for det første ikke har tidligere erfaringer med begrepene, eller for det andre ikke utviklet forståelseevnen for hva faktisk døden eller en alvorlig sykdom innebærer (Fossen, 2013,s.209-210). Her er det ikke alle voksne heller som har et definitivt svar angående døden og vår personlighet blir av, det spirituelle, men man forstår at det er endelig og at man ikke kommer tilbake. Det man kan se, kroppslige, et alvorlig sykt menneske ser ikke nødvendigvis ut som mannen i gaten, og man kan se på en kropp som er død at den har egenskaper som ikke en levende kropp har (Sandanger & Bugge,2018,s.133-135). Erfaringer viser at barn som får se den avdøde ofte ikke blir skremt eller redd hvis møtet preges av rolige og kjente personer til stede. I slike møter kan barnet både se og være nær den avdøde, kjærtegne eller si noen ord. Barnet får muligheten til å ta endelig avskjed (Fossen,2013,s.211).

For barn kan skillet mellom alvorlig sykdom og en vanlig sykdom som forkjølelse være vanskelig å skille, siden vi voksne ofte bruker de samme ordene på begge sykdommene. Dette er det fort å glemme som voksen, og det kan skape frykt og angst for sykdom og at andre barnet er glade i skal bli syke, og ser da for seg den alvorlige sykdommen eller kan automatisk tro at sykdom ender med døden, nettopp fordi det har barnet erfaring med. Grundige forklaringer om den aktuelle sykdommer og skille sykdommer fra hverandre hjelper barna å forstå at det er et spekter av alvorlighetsgrader, og betrygge barnet om at en forkjølelse ikke ender med døden. Ord må brukes presist, barn kan tolke ordene feil eller ikke forstå konteksten og omstendighetene rundt. For eksempel ved å si at mamma er lei seg, uten å tilføre bakgrunnen, at det går over, men at akkurat i dette øyeblikket må mamma gråte litt, så blir hun glad igjen. Å bruke samme forklaringene og begrepene hjemme og i barnehagen gir trygghet i form av at det er samme informasjon som blir formidlet til barnet, familien er trygge på hva barnehagen formidler og barnehagen føler seg trygge på at de opptrer innenfor de rammene familien har satt og respekterer disse (Djup, 2021, s.46-47).

Små barn opplever i større grad konsekvensene av dette enn selve budskapet om dødsfallet eller sykdommen. Det er de endringene som skjer over til dette budskapet fører med seg barn legger merke til (Røkholt, 2010). For eksempel vil kan dette innebære endringer i hverdagens struktur, spesielt om dette rammer omsorgspersoner barnet har daglig eller en sterk relasjon til. De trygge, gjentakene rammene og aktivitetene som skjer hver dag der en aktivitet naturlig blir fulgt av en annen, som både gir barnet sikkerhet og trygghet. Når denne blir forstyrret eller endret, vil det også i de fleste tilfeller skape uro hos barnet. I denne perioden hvor

barnets hverdag er i endring er det viktig at tilstrekkelig informasjon blir formidlet på en hensiktsmessig måte til barnet. Ved å forklare barnet hva som skjer her og nå, og hva som skal skje i nærmeste fremtid vil barnets forventninger til den gamle hverdagen blekne, og det vil i større grad enn uten informasjon kunne takle denne overgangen på en bedre måte.

Barn som opplever store endringer rundt seg, ukjente følelser og savn, har et større behov for nærhet og søker ofte trygghet hos voksne. Dette er en veldig vanlig reaksjonsform hos barn i barnehagen. Noen kan også ha regressiv atferd som viser seg ved at barnet kan gå tilbake i utvikling en periode, som for eksempel at barnet vil «være baby», har en sterk separasjonsangst til de voksenpersonene barnet føler seg trygg på eller å bruke bleie igjen en periode om barnet egentlig har sluttet. Nye tilkjente ferdigheter kan også midlertidig forsvinne (Sandanger & Bugge, 2018, s.133-135). Regressiv atferd er mer fremtredende i småbarnsalderen, men på grunn av barns ulike utviklingsnivå mener jeg det er viktig å belyse i denne sammenhengen (Fossen,2013,s.207).

Siden barnet kan ha problemer med forestillingen om døden som endelig og alvorligheten en sykdom kan ha, kan det også bli redd eller bekymret for at andre i familien skal dø, eller at barnet selv skal dø. Som en følge av dette kan soving på nattestid eller dupp i barnehagen påvirkes av at barnet ikke vil sove alene (Bugge et al.2014). Førskolebarn viser også oftere skyldfølelse overfor dødsfallet, som videre kan føre til engstelse over både om barnet selv skal dø eller andre (Fossen,2013,s.208). Slike hypotesetanker og tenke-om-tanker blir konstruert på bakgrunn av barnets erfaringer, fantasi og undring.

Alle inntrykk barnet har blir bearbeidet gjennom lek og utfoldelse, fantasi, handling og tankevirksomhet. Barnet kan trekke konklusjoner eller hvis-så-slutninger som blir feilaktige basert på egne opplevelser, misforståtte utsagn eller egen fantasi av for lite informasjon, fordi de har begrensede erfaringer og kunnskap. Slike tanker kan skape uro og gjøre barn redde, og er ofte barnets måte å nærme seg et vanskelig tema på. Uroskapende hendelser som et dødsfall hvor barnet observerer at deres omsorgspersoner og andre voksne er redde, triste og ikke oppfører seg som de pleier kan ofte være en triggende faktor for et slikt tankesett. Om en forelder har en alvorlig sykdom og kommer til å dø, vil informasjon om det barnet ha i vente kunne avkrefte noen av de tankene og forestillingene barnet har skapt seg. Får barnet bekreftet at det inkluderes og møtes i sine tanker og undringer, vil dette være en trygghetsskapende faktor (Fossen,2013,s.118-121,126).

Andre typiske handlinger barnet kan gjøre er å lete etter den som er død, eller spørre gjentatte ganger hvor den døde er, også selv om de egentlig vet svaret (Sandanger & Bugge, 2018, s.133-135). Noen barn kan vise en større grad av uro, det klarer ikke sitte stille like lenger i aktiviteter som det kanskje klarte før, finner ikke roen eller oppstart av aktiviteter eller vandrer på avdelingen. At barnet blir mer stille og innesluttet kan også observeres hvor det virker å være i sin egen boble, og hverken få med seg eller huske på beskjeder med ulike trinn, for eksempel ved voksenstøtte verbalt i påkledningssituasjonen. Når barn trekker seg unna, blir engstelige eller har utfordringer med emosjonell- og atferds-regulering vil det kunne påvirke samspillet med andre barn. Som en konsekvens av dette kan det oppstå situasjoner hvor barnet kommer i konflikter knyttet til lek, deling av leker, vente på tur eller andre situasjoner som krever noe av barnet, som det ofte ikke har kapasitet til samtidig som de er i en sorgprosess (Djup, 2021, s.31-32).

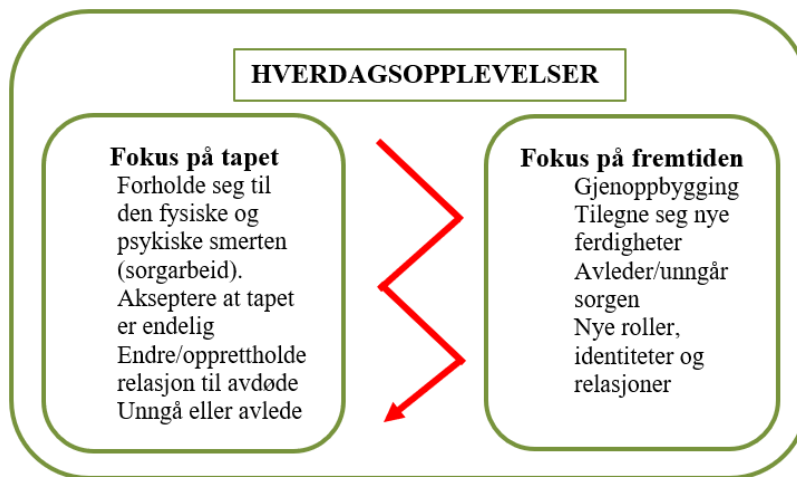
Barnet ofte utfordringer med å kontrollere sin emosjonelle atferd og reaksjoner. Frustrasjonstoleransen blir lavere, og barnet kan reagere mye sterkere i enkelte situasjoner enn tidligere (Sandanger & Bugge, 2018, s.133-135). I tilfeller hvor barnet blir mer voldsomme eller utagere hvor konflikter oppstår eller andre barn trekker seg unne, har de behov for støtte. En trygg omsorgsperson vil være nyttig når barnet skal håndtere sine følelser, ha positive relasjoner til andre barn og oppleve aktiviteter på en positiv måte (Djup, 2021, s.58-59).

Andre muligheter vil være å skjerme barnet fra de andre på avdelingen både for å bevare sosial status i barnegruppen, for å unngå at situasjonen eskalerer eller at barnet skader seg selv eller andre. I disse situasjonene er barnet så utenfor sitt toleransevidu at det ofte ikke er mulig å snakke eller forklare til barnet, det er ikke mottakelig. Ved å møte behovene på en trygg og sikker måte for barnet og barnegruppen kan barnehagelæreren tilrettelegge for fysisk utløp for de følelsene og den frustrasjonen barnet kjenner innvendig. På den måten vil barnet få utløp for trangen til å være kroppslig, det foregår under kontrollerte forhold og barnet lærer seg metoder for å møte denne formen for frustrasjon. Ved å gi barnet redskaper og utløp bidrar man til positiv adferdsregulering, og barnet blir møtt på sine premisser. For barnet er det veldig viktig å bli tatt på alvor. Når barnet har fått utløp for følelsene sine, vil det i større grad være mottakelig for å snakke om hva som skjedde, hva det følte på og hvordan de opplevde situasjonen og håndteringen av den.

Det vil også være viktig å kartlegge om sinnet har en dekkaffekt der barnets primærfølelse viser seg å være for eksempel sorgen. Når barnet fylles med sorg, følger ofte lengsel, savn og frustrasjon med. Barnets toleransevindu tåler ikke alle disse inntrykkene og følelsene, det resulterer i et utbrudd. Barnehagelærerens forståelsesevne til å se bak følelsen vil i disse situasjonene være avgjørende for både barnets selvfølelse og følelsesregulering. Sammen med barnehagelæreren kan også eldre barn i barnehagen gjøre avtaler med barnehagelæreren når barnet kjenner at det har behov for å snakke, trekke seg unna, få utløp for følelsene og tankene eller bare sitte sammen og være nær (Fossen,2013,s.194-195 og 209). Tilpassing av det pedagogiske tilbudet for enkeltbarn og legge til rette for å medvirke innenfor gitte rammer, gir barnet rom for å kunne bli kjent med den nye hverdagen og stå i sorgprosessen på en bedre måte. Forventningene fra barnehagelæreren må også tilpasses etter barnets dagsform og situasjon (Djup, 2021, s.80).

Barn har en fantastisk måte for å bli kjent med opplevelser, uttrykke følelser og bearbeide inntrykk, gjennom lek. Dette er noe som ofte blir observert, også helt hverdagslige erfaringer springer ut i lekverden. Gjennom lek kan barn innta en rolle, og opplevelsen får avstand fra virkeligheten, samtidig som det baserer seg på barnets erfaringer (Djup,2021,s.58). Den avstanden barna kan skape fra virkeligheten i leken, kan overføres til samtaler med barnet om den avdøde eller den alvorlige syke også. Å bli spurt direkte om tapet kan i flere tilfeller bli møtt av protest fra barnets side, fordi det ofte blir for intense følelser og emosjonell belastning enn hva barnet har kapasitet til å håndtere.

For at det ikke skal bli for intens for barnet har de en tendens til å oftere og raskere å pendle mellom sorgen og distrahere seg fra den, enn voksne. Det er en forklaring på hvorfor det kan virke som om barn ikke sørger, eller kommer med plutselige spørsmål, for så distansere seg og tilsynelatende ikke ense det en tanke igjen. I takt med utviklingen og den emosjonelle kapasiteten vil barnet kunne forstå mer, og oppleve dødsfallet på ulike måter etter som det vokser opp. Derfor er det normalt at barn sørger i perioder som kan ha et spenn over flere år (Sandanger & Bugge,2018,s.133-135).

Figur 3 To-prosessmodellen for mestring av sorg. Stroebe et al., (2010); Stroebe & Schut (1999).

Kristensen, Dyregrov og Dyregrov (2021) presenterer «to-prosessmodellen» for mestring av sorg, utarbeidet av Stroebe et al. (2010) og Stroebe & Schut (1999) (fig. 3). Denne beskriver utfordringene etterlatte og pårørende ved forventet dødsfall må mestre. Teorien bygger på kognitiv stressteori, som viser veksling mellom å være i sorgens- og livets rom. Man antar at optimal mestring krever et fokus både på sorgreaksjonene og samtidig tilpasser seg til tapet. To-prosessmodellen har flere likhetstrekk med det Freud beskrev som sorgarbeid. Tapsorientert fokus baserer seg på at man minnes den døde, besøker graven for nærhet til avdøde, forsøke å akseptere det som har skjedd og legger vekt på viktigheten med å konfrontere tapet og sorgen. Gjenoppbyggingsorientert mestring innebærer å mestre praktiske utfordringer som oppstår og leve livet videre etter tapet. Noen ganger kan denne pendelen svinge fortere, andre ganger saktere. Hos barn vil dette som nevnt svinge fortere og oftere. Sorgen vil også være lettere å bære ved at man veksler, man får en pause fra sorgen.

Stroebe og Schut har videreutviklet modellen til å inkludere betydningen av sosial kontekst, der mestringen av sorgen blir påvirket av de man har rundt seg. Konsekvensene av å ha en dårlig sosial relasjon eller ikke inkludere andre i sorgen, man kan bli overveldet av både sorgen og omstendighetene, at man går i «overload». Denne tilstanden beskriver Stroebe og Schut som så inngripende at man ikke klarer å rive seg ut av sorgens rom. Dette kan videre føre til komplisert sorg (Kristiansen, Dyregrov & Dyregrov, 2021, s.32-33).

Tidlig innsats er en metode for å sette i gang tilpasset tiltak tidlig for å unngå den tidligere «vente og se»-metoden. I en sorgprosess vil tidlig innsats og en oppmerksom barnehagelærer kunne bidra slik at barnet ikke utvikler en komplisert sorg, selv om det ikke er en selvfølge (Nilsen, 2019, s.628-629).

2.2. BARNEHAGENS ROLLE I MØTE MED BARN I SORG

Barnehagen har en stor rolle i barnets og familiens liv. Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver beskriver hvordan barnehagen skal drives, og under hvilke vilkår. Der beskrives barnehagens verdigrunnlag hvor barndommen tilegnes egenverdi og barnehagen skal arbeide etter en helhetlig tilnærming til barnas utvikling (Kunnskapsdepartementet,2017,s.7). Dette betyr at barn som står i sårbare situasjoner, blir møtt i barnehagen med den intensjonen at disse erfaringene skal kunne bidra til barnets utvikling og tilrettelegges deretter.

Videre er barnehagens samfunnsmandat, i samarbeid med familien, å ivareta barnets behov for omsorg (Kunnskapsdepartementet,2017,s.7). Barnehagen skal også ha barnets beste som grunnleggende hensyn, jf. Grunnloven § 104 og barnekonvensjonen art. 3 nr. 1 (Kunnskapsdepartementet,2017,s.8). Omsorgsbehovet vil kunne variere i løpet av et barns liv, men under sorg vil dette behovet bli forsterket. Samarbeidets grad og kvaliteten på dette mellom barnehagen, barnehagelæreren og hjemmet påvirker ikke i hvor stor grad barnehagelæreren møter barnet på en omsorgsfull måte. Men hjemmet kan begrense eller holde igjen informasjon med eller uten intensjon, slik at det påvirker tilbudet barnehagen kan tilby. Hva som anses å være barnets beste, kan barnehagen og foreldrene ha ulike meninger om. Gjennom foreldresamarbeid skal foreldre og barnehagen ha barnets beste som mål, og det er et felles ansvar for barnets trivsel og utvikling (Kunnskapsdepartementet,2017,s.29).

Rammeplanen beskriver videre at det allmennpedagogiske tilbudet skal tilpasses barnas behov og forutsetninger. Dette gjelder både i korte og lengre perioder. Denne tilretteleggingen skal vurderes kontinuerlig og redigeres etter behov og utvikling (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.40). For barn i sorg kan dette dreie seg om fast personale, som gir tryggere rammer og forutsigbarhet. Mulighet for å kunne trekke seg fra fellesskapet med en støttende voksen om det skal være behov for ro eller skjerming. Barnehagens innhold vil også kunne bære preg av at det er et barn som står i en vanskelig situasjon, fordi innholdet skal kunne endres og tilrettelegges barnas situasjoner, hverdag og virkelighet. Hvordan barnehagelæreren eller den pedagogiske lederen velger å gjøre dette på vil være individuelt, men skal forankres i Rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.37).

Barnehagen kan oppleves som en «frisone» eller en «trygg base» for barn som opplever store endringer på andre områder i livet sitt. Barnehagens daglige gang, de faste gjøremålene og de

samme lekene, barna de er kjent med og det samme uteområdet er til rådighet for barnet hver dag. Fra barnehagens side vil det være hensiktsmessig å unngå personalbytter i tiden hvor barn står i vanskelige og usikre situasjoner på hjemmebane, men ha få og faste vikarer om det blir nødvendig. Men selv om det som regel ikke er store endringer i barnehagen, må barnet få informasjon og kunne søke trygghet hos en fast omsorgsperson om det skulle likevel skje. Da gjelder samme huskereglene som ved dødsfall, tilstrekkelig informasjon i tide, forberedelse av barnet, støtte underveis og oppfølging i etterkant (Djup, 2021, s.37-39).

En «åpen dør»-filosofi mellom barnehagen og den berørte familien bør oppmuntres og opprettholdes. En tett oppfølging gir trygghet om at barnehagen vil støtte barnet i denne perioden og være tilgjengelige for foreldrene. I en sorgprosess kan informasjon være vanskelig å både få med seg og huske. En god foreldrestøtte og å vise tålmodighet for de som etablerer en ny hverdag, kan gjøre denne overgangen litt enklere. Hvordan barnehagen tilrettelegger barnets muligheter for bearbeiding av erfaringer og tanker vil også kunne trygge hjemmet. Har barnehagen ulike leker som man kan forbinde med sykehus, bøker om følelser og døden vil dette invitere barna inn i lek. Barnehagens rom har også betydning for barn som har behov for skjerming, ekstra hvile, mer alenetid eller pauser fra fellesskapet. Hvordan dette blir organisert og hva som er tilgjengelig vil være ulikt i de aller fleste barnehager. Her spiller styrers og de ansattes initiativ og løsningsorientering en rolle for mulighetene for tilrettelegging (Røkholt & Bugge, 2018, s.148-149).

2.2.1. BEREDSKAPSPLAN OG KOMPETANSEUTVIKLING

På landsbasis har Norge lang erfaring med beredskapsplaner som inkluderer psykososialt oppfølging gjennom hele hendelsesforløpet og langtidsoppfølging. Mye av dette kommer av store ulykker på 1980- og 1990-tallet i Norge og Skandinavia. Ved flere av ulykkene ble det oppdaget mangelfull koordinering av oppfølgingstiltak. De tidligere erfaringene ble satt på prøve ved tsunamikatastrofen i 2004, og det viste seg flere svakheter i den daværende beredskapsplanen. Denne ble deretter revidert på bakgrunn av dette. Slike store hendelser kan virke fjernt fra barnehagen og deres beredskapsplaner, men de er bygget ut fra det samme prinsippet, å være forberedt i situasjoner som ikke er hverdagslige, men samtidig kan skje (Bugge, 2018, s.105-106).

En beredskapsplan er et arbeidsredskap for ansatte i barnehagen og denne revideres eller tas opp til revidering hvert år. Barnehagen er lovpålagt å ha beredskapsplan tilgjengelig. Den innebærer ulike situasjoner barnehageansatte ikke møter til daglig, med detaljerte planer til hvordan disse situasjonene skal håndteres. Hver barnehage utarbeider en så de er ikke nødvendigvis like, men det finnes flere håndbøker og tips til utforming på tilgjengelige internettsider, blant annet udir.no, dsb.no og sikresiden.no. I en beredskapsplan er det ofte beskrevet hvordan barnehagen skal handle ved dødsfall i familien til et barn, hvis dette ikke finnes i beredskapsplanen, kan barnehagen utarbeide en (Bugge, 2018, s.68-69). Når man står i situasjonen, kan det oppstå behov man ikke trodde man hadde før. En slik plan gir både trygghet i det pedagogiske arbeidet og påvirker personalets evne til krisehåndtering (Raundalen & Schultz, 2020, s.195). Planen sikrer også at man ikke glemmer noen steg, at alle blir sett, barnehagen opptrer profesjonelle og sørger for etterarbeid eller vurderinger i ettertid. Da inngår både etterarbeid etter hendelsen med de involverte og vurdering av planen, slik at den kan bli bedre basert på de erfaringene man har tilkjent seg (Bugge, 2018, s.68-69).

Jon Atle Støen (2005) har i sin studie av barnehagens arbeid med barn med kreft pekt på at innføring av beredskapsplaner har kommet lenger i skolen enn i barnehagen, og at barnehagen er mer preget av tilfeldighet i sin oppfølging av barn med alvorlig sykdom. Om dette kan overføres til barn i sorg og til 2024 er jeg ikke helt overbevist om. Skolen har en eldre historie enn barnehagen, og barna er eldre. Jeg velger likevel å ta dette med i oppgaven fordi det belyser hans erfaringer rundt barnehagen og beredskapsplaner. Det finnes ikke nasjonale retningslinjer for hvordan en beredskapsplan skal utarbeides, men i 2000 oppfordret KUF alle skoler til å utvikle slike planer (Bugge, 2018, s.203). Her igjen settes skolen som eksempel, men jeg kunne ikke finne lignende for barnehager på samme tidspunkt.

Kunnskapsdepartementet utviklet i 2011 et overordnet styringsdokument for å bidra til systematisk og god oppfølging av arbeidet med samfunnssikkerhet og beredskap i kunnskapssektoren. Barnehagens arbeid med beredskap er regulert i forskriften som omhandler miljørettet helsevern i barnehager og skoler, og er den del av Helse- og omsorgsdepartementets regelverk. §14 sier at barnehagens sikkerhets- og beredskapsarbeid skal forebygge ulykker og begrense konsekvensene av disse (Kunnskapsdepartementet, 2021, s.12).

Kommunene har fra 2002 egne kriseteam som har ansvaret for oppfølging etter en hendelse. De kan også bistå ved personlige kriser som dødsfall og alvorlig sykdom, både for den berørte familien og de omkring. Kriseteamet består av faglig kompetente personer som har både erfaring og kunnskaper omkring akuttfasen ved en krise, og kan guide videre til andre instanser. Som barnehagelærer vil det være hensiktsmessig å kjenne til slike instanser både for egen kompetanseutvikling og vite hvor man kan søke kunnskap, men også hvem man kan anbefale foreldre å ta kontakt med, utenom andre kjente tjenester som helsestasjonen eller fastlege (Bugge, 2018, s.110).

For personell som er involvert i hendelser hvor man har behov for psykologisk debrifing har Atle Dyregrov utarbeidet en metode for at man skal kunne bearbeide uttrykk, reaksjoner og tanker i forbindelse med påkjenningsituasjonen. Hensikten med dette er å dele informasjon om hendelsen og tiltakene som ble brukt. Ofte opplever deltakerne en lettelse å sette ord på egne reaksjoner og betryggende å høre andres reaksjoner, om det utføres i grupper. For en personalgruppe i barnehagen som bistår et barn i en sorgprosess vil dette også heve deres kompetanse, som bidrar til en bedre rustet gruppe om de skulle komme i en lignende situasjon senere (Bugge, 2018, s.132-134).

Personalet kan også utvikle et sterkere bånd seg imellom ved å ha disse kollektive erfaringene. Man kan også søke råd hos kriseteamet eller andre i kommunen i forkant eller tidlig fase av sorgstøttearbeidet for å kunne møte de påventende situasjonene på best mulig måte som profesjonsutøver (Bugge, 2018, s.132-134). Kriseteamet har spisskompetanse, og når barnehagelæreren eller personalet på avdelingen får veiledning av disse, vil deres allerede forståelse omkring barns utvikling og behov styrkes. Når man spiller ball med andre profesjonsutøvere på denne måten gjør man hverandre gode og skaper relasjoner (Raundalen & Schultz, 2020, s.224).

2.2.2. PERSONALGRUPPEN

Å arbeide i barnehage som barnehagelærer går man inn i et yrke omsluttet av omsorg, kjærlighet, latter og tårer. Barnehagelærere har som regel et iboende ønske om å gi barn en god barndom, støtte deres individuelle utvikling og være en god rollemodell. Nettopp fordi dette yrket er så nært barna og deres familie er det vanskelig å ikke bli glad i dem. Noen familier og barn får man bedre kontakt med enn andre, det er naturlig på bakgrunn av felles

interesser, hobbyer etc. Når man gir av seg selv hver eneste dag, utvikles disse genuine følelsene automatisk. Noen ganger kan det være vanskelig å skille mellom å være profesjonsutøver og privatperson, akkurat fordi dette yrket krever at man er emosjonelt tilstede. Betydningen av egenomsorg og å kunne trekke en tydeligere strek mellom privatliv og jobb kan være nødvendig om barnets situasjon får en innvirkning på humør og jobbprestasjon utenfor normalen.

Å kunne støtte seg til kolleger i vanskelige situasjoner kan være betryggende og lettende for samvittigheten om man sitter inne med bekymringer for barnet og det familien går igjennom. Som kollega kan man også støtte andre man ser har behov for å lette på tanker og følelser, som regel kjenner man hverandre i personalgruppen at det kan oppleves oppløftende å snakke med pedagogisk leder, eller styrer om sine tanker. Det å stå i samtaler og observasjoner av barnas lek som innebærer sykdom, sorg og døden kan også vekke egne minner og traumer. Her kommer igjen barns syn på død og sykdom og de voksnes opplevelser og erfaringer om temaet til syne.

Å være den som måtte tåle fører med seg et ansvar om å ta imot, og det kan bli tungt å bære selv om man ikke får videre drøftet med andre. I en sorgstøtteprosess vil hele personalgruppen og styrer være påvirket i en eller annen form, og gjennom å kommunisere med hverandre om dette kan lette trykket og presset på en enkeltperson, om det er barnehagelærer eller primærkontakten til barnet i sorg (Djup, 2021, kap.10).

2.2.3. BARNHAGELÆRERENS ROLLE I SORGEN

En barnehagelærer jobber tett på andre mennesker der forholdet mellom barn og voksne står sentralt. Å være barnehagelærer vil si at man gir mye av seg selv (Thoresen, 2015, s.108-109).

Selv om man som barnehagelærer er en profesjonsutøver, vil den medmenneskelige delen av arbeidshverdagen gjøre at man ofte vil bli påvirket av å møte mennesker i sorg og krise. Når man er en profesjonsutøver har man faglig kunnskap og praktiske ferdigheter, samtidig som personlige egenskaper, verdier og holdninger. Å opptre empatisk i møte med barnet og foreldrene i sorg oppleves ofte veldig støttende og trygg, og empati er avgjørende for å være en god hjelper. I tillegg til å kontrollere egne følelser, erfaringer og tanker, skal man være en

trygg og støttende voksen for barnet og foreldrene. Dette kan både komme i veien for sorgstøttearbeidet, eller være en ressurs, det kan også variere i løpet av sorgstøtteperioden (Sandanger & Bugge, 2018, s.91-93).

Barnehagelærerens innfallsvinkel både inn i samtale og pedagogisk arbeid avhenger av hvilken type dødsfall det er. Hvis det er et forventet dødsfall etter alvorlig sykdom har barnehagelæreren bedre tid til å selv oppdatere seg og sine kolleger på temaet, undersøke ulike aktiviteter og samtaleemner som kan bidra positivt inn i barnets nåværende og senere tilværelse gjennom sorgstøttearbeidet. Samspillet med barnets familie påvirker hvordan barnehagelæreren kan tilrettelegge basert på den informasjonen hen får, og det kan også være muligheter for å forberede familien og barnet på tiden som kommer, gjennom henvisninger til andre profesjoner som familievernet og kommunens psykologtilbud. Barnehagelæreren kan legge til rette for at lek og samtaler omkring temaet blir kjent for hele barnegruppen ved å bruke bøker i samlingsstunden, tilføre lekemateriell som kan være aktuelle og møte døden gjennom å observere naturen. Spontane observasjoner på tur hvor man ofte møter dyr og insekter i flere stadier av livet kan gi barna muligheten til undring, skape filosofiske samtaler og barna kan overføre menneskelige ritualer i observasjonene, for eksempel gravlegge det døde insektet (Dyregrov, 2021a, s.140-141).

Situasjoner som dette og hvordan de utarter spiller i stor grad på hvor lydhør, imøtekommende og undrende barnehagelæreren selv er, og hvordan resten av personalgruppen på avdelingen handler. Ved å ha en felles, forhåndsbestemt tilnærming til temaet døden og være tilstede i situasjonene for å kunne handle videre på barnas observasjoner vil være avgjørende for at uplanlagt og spontan læring skal kunne finne sted. Når både de ansatte i barnehagen og familien hjemme formidler den samme informasjonen til barnet, vil de ikke bare få høre de samme ordene fra ulike omsorgspersoner, men det styrker også voksen-barn-relasjonen ved at det som blir sagt er sant og barnetilpasset (Dyregrov, 2021a, s.142). Noen ganger kan man, selv om man er aldri så bevisst og pedagogisk korrekt, si noe «dumt» som man angres på i det sekundet man har sagt det. Å trå feil er menneskelig og må ikke skygges for det andre, viktige arbeidet som har blitt gjort rundt barnet og familien. Noe kan man også si på automatikk fordi man bryr seg om de involverte i sorgen, og som regel faller slike feiltrinn mellom plankene. Men det kommer selvfølgelig an på hva som blir sagt (Raundalen & Schultz, 2020, s.74).

I dialog med barna har en barnehagelærer gode forutsetninger for å legge til rette for gode samtaler, korte og lengre samtaler med barna har man hver dag. Den erfaringen barnehagelæreren sitter med gir gode forutsetninger for å lykkes i samtalen med barna, at barna sitter igjen med en god følelse og erkjenner seg som interessante samtalepartnere. Når samtaleemnet omhandler noe barn har sterke følelser, indre tanker, spørsmål og undring rundt, vil denne kompetansen være viktig. Hvem som tar initiativ til samtalen kan være både barnet og barnehagelæreren, som ser at det er behov for å snakke basert på observasjoner. Siden disse samtaleene kan være mer krevende for barnet trenger ikke samtalen å være så lang. Det som er viktig er at barnet blir møtt i sin undring og spørsmål, og at barnehagelæreren ser barnet og starter samtalen. Dette gir en følelse av trygghet og å bli sett, som er viktig for barn i utvikling og vanskelige situasjoner. Ærlighet og åpenhet rundt spørsmål om døden og alvorlig sykdom ufarliggjør det slik at barnet ikke trenger å oppleve selve temaet eller de ulike følelsene og tankene som noe skummelt å snakke om. Gjennom samtalen må barnehagelæreren stadig observere barnet slik at det ikke blir skapt uro eller mer bekymring av samtalen (Djup, 2021, s.77-79).

Dyregrov og Lytje (2021) presenterer i sin bok «*Håndbok i barns sorg*» råd om hva en god voksenhjelp er i møte med barn som sørger. En av rådene er at man skal respektere hvordan barnet vil ha det. Som pedagog vet man om det teoretiske bakteppet for å snakke med barn, og ofte er det et stort ønske om å være en hjelper for barna i sårbare situasjoner. Men det er imidlertid viktig å kunne regulere seg for å lese barnets signaler slik at det ikke føles overveldende for barnet. Blir barnet overøst av gode intensjoner og handlinger fra barnehagelæreren uten at det er gjort hverken observasjoner eller samtaler med barnet om hvordan det ønsker å ha det, kan det i mange tilfeller få motsatt effekt. I stedet for at barnet åpner seg og barnehagelæreren får gode samtaler med barnet, kan det lukke seg og ikke ønske å dele. Barnet kan føle seg invadert, og allerede i en sårbar situasjon med flere ukjente variabler og endringer, må barnehagelæreren være lydhør og tilpasse seg barnet (Dyregrov & Lytje, 2021, s.16-17). Når barnehagelæreren tilpasser seg det nivået av deltakelse og involvering som barnet ønsker, vil det som regel skape tillit til at man ønsker å hjelpe (Dyregrov & Straume, 2021, s.202).

Barn trenger voksne for å speile følelsene sine. Begrepet «speiling» eller «affekt inntoning» handler om at man lever seg inn i andres situasjon. Disse kompliserte prosessene i hjernen forklares ved at voksne leser og tolker barns ansikts- og følelsesuttrykk, og viser gjennom sitt

eget kroppsspråk og ansikt viser tilbake til barnet hva de har sett og oppfattet. Voksne som speiler barna i samspill med dem oppleves trøstende og virker beroligende på barnet. Denne samhandlingen bidrar til at barnet oppfatter egne tanker og følelser, som videre skaper en bedre forståelse av disse. Konsekvensene av å ikke speile barn kan være at følelser som sinne eller tristhet oppleves mye vanskeligere enn de trenger å oppleves, dersom barnet blir speilet av disse følelsene, og det blir en belastning for barnet. For barnehagelæreren vil dette betyr å være tilstede i samspillet med barnet, både mentalt og kroppslig. Å ta seg tid til, og legge til rette for at samtaler og speiling mellom dem styrker også tilknytningen dem imellom (Bergem, 2021, s.43-44).

Tilknytningen mellom barnet og barnehagelæreren styrkes også gjennom reguleringsstøtte. Barnet uttrykker at de har et behov, for eksempel gjennom gråt. Barnehagelæreren med evne til å gi reguleringsstøtte vil registrere barnet og automatisk vite at det ikke har det bra, og sette i gang tiltak for å endre dette. Barnet trøstes, barnehagelæreren kan enten plukke opp barnet eller sette seg ved siden av, være inntil og roe barnet med kjærtegn eller behagelig nynning. Barnet får gjennom medmenneskelig kontakt og omsorg, beroligende stemme og en trøstende tone kunne finne roen. Først da kan man gå videre for å finne ut hvorfor barnet gråt. Dette eksempelet vil variere etter hvilket barn det er, det vet som regel barnehagelæreren og kan tilrettelegge reguleringsstøtten der etter. Men gjennom denne handlingen opplever barnet å være del av et fellesskap som det kan påvirke, ved å gi uttrykk for følelser og behov blir disse møtt med en varm hånd og nærhet. Den indre selvreguleringen bygges opp og tilliten til barnehagelæreren stiger (Bergem, 2021, s.46-47).

En trygg og pålitelig tilknytning til noen i barnehagen legger grunnlag for gode relasjoner og utvikling av barnets sosiale kompetanse. Funn fra den norske mor-barn-studien av FHI (2014) viste det en klar sammenheng mellom relasjonene mellom barn i 5-års alderen og de voksne i barnehagen og barnas atferd og språklige kompetanse. Dansk forskning viser også at denne relasjonen er avgjørende for barnas utvikling. Nielsen, Tiftikci & Larsen (2013) fremhever at en oppmerksom pedagog som fordeler seg mellom barna og omgås hver enkelt, viser omsorg og trygghet, er tilgjengelig for barna og er åpen for kontakt, møter barnas uttrykk, følelser og behov, respekterer barna og har et mindre antall barn å forholde seg til, har positive effekter på utvikling, læring og trygghet. Studien viste også at pedagogens arbeid og inkludering av hele barnegruppen noen ganger var viktigere enn en-til-en med barn som trenger støtte (Ogden, 2018, s.64-65).

For å overføre dette til Norge og barn i sorg vil det si at å inkludere barnegruppen i barnets følelser, opplevelser og åpne opp for samtale rundt døden, kunne inkludere barnet inn i barnegruppen i stedet for å bli ekskludert, i for eksempel lek som baserer seg på felles forestillingsevne og oppfatning. Det er forutsetninger for at lek skal kunne oppstå (Öhman, 2012, s.234).

2.2.4. ARBEIDSMETODER

Barnehagelærere som skal støtte barns sorgprosess må tilpasse denne til barnets alder, utvikling og dagsform. Det må hele tiden legges trygghet og støtte i grunn i alle aktiviteter og situasjoner, som skal være bunnet i barnets beste og dets ønske om å delta. Barnets behov og barnehagelærerens tilstedeværelse er en dynamisk prosess (Raundalen & Schultz, 2020, s.65). Barnehagens viktigste sosialiseringarena er leken, den skal ha en sentral plass i barnehagen i et læringsperspektiv, men også som en verdi i seg selv. Å få delta i lek er viktig for barnets tilhørighet i barnegruppen og for å ivareta og skape vennskap (Åmot & Ytterhus, 2019, s.598-599).

Barn utvikler sin mentaliseringsevne i samspill med andre barn og voksne rollemodeller. Gjennom speiling og reguleringen foreldre og barnehagelærere gir barna, blir grunnlaget lagt for at de skal kunne utvikle og bli kjent med seg selv og sin sosiale kompetanse. Mentaliseringsevne vil si å ha indre forestillinger om andre, og denne ferdigheten gjør barna i stand til å forstå at andre har sine tanker, følelser, ønsker mm., på lik linje som dem. For å utvikle denne ferdigheten er rolleleken sentral (Bergem, 2021, s.50). Rolleleken legger til rette for at barna kan innta roller og handle som andre mennesker enn seg selv. Når barna later som de er andre, vil de også kunne utforske følelser, tanker og handlinger de kanskje ikke hadde gjort utenfor rolleleken. Barn som har mistet et familiemedlem og som er i en sorgprosess kan leke ut erfaringer knyttet til denne, for eksempel gjennom å leke begravelse, sykehus hvor pasienten dør, eller andre erfaringer knyttet til dødsfallet. Barnehagelæreren kan legge til rette for at en slik lek skal finne sted, som ofte kan være behjelpelig i sorgprosessen til barnet. Det vil også, gjennom å dele barnets situasjon og opplevelser med resten av barnegruppen legge til rette for at lekens flyt ikke blir forstyrret fordi barna ikke har tilstrekkelig erfaring eller tanker om temaet rolleleken blir preget av. Gjennom leken faller biter på plass, slik at barnet etter hvert kan etablere trygghet i hverdagen igjen.

Det er heller ikke uvanlig at barn bruker tegning, form og farge for å gi uttrykk for sine erfaringer, opplevelser, tanker og følelser. Tegningene kan inneholde alt fra familien, graver, kors, indre bilder fra selve ritualet i for eksempel en kirke, hvordan det var på sykehuset eller andre sider ved dødsfallet. Barns lek er et ledd i en forståelsesprosess. Lek er «på likt», det blir et fristed og de kan ta et steg bort fra egen realitet for å plukke opplevelser og følelser fra hverandre og sette de sammen igjen (Dyregrov, 2021, s.104-105). Barn kan også dikte opp andre avslutninger enn det som egentlig skjedde. Dersom barn får uttrykke sorgen gjennom deres naturlige bearbeidelsesmetoder, som lek og tegning, vil det kunne gi en bedre forståelse rundt hendelsen. De tar kontrollen og «eier leken». Skapende virksomhet og ulike ikke-verbale uttrykksmidler kan redusere spenning hos barna, og deres indre tanker og følelser kan konkretiseres (Dyregrov, 2021, s.137). Tegningen er et av krisepedagogikkens sentrale virkemiddel. For barn i skolealder er det utarbeidet en rekke arbeidsmetoder for å bearbeide og forstå sin egen sorg og sorgreaksjoner (Raundalen & Schultz, 2020, s.95-96). Sanger og musikk kan også ha en bearbeidende rolle i sorgprosessen. Musikk som ble brukt i begravelsen kan skape reaksjoner og minner, som videre vekker følelser og tanker. Det kan være en fin inngang til samtaler. Eller sanger og regler den avdøde og barnet hadde en relasjon til kan vekke både sterke følelser, men også et ønske om å synge disse for å være nær avdøde og minne den fine tiden. Gold mfl. (2004) viser at musikkterapi har god effekt med barn og unge som sliter med psykiske problemer (Dyregrov, 2021, s.137).

Musikk og sang som opplevelse sees som en blanding av enestående lydfenomener og den personlige, sosiale og kontekstuelle situasjonen musikken befinner seg i. Musikk kan uttrykke følelser, fremkalle minner og opplevelser, og musikk vi gjenkjenner framkaller assosiasjoner vi har. Musikkprofessor Even Ruud (1996) mener musikk rammer inn ulike faser i livet, kan knyttes til sosiale sammenhenger og til direkte følelsesuttrykk. Torill Vist (2009) er opptatt av musikkopplevelse og følelseskunnskap når hun forsker, som viser at vi lærer noe om våre følelser i møte med musikk. Disse følelsene har man ellers kanskje ikke tilgang til eller mulighet til å uttrykke (Sæther, 2012, s.12-13).

Den daglige, uplanlagte dialogen barnehagelæreren har med barnet vil også spille en stor rolle i sorgstøttearbeidet. På bakgrunn av barnets utvikling, tilstedeværelse, behov og ønsker om deltakelse må barnehagelæreren tilpasse sin inngang i og opprettholdelse av dialogen. På bakgrunn av den informasjonen barnehagelæreren har, og kan videreformidle etter samtale med foreldre, støtte og trygge barnet i dens situasjon. Samtaleerfaring og dialogføringer som

oppretholder en spørrende tone med pauser som tillater barnet tenketid og rom for refleksjon vil kunne skape gode samtaler. Å svare på spørsmål barnet har vil skape trygghet og hjelpe barnet i å forstå dens nye hverdag. Når barnet blir tatt på alvor i dens bekymring eller undring tydeliggjør barnehagelæreren at det er rom for å stille spørsmål, som videre skaper trygghet for senere anledninger. Denne tillitten er viktig for samspillet kvaliteten i sorgstøttee arbeidet. Å speile barnets følelser og bidra til å uttrykke følelser og indre uro kan bidra til å lette på de indre tankene og bildene barnet har skapt. Ved å snakke om følelser, ufarliggjøre dem og møte alle følelsene til barnet, blir barnet bedre rustet til å takle egne følelser, skape følelsesregulering og en sunn utvikling av følelser videre i livet (Fossen, 2013, s.40-42 og Dyregrov, 2021, s.142-143).

2.2.5. FORELDRESAMARBEID

Hver dag har personalet i barnehagen kontakt med foreldre eller foresatte. Foreldrene er på samme måte som barna forskjellige med forskjellige behov og forventninger i møte med barnehagen. Barnehagen må skape tillit og legge til rette for et godt foreldresamarbeid. Denne daglige kontakten med barnas foreldre og foresatte gjør begge parter kjent med hverandre, slik at om det oppstår vanskelige situasjoner eller hendelser som dødsfall, vil denne relasjonen skape grunnlaget for hvordan samarbeidet kan utvikle seg videre (Glaser, 2016, s.118-129).

Ved et dødsfall kan også barnets omsorgsperson være i sin egen sorgprosess, og måtte balansere egne følelser, daglige gjøremål, barnets reaksjoner og andre belastninger samtidig. En god dialog med barnehagen kan støtte barnets sorgreaksjon hvis det ligger til rette for det. God kommunikasjon, reflekterte og kunnskapssøkende barnehageansatte kan støtte barnet i å gi uttrykk for sine tanker og følelser på en sunn og konstruktiv måte. Hvor mye barnets omsorgspersoner deler med barnehagen rundt dødsfallet, tilknyttet informasjon og hvor deltakende barnet er i denne prosessen varierer. Noen ønsker å skjerme barnet og lar ikke barnet delta i hverken begravelsen/bisettelsen, eller andre ritualer familien har ved et dødsfall. Hvor i motsatt ende inviterer noen barnet aktivt inn i prosessen både før, under og etter dødsfallet, legger til rette for barnets medvirkning og er lydhøre for barnets uttrykk. Begge antas å ha et indre bilde på hva som er barnets beste (Glaser, 2016, s.35).

Som ansatt i barnehagen og barnehagelærer har man også mulighet til å bistå foreldre og foresatte i vanskelige situasjoner. Barn trenger samspill med trygge og tilgjengelige omsorgspersoner for å sikre en sunn utvikling. Det er derfor viktig at barnehagelæreren ser til at foreldrene er tilstede for barna i de periodene i livet hvor bekymringer og belastninger er store. Barn utvikler seg hver dag i alle situasjoner, deres læring skjer kontinuerlig og som omsorgsperson må man kunne sette sine behov til side for å være tilstede for barna. Har man ikke denne muligheten eller belastningen blir for overveldende kan det være nødvendig for barnehagen eller helsestasjonen bidrar med oppfølging og gode samtaler, eller at andre familiemedlemmer bidrar i større grad i en periode. Å være foreldre innebærer å forstå at barnet har behov for å uttrykke sine følelser og tanker, og at barnet har behov for utviklingstilpasset informasjon og involvering omkring sin og familiens situasjon. For barnet i slike situasjoner vil rutiner som kjent gi trygghet. Når andre områder i barnets liv er i bevegelse vil disse rutinene gi barnet forutsigbarhet og kan bidra til bedre følelseshåndtering (Bergem, 2021, s.53-54). Disse rutinene kan være leggetider, måltider og være i barnehagen.

Selv om barnehagelærere vet hvor avgjørende for barnets forståelse av situasjonen og endringene som skjer i hverdagen, kan det være situasjoner hvor foreldrene ikke ønsker å involvere barna eller barnehagen, ta imot tips eller råd. Barna kan også være motvillige til å snakke med noen. Selv om denne avvisningen kan virke sårende eller tøff når man vet selv man sitter inne med kunnskaper omkring barns behov, utvikling og sorg, er det en større grunn til å ikke gi slipp og fortsette å være på tilbudssiden. Man må også huske at foreldrene også ønsker barnets beste, og kan tenke at fordi dette er vanskelig og følelsesmessig tøft for dem, vil de skåne barna for disse følelsene. Dette kan bunne i et naturlig behov for å beskytte de man er glade i og ikke ville påføre andre sorg. Eller det kan være for vanskelig for foreldrene å snakke om, deres følelser og reaksjoner er så sterke at det setter en hindring i å kunne formidle situasjonen til barnet på en hensynsfull og barnetilpasset måte. Noen foreldre kan også tro at barna ikke har behov for å vite, ikke fordi det er for vanskelig å snakke om for foreldrene, men fordi de har den oppfattelsen av barn som uvitende. Det er det viktig at barnehagelæreren formidler til denne foreldregruppen at dette ikke stemmer, men at de tvert imot ønsker og har behov for dette for å kunne forstå.

Barnehagelærerens rolle blir å hjelpe familien å finne gode løsninger for barna både hjemme og i barnehagen og ta barnets perspektiv (Djup, 2021, s.69).

Selv om foreldrene tror de kan skjule sine følelser og reaksjoner er barn eksperter på å plukke opp tonefall, ansiktsuttrykk og endret oppførsel. Og når barna samtidig ikke får vite hvorfor mamma eller pappa gråter mye eller blir fortere irritert kan dette videre gjøre barnet uttrykt i den nye hverdagen, nettopp fordi rutinene og omsorgspersonene deres endrer atferd uten at de vet hvorfor. Når barn vokser opp vises også en tendens til at man adapterer handlingsmønstre og oppdragelse de selv har vokst opp med, kan derfor unngå å snakke om vanskelige situasjoner til andre eller egne barn senere i livet.

Når foreldrene og barna vet at det er noen som bryr seg om situasjonen deres, at de har mulighet til å komme for råd eller å snakke om hvordan de har det og hvordan de kan involvere barnet, vil det øke tryggheten og samarbeidet mellom profesjonsutøver og hjemmet. Men som barnehagelærer må man respektere foreldrenes valg. I slike situasjoner vil det være mest hensiktsmessig for relasjonen mellom barnehagelæreren og hjemmet å støtte barnet i følelsene og situasjonen på best mulig måte med de rammene som er satt. Å ha en samtale med foreldre rundt hva barnet skal få vite og hva man skal svare kan være betryggende og forutsigbart for begge parter. På denne måten vil barnet få den samme informasjonen fra hjemmet og fra barnehagen, og det vil bli mindre misforståelser, man forsnakker seg ikke og forsikrer seg om at det formidles på en utviklingstilpasset måte fra både barnehagen sin side og foreldrenes (Bergem, 2021, s.209-212).

Hvor mye informasjon barnehagen har behov for er også ulik basert på situasjonen. Hvis en av foreldrene gjennomgår kreftbehandling er det ikke viktig for barnehagelærerens jobb at familien oppdaterer med små endringer i behandlingen eller andre detaljer. Selv om det på et medmenneskelig stadium kan være fint for barnets omsorgsperson å snakke med noen om dette, eller relasjonen mellom barnehagelærer og forelder legger til rette for deling av denne informasjonen. Som medmenneske kan man også dele erfaringer seg imellom, utenfor rollen som barnehagelærer. Noen foreldre kan også ha dette behovet, og siden barnehagelæreren har et omsorgsansvar for barnet deres kan det være naturlig for foreldrene å åpne seg personlig også. Hovedsakelig vil informasjonen barnehagen ha behov for å vite for eksempel store endringer i behandling eller endret familiestruktur – for eksempel hvis bestemor flytter inn for en periode (Raundalen & Schultz, 2020, s.27).

Hvor mye informasjon som deles gjelder også barnegruppen. Ønsker ikke familien at andre barn eller andre barns familier skal være kjent med deres situasjon, må barnehagen forholde

seg til dette. Noen kan tenke at andre «merker» familien deres som «den familien» eller ikke ønsker å tiltrekke seg oppmerksomhet og bli potensielt spurt omkring situasjonen deres av andre. Andre kanskje ønsker forståelse i tiden fremover, da kan barnehagen bistå med å sende ut et informasjonsskriv basert på den informasjonen foreldrene ønsker å dele og barnehagen ser nødvendig (Djup, 2021, s.67-68). Hvis disse avtalene brytes, vil det naturlig skape en mistillit som potensielt kan berøre også fremtidige samarbeid.

Noe man kan gjøre som barnehagelærer i den første fasen i møte med foreldrene som opplever kritisk sykdom eller død er å be om et møte. Der har foreldre mulighet til å legge frem deres ønsker og tanker omkring barnets sorgprosess, tanker og aktiviteter i barnehagen. For å lette foreldrenes møte med barnehagen ved henting og levering kan barnehagen tilby at barnets primærperson så langt det er mulig tar seg av overleveringene, samt tar imot ny informasjon fra foreldrene. Så kan primærpersonen informere resten av personalgruppen på avdelingen som har samspill med barnet. På denne måten skaper man en trygghet og forutsigbarhet for foreldrene, det blir mindre å forholde seg til og de slipper å informere det samme til flere ansatte gjentatte ganger. Det kan også være lurt å avtale hvordan overlevering av barnet skal skje, ønsker ikke foreldre spørsmål omkring den syke eller dødsfallet, da må primærpersonen respektere dette.

Dette kan man kjenne igjen i situasjoner hvor barnet kan ha utagerende atferd eller andre utfordringer, hvis man stadig skal bli påmint at barnet har for eksempel slått et annet barn, eller ropt hele inne-tiden, vil det over tid skape et negativt slør over hente og bringesituasjonene (Glaser, 2016, kap.11). Det er unødvendig å stadig måtte bli påmint at dette skjer, men ta en oppdatering ved slutten av uken for eksempel, det samme kan man gjøre i situasjoner som kritisk sykdom eller dødsfall.

Som regel vil det være en fordel at barnehagelæreren er forberedt vanskelige situasjoner og samtaler, at man har en plan for samtalen og har tenkt ut ulike hendelser og mulige løsninger på forhånd. Muligheten for at man kommer opp i en situasjon hvor barnet blir satt i en situasjon hvor noen i familien dør eller blir utsatt for alvorlig sykdom gjennom sin karriere som barnehagelærer er relativt stor (Djup, 2021, s.71).

3. METODISK TILNÆRMING

Postholm og Jacobsen (2021) beskriver forskning i samfunnsfag med to sentrale metoder, kvalitativ- og kvantitativ-forskning. Kvalitativ forskning er avhengig av å bli sett og tolket i den aktuelle konteksten den er hentet fra. Dette er gjerne personlige erfaringer, man kommer tett på informanten og det er ofte en håndfull av dem i studien. Kvantitativ forskning tar et steg bort fra det personlige og nære, der kvantitet og volum settes i fokus. De fleste andre forskere som bruker kvalitativ metode, og meg selv, definerer oss i et konstruktivistisk paradigme (Postholm & Jacobsen, 2021, s.90).

En konstruktivistisk tilnærming beskrives av Postholm og Jacobsen (2021) som en ontologisk antakelse hvor vår sosiale virkelighet og det naturlige, er ulike. Sosialt endrer vi oss kontinuerlig i samspill med andre, som skaper en dynamikk der fenomener og vitenskap endres over tid, mens fysiske objekter er konstante. På den måten vil sosiale kunnskaper være aktuelle og troverdige i den aktuelle tiden og situasjonen de er hentet fra. En annen viktig del av konstruktivismen er at objekter og situasjoner, tolkes og oppfattes personlig hvor individet skaper en gjengivelse av dette i ettertid. På den måten vil menneskers forståelse av virkeligheten preges av hvordan man forstår og tolker denne. Når man tilkjenner seg nye kunnskaper, vil virkeligheten endres og tilpasses etter hvert som tiden går (Postholm & Jacobsen, 2021, s.49). Jeg mener derfor på bakgrunn av dette kan man se hvordan vårt syn og praksis med barn i sorg endres og påvirkes ettersom tiden, forskningen og arbeidsmetodene endres i takt med mer kunnskap på området.

Postholm og Jacobsen (2021) refererer til Merriam (2002) som mener kvalitativ forskning i all hovedsak handler om den meningen mennesker danner i deres sosiale verden, og de meningene vi har er i en dynamisk prosess etter som vi utvikler oss som mennesker. Disse meningene folk har dannet seg forstås sammen med den situasjonen og den tiden vedkommende befinner seg i (Postholm & Jacobsen, 2021, s.90). Med bakgrunn av dette vil prosjektet mitt belyse handlingene og begrunnelsene bak disse, som informantene har tilkjent seg i sorgstøttarbeid.

En kvalitativ forskningsmetode vil gi meg mulighet til å være nær mine informanter og deres tanker, erfaringer, meninger og personlighet. Dette er grunnstenene i prosjektet hvor min interesse ligger i informantenes opplevelse av situasjonen og hvordan de handlet. Tjora

(2021) beskriver en av sosiologiens fremtredende menn, Max Weber, som jeg mener deler mitt syn om denne type forskning. Han mente at ved å forske på å forstå og gjenkjenne tankene, meningene og intensjonene bak handlingene var viktig for den samfunnsvitenskapelige forskningen for å belyse praksiser og ny kunnskap (Tjora, 2021, s.17,26-27).

3.1. VALG AV FORSKNINGSMETODE

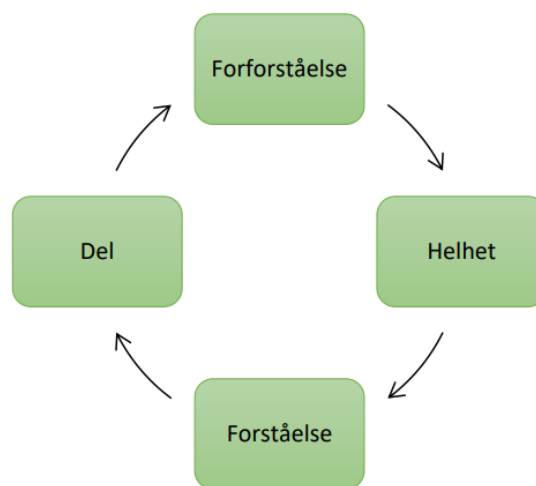
Tjora (2021) beskriver fenomenologi som ett sosiologisk perspektiv hvor man tar utgangspunkt i metodene og filosofien til Edmund Husserl (1962). Han så på enkeltpersoners bevissthet og skapelsen av fenomener gjennom individets egne, personlige erfaringer. Alfred Achütz (1970) videreformulerte denne filosofien og gjorde den relevant for sosiologien. Achütz mene at fenomenologisk retning måtte se og gi mening gjennom individets deltakelse i et samfunn, interaksjonen med hverandre, deres forståelse av samspill og verden rundt seg. Et slik utgangspunkt for forskning gir mulighet til å innhente informantenes egne ord på hvordan de forstår verden i forbindelse med et avgrenset fenomen (Tjora, 2021, s.30-31). Jeg mener dette kommer frem i mine intervju, i både hvordan personalet arbeidet og deres arbeidsmetoder, som farger hvordan de begrunnet sine valg for det pedagogiske arbeidet.

Jeg mener et hermeneutisk perspektiv og vitenskapssyn kan også være hensiktsmessig for denne type forskningsarbeid. Nilssen (2021) beskriver hermeneutikken og hvordan den kan deles inn i tre deler; uttrykk, tolkning og oversettelse (Nilssen, 2021, s.71). Mitt forskningsdesign består at et semistrukturert intervju der jeg samler inn informantens uttrykk, tolker disse med aktuell forskning, for deretter å oversette dette til ny kunnskap. Mitt prosjekt har forståelse som mål, der jeg ønsker å forstå handlingene som blir utført i barnehagen knyttet til barn i sorg, og de erfaringene barnehagelærerne skaper i denne prosessen. Dette samsvarer med Nilssens (2021) beskrivelse av et hermeneutisk perspektiv, hvor en absolutt sannhet ikke finnes, men alt tolkes på ulike måter basert på forskerens bakgrunn og erfaring, forskningsmetode, hensikter bak forskningen og hvilket fokus forskeren har. Nilssen (2021) presenterer Marc-Wogau (1981) tanker, som beskriver denne prosessen hvor selve dialogen mellom informant og forsker skaper nye spørsmål, på bakgrunn av det som formidles (Nilssen, 2021, s.71-72).

I mitt prosjekt vil funnene skape nye spørsmål basert på de ulike arbeidsmetodene og valg tatt underveis i sorgarbeidet, som baserer seg på et hermeneutisk perspektiv hvor en sannhet og fasit ikke eksisterer. Individuelle vurderinger, omstendigheter og tilgjengelighet er blant noen av variablene som kan spille en stor rolle i utføringen, der praktiske handlinger i samspill med andre ikke kan være satt i stein.

For å visualisere prosessene i et hermeneutisk perspektiv vil jeg trekke frem Nilssens (2021) skildring av Gadamer (1989) beskrivelse av `den hermeneutiske sirkel`. Dette er et begrep som indikerer at man må forstå helheten ut fra delen, og dele ut fra helheten. Denne dynamiske prosessen hvor all tolkning berører deler og helheten av tekst, får fortolkning og vår forståelse. Nilssen (2021) mener prosessen mellom forskeren og teksten er et viktig trekk ved hermeneutikken, fordi den tolkes ulikt basert på hvem forskeren er. Videre poengteres viktigheten med å se teksten i den lukkede situasjonen den er hentet fra, men også trekke linjer utenfra, som gir prosjektet sannferdige proporsjoner (Nilssen, 2021, s.73-74).

Jeg som forsker har med mine erfaringer og meninger med inn i prosjektet, selv om jeg er bevisst disse kan de berøre hva jeg tolker som viktig for oppgaven og ikke. Derfor kunne oppgaven tolkes annerledes av en annen forsker med ande utgangspunkt enn meg.

Figur 4 Den hermeneutiske sirkel av Gadamer (1989).

Jeg har også latt meg inspirere av Nilssens (2021) beskrivelse av Rogoffs (1995) ide om å se analysen i ulike nivåer. Hun trekker frem viktige punkter som de individuelle bidragene fra informantene, historiske tradisjoner, materiale og omforminger sett sammen i analysen. Slik kan hver detalj eller utsagn tas ut av teksten, diskuteres eller gir mening med resten av teksten rundt. Men ser man på utsagnet eller detaljen isolert, vil den ikke skape mening for helheten (Nilssen, 2021, s.75).

Dette ser jeg tydelig i mitt prosjekt, hvor det er flere variabler som spiller en stor rolle i hva funnene viser, som videre skaper nye forskningsspørsmål. Hvem som ønsket å delta på prosjektet, hva de ønsket å dele med meg, hvordan de har tolket dette før de formidlet det til meg, hvordan synet på barn og sorg har endret seg over tid og de ulike praksisene rundt om i barnehagene. En slik type studie kan være utfordrende å etterprøve, nettopp fordi det er så mange variabler og personlige tolkninger av situasjonene fra hver enkelt barnehagelærer.

På bakgrunn av dette har jeg landet på en fenomenologisk-hermeneutisk forskningsmetode, med mitt vitenskapelige syn hos konstruktivismen.

3.2. FORFORSTÅELSE OG FORSKERROLLEN

Min underbevissthet tar med min forforståelse inn i prosjektet. Derfor er det viktig at jeg er den bevisst. Min mening om sorgstøtte i barnehagen og hvordan den kan utføres er på ingen måte en absolutt fasit, men som profesjonsutøver har jeg dannet meg meninger etter egne erfaringer og på bakgrunn av forskning. Dalland (2018) beskriver forforståelse som erfaringer med røtter i sosiale interaksjoner og de unike situasjonene som oppstår mellom mennesker. Videre fremhever Dalland (2018) at dette er vanskelige å rekonstruere og sjansen for at en komplett lik hendelse finner sted er omtrent umulig (Dalland, 2018, s.58).

Min forforståelse måtte jeg prøve å legge til side under intervjuene for at det ikke skulle farge eller påvirke informantenes svar, eller mine funn under analysen. Kvale og Birkmann (2021) viser samtidig til at det er denne forforståelsen som gjør at jeg interesserer meg for temaet. Kvale og Birkmann (2021) mener å både være klar over sin forforståelse, og se hvor den kan komme til syne, har forskeren bedre kontroll over den. Forskeren gjenkjenne denne, legge den

til side, for så se på teori og funn for å kunne drøfte ut fra det innsamlede materialet som faktisk finner sted (Kvale & Brinkmann, 2021, s.268).

Temaet for prosjektet kan sees fra ulike synspunkt, hvor Dalland (2018) mener min posisjon og synsvinkel påvirker både metodevalg, funn og resultat (Dalland, 2018, s.61). Hadde jeg vært i en annen yrkesgruppe kunne sorgstøtten blitt sett fra en annen vinkel. I prosjektet velger jeg å se handlingene til barnehagelæreren utenfra, hvor jeg som forsker ikke går inn i situasjonene selv, men baserer meg på informantens gjenfortelling gjennom intervjuene. Hadde jeg valgt andre metoder ville prosjektet sett helt annerledes ut, hvor det også kunne belyst andre sider ved temaet.

3.3. FORSKNINGSDESIGN

Postholm og Jacobsen (2021) beskriver prosessen med utarbeidelse av et forskningsdesign baserer seg hovedsakelig på forskerens vitenskapelige ståsted (Postholm & Jacobsen, 2021, s.57). Fenomenologisk-hermeneutisk forskningsmetode, med vitenskapelig ståsted i konstruktivismen gir rammene for hvordan prosjektet gjennomføres. Forskningsdesignet skal på best mulig måte besvare problemstillingen. Derfor endte jeg opp med enkeltcasestudie. Postholm & Jacobsen (2021) beskriver enkeltcase som godt innenfor etnografisk forskning, og viser til Wolcotts (2008) tolkning av enkeltcasestudie med formål om å komme tett inn på situasjonen og informanten det studeres på. Dette gir grunnlaget for å forstå handlinger og meninger som ligger bak praksisen (Postholm & Jacobsen, 2021, s.66).

For mitt prosjekt vil dette forskningsdesignet gi meg mulighet til å studere de arbeidsmetodene barnehagelæreren brukte i sorgstøttearbeidet. Postholm og Jacobsen (2021) hevder en slik studies svakheter baseres på den eksterne gyldigheten (Postholm & Jacobsen, 2021, s.86). Fordi funnene i prosjektet viser individuell tolkning og handling i en spesifikk situasjon, vil den lokale kunnskapen være vanskelig å generalisere som en sannhet hvor andre innfallsmåter ikke vurderes som sanne. Formålet med prosjektet er derfor å belyse enkelterfaringer med temaet gjennom intervju, ikke skape en absolutt sannhet om arbeid med sorg og barn.

Mitt prosjekt krever å bli sett i sammenheng med studier hovedsakelig fra Norge, og de kunnskapene de har gitt for å besvare problemstillingen. Den norske forskningen beskriver hvordan barn i norske barnehager med barnehagelærere utdannet i Norge arbeider med sorgstøtte. Barnehagene her i landet er bygd opp annerledes enn land som USA som vil vanskeliggjøre og sammenligne forskning fra disse pedagogiske institusjonene. Selv om det er lite forskning på barn i sorg og sorgstøttearbeid fra Norge, har jeg basert mye av teorien på fremtredende og anerkjente forskere. Jeg trekker også noen linjer fra skolen, der jeg mener det kan overføres til barnehagen basert på min erfaring og kunnskap som barnehagelærer. Dette forklarer jeg også når jeg presenterer disse.

3.3.1. KVALITATIVT FORSKNINGSINTERVJU

Et kvalitativt forskningsintervju er strukturert så likt som de hverdagslige samtalerne vi har, med et hint av det profesjonelle intervjuet, ved å snakke om et avgrenset tema (Kvale & Birkmann, 2021, s.42). Dette forskningsdesignet er godt egnet for å svare på problemstillingen, fordi den gir utdypende datamateriale om et lite, avgrenset tema (Brottveit, 2021, s.66).

I forkant av intervjuet utarbeidet jeg en intervjuguide. Denne ble utarbeidet på bakgrunn av problemstilling og den aktuelle forskningen på temaet. Intervjuguiden ga meg gode forutsetninger i møte med informantene. I intervjuet kunne denne gi meg holdepunkter om samtalen stoppet opp, sikret at jeg hadde fått datamateriale der hvert av temaene var inkludert og som en trygghet for informanten. Informantene fikk tilsendt intervjuguiden i forkant. På den måten kunne de både reflektere over arbeidsmetodene de brukte i sorgstøttearbeidet, hvilke utfordringer de møtte både før, under og etter. Intervjuguiden ga meg også en frihet i utførelsen av intervjuet, hvor jeg kunne la samtalen flyte. Jeg ville forsikre meg om at datamaterialet fra de ulike informantene samstemte, dette for å skape et bilde på deres praksis rundt sorgstøttearbeid. Derfor var det av stor interesse for meg og sikkerhet videre i prosjektarbeidet at informantene svare på de samme spørsmålene, eller snakket om de samme temaene. Dette sikret intervjuguiden for. (Nilssen, 2021, s.23 og Kvale & Birkmann, 2021, s.162).

Med et kritisk blikk på metodevalget, kunne flere valg gitt prosjektet mer variert datamateriale. I prosjektet ønsket jeg å beskrive de ulike elementene som sammen kunne gi meg best mulig datamateriale til å besvare problemstillingen. Mitt tema og problemstilling legger føringen for metodisk utførelse, og mitt valg på intervju som metode kunne gi meg et innblikk i dette. Selv om jeg i retrospekt gjerne kunne valgt andre former for intervju for å skape en annen type funn.

3.4. UTVALG OG REKRUTTERING

Enkeltcasestudier har som hovedmål å undersøke handlinger og meninger et bestemt yrke eller gruppe mennesker (Postholm og Jacobsen, 2021, s.66). I den første rekrutteringsrunden ønsket jeg eksklusivt pedagogiske ledere, som hadde arbeidet med barn i sorg innenfor et tidsrom på to år fra prosjektets start. Det viste seg dermed vanskelig å komme i kontakt med eventuelle informanter med disse kriteriene, så utvalget måtte endres samtidig som jeg ønsket å beholde problemstillingen. Jeg endret utvalget til «barnehagelærere». Forskjellene på pedagogisk leder og barnehagelærer er i utgangspunktet ikke stor, de har den samme 3-års bachelorutdanningen og arbeider sammen om det pedagogiske tilbudet i barnehagen. Jeg åpnet også opp for at sorgstøttarbeidet har funnet sted innen en periode fra 0-10 år.

For å rekruttere informanter til forskningsprosjektet hadde jeg etter både samtale med veileder, og undervisning av forelesere kommet frem til snøballmetoden. Denne metoden går ut på at jeg kontakter noen som har erfaringer innenfor mitt tema, som videre kan sette meg i kontakt med andre som har arbeidet med samme tema. Slik kan man visualisere at snøballen ruller meg til flere og flere informanter (Tjora, 2021, s.295).

For å komme i kontakt med informantene som hadde de relevante erfaringene, og var villige til å delta på intervju innenfor en rimelig radius fra meg, benyttet jeg meg av nettsiden Facebook. Der var jeg medlem av ulike grupper hvor barnehagelærere og andre i barnehagen delte kunnskap, tanker og meninger. Jeg la ut et innlegg med informasjonsskrivet og oppfordret til å spre ordet om prosjektet mitt. Det resulterte ikke i noen henvendelser, så jeg måtte tenke annerledes. For å holde oversikt over hvor informantene mine befant seg, søkte jeg opp alle barnehagene i hele fylket. Jeg skrev en felles epost med informasjonsskriv om deltakelsen i studien, oppfordret styrerne til å videreformidle til sine barnehagelærere og ta

kontakt om det var noe de lurte på. Det ble sendt ut i overkant av 100 e-poster til ulike barnehager i hele fylket, både private og offentlige. Denne gangen fikk jeg svar fra fem barnehager, to barnehager hadde ikke kompetansen «på huset», de andre svarene resulterte i mine tre informanter. I forkant av rekrutteringsprosessen var jeg ikke klar over hvor tidkrevende og vanskelig det kunne være å skaffe informanter.

Årsaken til at det var en utfordring å rekruttere informanter kan ha en sammenheng med prosjektets tema, for eksempel at det oppleves følsomt. Trydal (1993) opplevde vanskeligheter med dette i sin studie av barn i familier med alkoholproblemer (Dalen, 2011, s.46). Sorg hos barn og anerkjennelsen av denne har jeg beskrevet tidligere i oppgaven, hvor forskning og aktualisering av temaet fortsatt har behov for mer data og undersøkelser. Hvorvidt sorgstøttarbeid blir anerkjent som et eget tema hos praktiserende barnehagelærere er også spørsmål jeg stilte meg ettersom rekrutteringen hadde utfordringer.

3.5. GJENNOMFØRING

Min gjennomføring av prosjektet, alt utenom litteratursøk og valg av metode krevde godkjenning av Norsk senter for forskningsdata. Denne forskningsinstitusjonen godkjenner prosjekter slik at de er i tråd med etiske hensyn og gjennomføringen samsvarer med metodisk tilnærming, temavalg og beskrivelsen av prosjektet man ønsker å gjennomføre. Når søknaden ble godkjent kunne jeg starte prosessen for å rekruttere informanter.

Etter små, men betydningsfulle endringer i utvalgskriteriene fikk jeg kontakt med tre informanter. Disse fikk tilsendt et informasjonsskriv hvor jeg beskrev prosjektets tema, varighet, metode og medvirkende. Informasjonsskrivet gir også informantene beskrivelse av hvordan jeg vil ivareta deres personlige opplysninger, anonymitet og at de når som helst i prosjektperioden kan trekke deres bidrag. Intervjuene ble avtalt og utført på barnehagen til hver enkelt informant, i deres arbeidstid. Intervjuet varte rundt 60 minutter, og jeg tok lydopptak som jeg senere transkriberte. Intervjuets varighet viste seg å være tilstrekkelig både for å bli litt kjent i forkant av lydopptaket, vi fikk nok tid til å snakke om temaene fra intervjuguiden samtidig som vi kunne snakke om sidetemaer som dukket opp underveis.

Intervjuguiden hadde informanten mottatt sammen med informasjonsskrivet. På den måten ble de kjent med underkategoriene og skape seg meninger i forkant av intervjusituasjonen. Temaet krever også at man er bevisst sin egen praksis, som kan være utfordrende om informantene ikke har tenkt igjennom hendelsene i forkant av selve intervjuet. Sto informantene fast ved noe eller vi mistet flyten i samtalen, brukte jeg intervjuguiden som hjelpemiddel for å komme i gang igjen. Den ble også brukt for å sikre at alle spørsmål ble svart. Intervjuene ble deretter transkribert, anonymisert og opptaket slettet. Transkripsjonen hadde fokus på hva som ble sakt, andre uviktige observasjoner eller sosiale tegn i samtalen ble ekskludert. For eksempel pauser, trykk på enkeltord og dialekt. Ved å ekskludere dialekt ivaretar jeg også informantens gjenkjennbare trekk.

I prosessen med valg av vitenskapelig litteratur, forskning og aktuell teori ble det skapt naturlige tema som jeg synes både er viktige for å forstå helheten omkring barn i sorg. Disse temaene ble videre overført til intervjuguiden, som viste seg å gi intervjuet en god flyt hvor jeg selv mener jeg undersøkte temaet i mitt forsøk i å besvare problemstillingen, godt. Etter å ha transkribert intervjuene ble jeg oppmerksom på både likheter, ulikheter og fravær av enkelte arbeidsmetoder. Slik ble det naturlig å fortsette med temaene for å kunne se informantenes erfaringer og arbeidsmetoder sammen, og i forhold til tidligere forskning. Mine funn blir presentert på en respektabel måte hvor jeg forholder meg så nøytral som mulig. Det var utfordrende, samtidig spennende å se hvordan resultatene av prosjektet ble.

3.6. ANALYSE AV DATAMATERIELL

For å analysere datamaterialet etter intervjuene brukte jeg Postholm og Jacobsens (2021) beskrivelse av Stakes (1995) analysemetoder for casestudier. Nettopp fordi mitt prosjekt handler om individuelle valg i sorgstøtten, vil Stakes (1995) analysemetode, direkte analyse, være hensiktsmessig hvor å forstå de individuelle situasjonene, handlingene og tankene bak (Postholm & Jacobsen, 2021, s.157). Gjennom analysen oppdaget jeg mønster. Dette gjorde det lettere å gjenkjenne tankene bak handlingene, hvor hver enkelt informant praktiserte individuelt. Personligheten til informantene og hvordan denne påvirket arbeidsmetodene var jeg forberedt på kunne komme frem i analysen, men det blir tydeliggjort hvordan informantene bruker de tilkjente erfaringene sine inn i praksisen sin basert på personligheten.

Som i intervjuguiden og i presentasjonen av aktuell teori og forskning, hvor jeg tok utgangspunkt i sentrale tema knyttet til problemstillingen og tidligere forskning, ble funnene delt inn i sentrale kategorier. Jeg har fulgt de samme kategoriene gjennom hele prosjektet. Dette mener jeg gir prosjektet en rød tråd med tydelig formål og innhold både for leser og meg i konstruksjonen av oppgaven og prosjektet.

Under fortolkningen av datamaterialet lot jeg meg inspirere av hermeneutiske forskningsprinsipper, og den hermeneutiske sirkel. Denne måten å gå frem -og tilbake på mellom de ulike informantenes svar, teori og forskning, var spennende. I hermeneutisk tradisjon ser man deler og helheter sammen, og slik dannes ny kunnskap. Datamaterialet skal sees i den situasjonen det er hentet fra, slik skal det gi mening innenfor et tema (Kvale & Birkmann, 2021, s.236-268). På den måten harmonerer mine valgte metoder godt sammen.

3.7. KVALITETSVURDERINGER

Mine valg gjennom prosjektet og hvordan jeg stiller meg til relevant teori, vil i stor grad påvirke resultatet, og studiens kvalitet. Derfor kan intervju som forskningsmetode stille dårligere enn andre metoder hos enkelte forskere. Etter Kvale og Birkmanns (2021) beskrivelser, mener jeg min rolle preges av perspektivisk subjektivitet, som speiles av teorien jeg har tatt utgangspunkt i, hvor jeg presenterer flere perspektiver og en rekke litteratur med god kredibilitet (Kvale & Birkmann, 2021, s.239–240).

Kvale og Birkmann (2021) trekker frem et kritisk syn på forskningsintervju og dets rammer. Strukturen skal ligne en naturlig samtale, og kan derfor være preget av å være instrumentell dialog hvor den gode samtalen ikke lenger er målet, men en måte å få frem det forskeren ønsker. Rammene er allerede satt og samtalen avsluttes når forskeren mener alle spørsmålene er blitt besvart og informanten ikke har mer å tilføye. Samtidig som denne enveismonologen er viktig for å holde forskeren nøytral, avviker den fra en vanlig samtale hvor to bidrar med innhold. Informanten kan føle seg analysert, veie sine ord eller si det hen tror forskeren ønsker å høre, for å svare så «riktig» som mulig. Det kan ha en sammenheng med at forskeren har et mål om å fortolke og se utsagnene informanten kommer med, mot relevant teori. Dette asymmetriske maktforholdet kan påvirke forskningsdataene, selv om det ikke er forskerens intensjon (Kvale & Birkmann, 2021, s.51-53).

3.7.1. VALIDITET, RELIABILITET OG GENERALISERBARHET

Validitet er knyttet til sannhet og riktighet. Sett i sammenheng med mitt prosjekt handler validitet om jeg har undersøkt det jeg ønsket å finne ut av. Var metoden riktig for å besvare problemstillingen, og har funnene gitt svar til problemstillingen? Kvale og Birkmann (2021) viser til at kvalitative studier i seg selv er ofte mer utfordrende å validere fordi de omfatter personlige erfaringer og opplevelser, følelser og meninger (Kvale & Brinkmann, 2021, s.212). Jeg som forsker skal ikke avgjøre om det informantene formidler er riktig eller galt. For å forsikre meg om at validiteten i prosjektet holder god standard vil jeg gjennom hele prosjektperioden ta ett skritt tilbake, få overblikk om oppgaven går i den retningen og har det formålet jeg ønsket fra start.

Reliabilitet omhandler resultatene fra forskningen, og om denne er etterprøvable av andre forskere ved et senere tidspunkt. Hvordan jeg formulerer spørsmål i intervjuguiden og under intervjuet kan påvirke studiens reliabilitet ved å gi informanten ledende spørsmål. Hvordan jeg tolker svarene, behandler dem under transkribering og analyse vil også påvirke reliabiliteten til studien. Nettopp fordi dette er subjektive erfaringer og tolkninger av barns forståelse av, og håndtering av bearbeidelse i en sorgprosess, sett i nåtidens syn på sorg, kan oppgavens reliabilitet svekkes. Kvale og Birkmann (2021) mener samfunnsvitenskapelige studier, hvor enkeltindividers indre fortolkninger av situasjoner og meninger bak handlinger kan ha en lavere reliabilitet enn kvantitative studier (Kvale & Birkmann, 2021, s.272-277). Likevel mener jeg at, sett i et moderne pedagogisk perspektiv, funnene fra studien har blitt behandlet med respekt, der praksisen og barnehagelærerens tolkning av barnas sorgprosess er av god kvalitet.

Min begrunnelse for metode og utvalg kan gjøre det mulig for andre å kunne utføre den samme studien, selv om det ikke nødvendigvis vil gi de samme resultatene. Det er på grunn av informantenes unike erfaringer, opplevelser, meninger og rammefaktorer tilknyttet hver enkelt hendelse. I analysen av datamaterialet kunne enkelte situasjoner gjenkjennes hos flere informanter, men den sammensatte erfaringen vil være den enkeltes informants opplevelse og derfor vanskelig å etterprøve.

Hvis funnene fra prosjektet kan overføres til andre barnehagelærere, arbeidsmetodene og handlingene gjenkjennes og der barns sorgreaksjoner kan sammenlignes med de som er belyst

i prosjektet, kan kunnskapen fra denne studien konkluderes å være generaliserbar. Det vil si at selv om situasjonene og barna blir sett som individuelle og unike, kan «normalområdet» og «normalreaksjoner» dekke et stort område. For å kunne generalisere funnene fra denne studien, kan det settes spørsmålstegn ved antall deltakere. En større mengde datamateriale vil kunne gi mer innsikt i barnehagelærerens praksis, som videre gir et større bilde på virkeligheten. Mine kvalitative forskningsintervju tar dypdykk i enkeltpersoners erfaringer og opplevelser, og antall informanter begrenses både av oppgavens størrelse og andre eksterne faktorer som ønske om deltakelse (Kvale & Birkmann, 2021, s.289).

Min studie kan bidra til å øke synligheten for temaet og profesjonsutøvelsen, samt gi et lite blikk inn i disse enkeltopplevelsene. Med utgangspunkt i Kvale og Birkmanns (2021) beskrivelser, kan prosjektet være preget av statistisk generalisering. Dette er fordi informantene er en del av en liten gruppe mennesker som med sine spesifikke utdanning, jobb og erfaring fikk tilbud om å delta i studien. Deres meninger, handlinger og fortolkninger baserer seg på den kunnskapen de innehar som profesjonsutøvere i barnehagen og barns utvikling. Om funnene fra denne studien skal være generaliserbar og overførbar til enhver nordmann, måtte de dele det samme synet som informantene (Kvale & Birkmann, 2021, s.290-291). Og ut ifra funnene er ikke det nødvendigvis tilfellet alltid. Hva hver forelder mener er deres barns beste baseres ofte på deres kunnskap om barn og barndom, meninger om sorg og familiemiljø. Likevel kan funnene med stor sannsynlighet overføres til andre barnehagelærere.

3.8. FORSKNINGSETISKE VURDERINGER

Etikk i forskning deles gjerne i to deler, hvor den ene omhandler hvordan forskningen gjennomføres og rapporteres, og den andre gjelder forskerens forhold til informantene og vitenskapes rolle i samfunnet. Forskningsetikkloven kom i 2007, som setter rettingslinjer for etikk og redelighet i forskning. Brudd på disse har store negative konsekvenser for forskeren (Nyeng, 2021, s.159-160).

Helt i startfasen og utformingen av tema og problemstilling ble jeg møtt med en rekke etiske overveielser. Jeg har tatt utgangspunkt i Kvale og Birkmanns (2021) spørsmålsoversikt over etiske spørsmål man må stille seg selv før en intervjuundersøkelse. Det var viktig for meg å innhente førstehåndserfaringer, samtidig som temaet «sorg i barnehagen» ble inkludert. I

utgangspunktet ønsker jeg å utføre prosjektet basert på barnesamtaler. Jeg ønsket da å forske på barns opplevelse, erfaringer og tanker om døden og dødsfall. Men fordi dette ville være barn, som er en allerede sårbar gruppe, som står i en sårbar situasjon, ble ideen fort forkastet. I stedet måtte jeg vurdere andre informantgrupper som kunne gi meg svar på hvordan barns følelser, tanker og forståelsesprosesser om et abstrakt tema som døden gjerne gir (Kvale & Birkmann, 2021, s.103).

Informantene for studien ble barnehagelærere som har støttet barn som står i en sorgprosess etter dødsfall. Disse er en gruppe voksne mennesker som vet hva det innebærer å delta på studien, som var viktig for meg. Barnehagelærerne arbeider under taushetsplikt og vil derfor også ha kjennskap til viktigheten av konfidensialitet i studien. Spørsmålene i intervjuet omhandlet både barnehagelærerens praksis, men også personlige meninger og fortolkninger av barnet i sorgprosessen.

Kvale og Birkmanns (2021) beskriver viktigheten av trygg oppbevaring personlig informasjon. For å sikre informantenes personlige informasjon handlet jeg hensynsfullt og etisk overfor kontaktinformasjon og datamaterialet i forkant av transkripsjonen. Jeg slettet personopplysninger, anonymiserte transkripsjoner og slettet lydopptak etter hvert som jeg transkriberte dem. Hvordan jeg ville gjøre dette etisk forsvarlig ble også beskrevet i informasjonsskrivet og samtykkeskjemaet informantene måtte skrive under på, det ble også muntlig formidlet både før og etter intervjuet (Kvale & Birkmann, 2021, s.104-107). I presentasjonen av mine funn fikk informantene fiktive navn og randomisert kjønn. Arne, Bente og Christian ble valgt fordi det er de tre første bokstavene i alfabetet. Informantene deltok frivillig og kunne trekke seg når som helst i prosjektperioden.

Nyeng beskriver at en deltakelse i et forskningsprosjekt ikke skal være til ulempe for den som deltar. Metoden jeg har valgt gir meg et innblikk i hvordan pedagogene har håndtert og arbeidet med barn og deres familie i en sårbar situasjon, og min respekt for dette vil være viktig (Nyeng, 2021, s.161-162).

Min rolle i prosjektet, sett i et etisk perspektiv omhandler blant annet min evne til å behandle informantene, datamaterialet, analysen og funn på en så nøyaktig og representativ som mulig. Min pedagogiske bakgrunn og erfaring innenfor barnehagefeltet, og nå dypdykk i sorgstøttearbeid har gitt meg et indre bilde av hvordan dette gjøres i barnehagen. Denne

forforståelsen må ikke farge hvordan jeg presenterer mine funn, da dette strider mot mitt moralske standpunkt om skapelsen av-, og bekreftelsen av kunnskap (Kvale & Birkmann, 2021, s.108).

4. FUNN

4.1. PERSONALET OG RAMMEFAKTORER

Informant «Arne»:

Når Arne ble kjent med kreft-sykdommen en far i barnehagen hadde fått, gikk han til sin styrer og lurte på hva de skulle gjøre nå. Prognosene var dårlige, både familien selv og barnehagen behandlet situasjonen som et ventet dødsfall. Styreren og Arne så på beredskapsplanen som barnehagen hadde for å forberede arbeidet som ventet dem. Det viste seg at denne var for generell til å brukes slik den var. De viste jo at de skulle ta hånd om sorgarbeid, men ikke hvordan, ikke detaljert. Arne, styreren og resten av personalgruppen på avdelingen til det berørte barnet satte i gang med å utarbeide en tiltaksplan som passet dem.

«Man så ikke på barn i barnehagen i sorg på samme måte som nå. Jeg vet at styreren vår var veldig, veldig dyktig. Hun begynte å jobbe voldsomt med spørsmål som; 'hvordan møter vi barnegruppen, hvordan skal vi møte det berørte barnet og hvordan skal vi møte familien?'»

«Arne», informant.

Styreren kontaktet kommunen for å gi uttrykk for barnehagens behov for kompetanse. Dette var en privat barnehage, som hadde kontakter med ulike tjenester utenfor barnehagen for kompetanseheving. Det ble satt i gang tiltak for at personalet skulle få veiledning av en psykolog for å øke kompetansen innenfor sorgarbeid og å tolke smerteuttrykk.

«Sammensetningen av personalgruppen var veldig god, de ønsket å jobbe der og det var et veldig godt arbeidsmiljø. Vi var på en del møter og kursing i løpet av tiden jeg var der, det satte vi stor pris på.»

«Arne», informant.

Både barnehagen og avdelingen hadde omtrent ingen vikarer, fordi det ikke var behov. Men likevel hadde de planlagt hvordan de skulle gjøre det dersom det ble tilfelle, der avdelingen til det berørte barnet skulle ha førsterett på vikarer fra andre avdelinger dernest vikarer som var sjeldnere. Dette fordi det var viktig for dem at alle som arbeidet rundt barnegruppen og barnet var oppdaterte og innforstått med familiesituasjonen og barnets reaksjoner.

Personalet på avdelingen gikk inn som en samlet enhet i møte med barna. Sammen snakket de mye om hvordan de skulle møte barnas spørsmål og tanker rundt sykdom og døden. Ingen ville at hele barnegruppen skulle bli opprørte eller bekymret for sine egne foreldre. Derfor ble hvordan de ordla seg veldig viktig i møte med barna. De diskuterte og reflekterte rundt det, og slik skapte de en felles forståelse for hvilke ord og forklaringer som skulle brukes. Arne trekker også frem hvor sjalu de ble på sosialarbeiderne som var dyktige i samtaleteknikk.

«Etter faren døde og tiden etterpå, ble vi i personalgruppen nærmere hverandre og følte oss styrket.»

«Det jeg sitter med i etterkant er; et unisont personale, slik at barna fikk et ganske klart bilde av hva det er som har skjedd, er viktig. Og samtidig lytte til deres refleksjoner, selvfølgelig!»

«Arne», informant.

Informant «Berit»:

Berit og resten av personalet på avdelingen lagde sin egen plan i forhold til sorgarbeidet. Når de søkte etter en mal eller plan så fant de ikke akkurat det som passet dem. De utarbeidet en plan i forhold til alvorlig sykdom hos en forelder, og en plan for når en forelder dør. For å gjøre planene så gjenbrukbare som mulig, er det ingen som har tiltak skrevet permanent. Dette er noe personalet på avdelingen fyller inn når de ser behov for det. Deres individuelle

tilpasningsevne til hvert enkelt barn er viktig for dem, ingen barn har de samme behovene. Tiltaksplanene ble endret etter hvert, noen tiltak ble tatt helt bort, noen endret og andre tilføyd. På den måten følger planen barnets behov og varer så det er nødvendig.

«Jeg så mye på nettet for å finne en mal eller noe som passet for oss, men jeg syntes alt ble så fjernt liksom, for generelt.»

«Berit», informant.

For at personalet skulle øke sin kompetanse og føle seg trygge i sin utøvelse av sorgstøttearbeidet, hadde de lest flere artikler om temaet. I begynnelsen var de usikre på hvordan de skulle forholde seg til barn i sorg, døden og det pedagogiske arbeidet knyttet til dette. Når de hadde blitt kjent med arbeidsmetodene utarbeidet de tiltak for hvordan de skulle svare barnet når det hadde spørsmål eller undret rundt morens sykdom og situasjon. På den måten var de sikre på at den samme informasjonen ble gitt, uavhengig av hvem i personalet som gav den.

Berit tok mye ansvar for at barnehagen skulle være oppdaterte på familiens situasjon slik at de kunne tilrettelegge best mulig for barnet. Barnet hadde et søsken på skolen, og i en hente/levere-situasjon fikk Berit vite at skolen skulle ha et møte med flere andre profesjoner. Hun tok kontakt med skolen og inviterte seg inn. På samarbeidsmøtet var Berit fra barnehagen representert, sykehusprest, en spesialpedagog knyttet til skolen og andre som arbeidet på skolen. Sammen snakket de om barnets reaksjon og hvordan de skulle møte barn i sorg. I sykehusets regi hadde barnet fått samtaler med sykehuspresten gjennom morens sykdomsforløp.

«Etter hvert kontaktet jeg arbeidsmiljøenheten, så fikk personalet en mulighet til sånn debriefing med representanter derfra, sånn to-tre ganger. Det var en fin måte å gjøre det på, de fikk god hjelp. Det er viktig at personalet får debriefing og samtaler om de har bruk for det, utover det barnehagen kan tilby. Det er vanskelig å kunne sitte hele personalet samtidig.»

«Berit», informant.

Informant «Christian»:

Christian har jobbet mange år i barnehage som også gjør at han har mye erfaring fra feltet. Selv sier han at han vet hvor han finner frem i barnehagen tilgjengelige litteratur og beredskapsplaner, men bruker de sjelden.

«Jeg har jo med meg en last da, og kanskje er alder og erfaring, like viktig i en sånn sammenheng.»

«Christian», informant.

Hvem og hvordan man møter barnet har en stor betydning, Christian mener innholdet i beredskapsplanen kan være så pedagogisk den vil, men utførelsen er avgjørende. Han trekker frem at dette er en plan, et arbeidsverktøy, i det praktiske arbeidet må man bruke skjønn og ikke tolke denne bokstavelig. Personlig egnethet som nærhet og å handle med trygghet i seg selv og sin praksis, synes Christian er av en stor betydning når man arbeider med barn, som ser rett gjennom deg.

«Vi har ikke samarbeidet med hverken PPT eller andre, vi har ikke hatt behov for det. Men hadde jeg vært 21 år og usikker, så hadde det vært veldig kjekt.»

«Christian», informant.

4.2. BARNEHAGELÆRERENS TANKER OM BARN I SORG OG ARBEIDSMETODER

Informant «Arne»:

Døden kan for både voksne og barn oppleves som noe flyvende, man har ingen fasit på hva som skjer etter døden, annet enn hva man velger å gjøre med kroppen. For Arne og hans personalgruppe måtte de gjøre døden forståelig for barna. Han beskriver det som en balanse mellom å respektere familiens tro og tanker, samtidig som man i barnehagen kan snakke om hva andre tenker om temaet. I samtalene med både det berørte barnet og barnegruppen

presiserte Arne at man ikke kommer tilbake når man dør, men hvor sjelen endte opp var det vanskeligere å sette ord på. Da støttet de seg til familien og sa det samme som dem.

«Jeg liker den definisjonen av barn som mennesker med mindre erfaring. Det er jo ikke lenge siden verden anerkjente at barn under 6 år har følelser, eller ble sett av fagpersoner som BUP eller PPT.»

«Arne», informant.

Når Arne ble kjent med farens sykdom kom det plutselig på. Dette var en far som hadde en stor rolle i barnas liv, han var med på alt og måtte trekke seg mer og mer tilbake ettersom sykdommen tok over. Gutten hadde naturligvis mange spørsmål i denne perioden. Når farens tilstand ble verre, merket personalet det på barnet, som ble mer vilter enn tidligere. I sosiale situasjoner trakk barnet seg tilbake, eller utagerte. Dette registrerte personalet, som tok han ut fra samlinger. Arne presiserer at han pleier å stille mer krav til barna til vanlig, men denne gutten fikk mer pusterom fordi han sto i den situasjonen han gjorde.

I situasjoner hvor barnet hadde behov for å trekke seg vekk fra barnegruppen eller utagere, hadde han en `bankebamse` i gangen som han med jevne mellomrom banket løs på. Arne beskriver noen av disse rundene med `bankebamsen` som grov mishandling av kosedyr. Men selv om bamsen fikk gjennomgå, opplevde personalet at dette var en fin måte for gutten å få ut indre uro.

«Han var ikke ond, ingen baktanker liksom. Han var i en sorgprosess.»

«Noen ganger, når han hadde disse raserianfallene skulle jeg ønske han bare hadde grått. Liksom, gråt nå for faen. Han var jo lei seg, frustrert. Samtidig viste jeg jo at all sorgreaksjon er normal. Så da måtte vi huske at han var i en sorgprosess når han utagerte. Han var ikke en såkalt `drittunge` liksom, det lå noe bak.»

«Arne», informant.

Tiden faren var syk og gradvis ble dårligere, sier Arne var ventepreget og uklar, både for barnet og resten av personalgruppen. Han beskriver ventesorgeren som vanskelig å forholde seg til både som medmenneske for foreldrene og som pedagog. Det var først etter dødsfallet de kunne sette i gang arbeidet med bearbeidingen. Nå kunne de identifisere barnets atferd gjennom sorgreaksjonene, sjokkprosessen og reorienteringen til den nye hverdagen.

Når det hadde gått rundt to måneder etter dødsfallet ble det gradvis en reduksjon i utageringene og periodene med urolighet. Arne hadde skjermet han fra barnegruppen i disse situasjonene slik at gutten kunne være sårbar, uten at alle de andre barna var der. Å kunne få ut sine følelser fullt og helt, men kontrollert uten å være på display mener Arne gutten satte pris på. Arne observerte ingen endring i barnets tegnerutiner. Gutten lekte mer eller mindre som han pleide, mye fysisk lek med hopping, rulling og spretting rundt omkring. Personalgruppen brukte ingen spesielle bøker som rettet seg mot sorg eller følelser.

«Hjemme snakket de litt om himmelen som religiøs sammenligning på døden, vet jeg. Pappaen var en sprek mann når han var skriv, men når han døde hadde han tapt seg mye, så gutten presiserte og var veldig opptatt av at han var i himmelen som den han var, ikke den han ble på slutten.»

«Arne», informant.

I samtaler med gutten og barnegruppen snakket Arne om at sykdom kan ramme alle, men måtte presisere for barna at ikke alle dør selv om man blir syk. Gutten selv hadde sakt; «Pappa er syk og skal dø.» som skapte en bølge i barnegruppen hvor majoriteten av barna spurte sine foreldre om de skulle dø når de kom hjem den dagen. Derfor ble det veldig viktig for Arne og personalet at alle sammen var tydelige og svarte det samme når de fikk spørsmål om sykdom og døden. Dette beskriver Arne som et intenst arbeid, men når de hadde etablert hva de skulle svare ble det også en trygghet for dem også siden de ikke lenger var usikre. For å informere alle barna på avdelingen om guttens situasjon og hvordan det sto til med faren hans, samlet de barna. Dette husker Arne godt. De forteller at faren var veldig, veldig syk, og at det er forskjell på vanlig sykdom og alvorlig sykdom. Slik stoppet de den kollektive frykten for sykdom og død i barnegruppen. Den samme informasjonen barnegruppen fikk, hadde foreldregruppen også fått. Arne mente det ga grobunn for videre samtaler hjemme, for plutselig kommer barn på spørsmål ved en senere anledning også.

«Jeg mener den felles begrepsbruken personalet hadde, at alle barna på avdelingen var informerte om sorgprosessen og fikk snakket, gjorde alle godt. I barnegruppen observerte vi mye solidaritet, de viste mye empati for gutten. Kanskje hans relativt høye sosiale posisjon fra før gjorde at han fikk denne støtten fra barnegruppen, men det vet jeg ikke.»

«Arne», informant.

Informant «Berit»:

Berit og hennes personale merket raskt hvordan barnets reaksjonsmønster er annerledes enn for voksne. Hennes erfaringer er at barnet var inn og ut av sorgen, og inn og ut av leken. Barnet var høyt oppe både fysisk og mentalt, og like raskt ble hun langt nede. Helt i begynnelsen kunne jenta oppføre seg mer `klovnete` og snakke litt mer baby-språk, men det varte ikke lenge. Berit opplevde jenta som veldig, veldig sår. Hun kunne bli kjempesint, ha raserianfall i ett øyeblikk, for så å bli utrøstelig i det neste. Hennes vilje hadde også blitt større, var det noe hun ikke ville så klarte ikke personalet å snu henne. Dette kunne være for eksempel i garderoben. I situasjoner hvor de merket det ble for mye for barnet prøvde de å skjerme henne fra resten av barnegruppen, finne på noe annet. Nettopp fordi Berit og personalet hadde kunnskaper om jentas situasjon og reaksjoner, fikk hun lov til mye mer enn de andre barna.

I barnehagen til Berit fokuserer de mye på barnesamtaler. Dette tilbudet er tilgjengelig for alle barna, når som helst. De levde etter en `åpen dør`-filosofi, så jenta kunne komme og gå som hun ønsket og når hun kjente behov. I barnesamtalene brukte Berit ofte temabøker, som var fylt med illustrasjoner og veiledende tekst for videre samtale.

«Vi merket det når vi hadde disse barnesamtalene, når moren henne ble dårligere så endret hun seg litt. Hun hadde en del spørsmål rundt begravelser og sånn, både før og etter moren døde. Men jeg har ikke pushet henne i samtalene, vi snakket ofte om andre ting enn døden og sorg også, men ofte kom hun inn på temaet selv.»

«Berit», informant.

Andre arbeidsmetoder Berit tok i bruk var spill som omhandlet følelser og tanker, de gjorde yoga og hørte musikk de kunne være aktive til. Dette så Berit hun likte, å både kunnen kjenne på sin egen pust, roe seg ned med yoga-øvelsene og bestemme selv at hun skulle roe seg ned, kjenne på selvkontroll og kroppskontroll. Når de danset hadde hun stor innlevelse, hun hadde også behov for å få utløp for sin indre uro gjennom fysisk bevegelse. Det var ikke ofte jenta hadde tid til bordaktiviteter som tegning. Men en episode husker Berit godt.

«En dag tegnet hun, selv om hun ikke er så veldig glad i å tegne. Men akkurat den gangen tegnet hun, og snakka, og tegna. Tegningen var av mange leger som sto rundt mammaen, som lå. Det var på sykehuset. Hadde jeg ikke vært der i samtalen hadde jeg ikke sett hva hun hadde tegnet. Men hele tegningen er rett og slett en lang samtale vi hadde.»

«Berit», informant.

Musikk ble en fin måte å nå inn til barnet på. Etter Berit så hvor godt jenta responderte på musikk og dans for å lette indre uto, hadde de en fin stund sammen på pianobenken en dag.

«Jeg har et piano på kontoret, vi spilte en del sammen. En dag spilte jeg en sånn, melankolsk melodi. Hun satt helt i ro, og ønsket at jeg skulle spille den flere ganger, sånn sju-åtte ganger tror jeg. Det virket som melodien gjorde henne godt. Vi trenger ikke snakke i hjel alt bestandig, vi kan bare være tilstede i situasjonen og øyeblikket.»

«Berit», informant.

For å inkludere resten av barnegruppen og skape forståelse for jentas atferd hadde de systematiserte samlinger. Jenta selv fikk bestemme om hun ønsket å delta når de skulle dele informasjon om hennes situasjon og morens sykdom. Noen ganger ble hun med, men ikke alltid. De andre barna hadde også observert at hun hadde oppført seg annerledes, fikk lov til andre ting enn resten og ofte var sammen med primærkontakten sin. Dette forklarte personalet

for barna, slik at de kunne forstå hvorfor hun hadde andre regler. Primærkontakten hadde en god relasjon til jenta, hun var til god trøst for henne i de vanskeligste periodene, sier Berit.

Når de hadde disse samlingene og i tilfeldig samtaler med barna brukte personalgruppen den samme informasjonen. På den måten hadde personalet god kontroll over hva som hadde blitt delt, hva de skulle si når de fikk spørsmål og hva barna viste. Å involvere barnegruppen syntes Berit gjorde mye både for deres undring, egne erfaringer og hvordan de behandlet jenta i sorg. Noen hadde egne erfaringer de ønsket å dele, og temaet ble tatt opp flere ganger både i tiden de fikk vite det, men også en stund etterpå.

«Hun hadde veldig omtenkssomme venner, det tror jeg kommer av at de hadde fått god informasjon, de fikk en forklaring på hvorfor hun noen ganger ble behandlet annerledes eller oppførte seg annerledes enn før.»

«Berit», informant.

En gang kom Berit inn på avdelingen, hvor hun møtte jenta og noen venner ligge rett ut på gulvet. Hun spurte hva de gjorde, hvor de svarte; «Vi er døde.» Berit ga tommel opp og gikk videre, hun var glad hun hadde observert leken. I garderoben hadde jenta et bilde av mammaen sin. Ofte så hun på det selv, men noen ganger viste hun det frem til de andre barna også.

Når det kommer til følelsesarbeid har Berit gode erfaringer med identifisering av følelsens bakgrunn og hvordan den kjennes ut for barnet å ha følelsen. For barn i barnehagen mener Berit det ikke er lett å skille følelsene fra hverandre, og de kan også overlappes eller skjule den egentlige følelsen. Hun pleide å bruke eksempler i samtalene med barna hvor man ikke kunne vite hvordan en person hadde det, bare med å se på dem. Noen kunne smile selv om de kjente det annerledes inni seg. Å bruke seg selv som eksempel ga Berit det personlige preget inn i dialogen som barna også kunne henge seg på. Hun kunne si at når hun blir redd, kunne hun noen ganger bli sint, men det er jo ikke sint hun var i utgangspunktet.

«Det er viktig å snakke med barn om alle følelser, ikke bare denne gledes-følelsen som er så lett og grei å forholde seg til, men også sinne og det å være lei seg. Men det kan ofte være vanskelig å snakke om, fordi disse følelsene kjennes så vonde ut. Jeg pleier å si at følelsene bare er på besøk.»

«Berit», informant

Informant Christian:

Christians lange erfaring i barnehagen har gjort han trygg i rollen som barnehagelærer og i møte med barna i alle situasjoner. I det daglige arbeider han på storbarnsavdeling, når de snakker om følelser går de systematisk gjennom hver enkelt følelse og snakker om den. Hans observasjoner sier at noen av barna er veldig oppslukte i det de snakker om, men noen er ikke like mottakelige eller deltagende i samtalen. Han vet hva han står for og hvordan han liker å arbeide.

«Jeg husker jeg var innom småbarn, og hun ene syntes jeg var litt ja, litt tydelig i kommunikasjonen når jeg sa `nei`. Hun mente at vi på en måte skulle møte dem og, forklare dem, men så sier jeg, kjære meg, han er ett og et halvt år. Han forstår `nei` mye bedre enn de fem setningene du ville brukt. Når barna er ett eller to år, da blir det som rema, `det enkleste er ofte det beste`.»

«Christian», informant.

Sorg er et tema som alle andre, Christian er ikke redd eller engstelig for å snakke med barna om dette som man må forholde seg til. Hans arbeidsmetode baserer seg på å være reservert, med den tanken om at barna skal komme til han når de er klare for det. Dette formidler han også til foreldrene om de forteller barnet har opplevelser eller det er usikkerheter på hjemmebane. Hans arbeidsmåte har gitt gode resultater tidligere. Han vil alltid være tilgjengelig og i nærheten av barna, og hvis han plukker opp noe, eller ser en reaksjon hos barnet, vil han ta muligheten. Men gir ikke barnet Christian en sånn åpning, vil han ikke aktivt gå inn i dialog med barnet, hans erfaring er at barnet åpner seg når det vil og ønsker det.

«Det kom i en bisetning, før begravelsen i et uventet dødsfall. Det var stikkordet for min del, og da er vi klare. Nå har barnet begynt å snakke om det selv, så da kan vi begynne å snakke om det. Nå er han åpen, og nå har han på en måte garden nede, så vi hadde noen gode samtaler, og vi hadde noen bøker.»

«Christian», informant.

I samtaler med barna er Christian en åpen samtalepartner som gjerne setter barna på fanget for at de skal få trygghet og nærhet. Ved dødsfall snakker han gjerne om døden, men han har aldri samlet hele barnegruppen for å dele enkeltbarns situasjoner. Men noen ganger kunne det komme andre barn inn i den allerede etablerte samtalen, hvor de gjerne fikk delta og høre på. Hans samtaleteknikk baserer seg mye på egne erfaringer. Dette sier han både har rot i virkeligheten og lettere å snakke om, siden det faktisk har skjedd. Slike eksempler kan også gi barna måter for å takle situasjoner eller følelser de har.

«Jeg bruker mye meg selv og mine erfaringer, så jeg kan fortelle barna at jeg drar til gravsteinen til pappa og snakker til den. Det kan de synes er rart, at jeg snakker til en stein. Men når jeg forklarer de at det hjelper når jeg føler meg håpløs eller har det litt vanskelig, selv om steinen ikke svarer, så er det fint å på en måte være nær den som er død på.»

«Christian», informant.

Barn i sorg som Christian har hatt på avdelingen sin opplevde han som stille, mer tilbaketrukket og mer sår. Dette kommer tydelig frem når barnet ikke er slik til vanlig, endringene blir tydelig for både personalet og barnegruppen. Han har ikke opplevd barn i sorg reagere med sinne eller utagering, men heller undring, usikkerhet og at de blir mer innesluttet. Selv tror Christian dette ikke skyldes selve døden, men at de opplever noe ukjent. Noe rundt og i barnet endres som de ikke forstår eller har kapasitet til å fatte, og som innebærer mye følelser. Å se sine egne foreldre være i en sorgprosess hvor de kan gråte ukontrollert og være lei seg eller sinte, det tror Christian kan være like sterkt for barnet, som selve budskapet.

«Følelser, det er jo noe vi har da. Når jeg jobber meg følelser med barna, så sier jeg at det er lov å være sint. Jeg skal ikke ta ifra dere å være sint, men dere får ikke lov til å slå og bite, sparke og dytte. Da får dere finne ut noe annet, sparke i veggen da, det er lov. Jeg sparket steiner nedover veien. Det er samme med andre følelser også, vi må stå i dem, og så må vi få dem ut.»

«Altså, barn reagerer jo like sterkt om det er, unnskyld uttrykket, bikkja eller noen andre nære som dør. Om det er en hund som har vært der siden barnet ble født, så er det tapet også tøft.»

«Christian», informant.

Det var hovedsakelig samtaler, egne erfaringer og bøker Christian hadde brukt i sin pedagogikk med barn i sorg. I barnehagen brukte de ikke lys eller andre ritualer hverken ved dødsfall eller advent.

I et plutselig dødsfall hvor en far hadde fått hjertestopp, ble barnehagen en stor ressurs for barna og mor. Alle de tre som arbeidet på avdelingen til gutten hadde fått fri fra styreren slik at de kunne bistå med barna gjennom begravelsen og minnestunden etterpå. De møtte familien før de gikk til kirken, og tok seg av de to yngste av de tre barna. Disse to gikk i barnehagen, og det eldste barnet var noen år eldre. Hele den dagen var Christian og hans to kollegaer sammen med barna. Christian syntes dette var sterkt, både fra styreren sin side, hvordan barna kunne lene seg og søke trøst til personalet i barnehagen som de allerede hadde gode relasjoner til, og for mor som hadde det spesielt tungt. Dette satte spor i Christian, som poengterer at man ikke kan koble av å være medmenneske og deltakende i livene til barna på avdelingen, selv om barnehagen stenger eller det ikke er på barnehagens areal.

4.3. FORELDRESAMARBEID FOR BARNETS BESTE

Informant «Arne»:

Telefonen til Arne ringte en dag han var på jobb. Det var en far som sa at han hadde fått en alvorlig sykdom, og ønsket en samtaler. Det var dårlige prognoser, han var innforstått med at han hadde en liten sjanse for å overleve. Faren var en positiv fyr, men samtidig realist.

Det flaueste, det var da jeg snakket med faren på telefonen rundt en måned før han døde, så presiserer jeg å si `god bedring`. Han lo av det, og sa `nja, det er dårlige utsikter, men`. Så han tok det heldigvis med latter, men det sitter i enda altså.»

«Arne», informant.

Arne forteller videre at moren på sin side var veldig sorgpreget, ville ikke være til bry for hverken barnehagen eller andre rundt. Etersom sykdommen til faren utviklet seg og ble verre, tok mor over flere oppgaver og fikk økt ansvar på hjemmebane. Personalet opplevde at hun gjemte seg bak disse, som en overlevelsesstrategi, om hun tok en pause kunne hun falle fra hverandre. Det jobbet de med sammen, at familien skulle få plass, selv om de ønsket helst å gå under radaren. Når Arne forklarte at gutten deres hadde behov både i tiden før og etter det ventede dødsfallet, fikk de henne med. I den tiden skulle faren på behandling hos sykehuset, da ble det for mye for mor og hun falt pladask. Arne er glad for at de hadde fått henne med på å involvere gutten før dette, og oppfordret henne til å både benytte seg av sitt nettverk og barnehagen til avlastning og støtte.

«Når vi snakket med foreldrene fortalte vi at for oss var det viktig hvilke begreper vi brukte, og som de var komfortable med at vi brukte. Det var familien som hadde føringen hele veien av hvilken informasjon som ble delt å sånt.»

«Arne», informant.

Selv om de hadde fått samtykke og en god dialog for å involvere gutten deres, tok det en stund før de fikk lov fra mor til å informere barne- og foreldregruppen på avdelingen. Hun hadde sakt til Arne at hun ikke så helt nødvendighetene med det, men likevel gav han seg ikke. Det gikk noen måneder fra personalgruppen fikk vite det til resten av barnegruppen ble informert, og etter et halvt år døde faren.

Informant «Berit»:

Barnehagen fikk tidlig i sykdomsbildet informasjon fra familien, slik at barnehagen kunne komme på banen så fort som mulig. Videre fikk Berit og personalet oppdatert informasjon etter hvert som familien fikk vite mer og sykdommen utviklet seg. Samarbeidet opplevdes som trykt og godt, hvor familien ga inntrykk av at de syntes det var greit å snakke med Berit om dette. Sammen gikk de i gang med å organisere når og hva de skulle si til resten av foreldregruppen, barnegruppen og arrangerte systematiske samlinger.

Moren til det berørte barnet hadde fått kreft med dårlige prognoser, det var et ventet dødsfall. Hun ble synlig syk og hadde flere opphold på sykehuset. Faren tok ofte med barna dit, jenta i barnehagen og hennes søsken som gikk på skolen. Fra sykehuset fikk hele familien god informasjon i trygge rammer, jenta fikk se seg rundt og snakke med både legene og sykepleierne som jobbet på avdelingen. Hele familien hadde også snakket med sykehuspresten ved flere anledninger.

«Hun ble skjermet for enkelte deler av sykdommen, men fikk være med på det aller meste. Det tror jeg hun og sorgen hennes tjente på. Hun ønsket jo å bli inkludert og sett, som alle barn.»

«Berit», informant.

I det daglige foreldresamarbeidet var primærkontakten viktig. Den hadde en stor rolle for familien i den prosessen de sto i, og jenta søkte ofte trøst hos henne, sier Berit. Også pappaen til jenta hadde stort utbytte av å kunne henvende seg til en, fast person og den gode relasjonen fortsatte etter dødsfallet også. Familiens omgangskrets var i varierende grad tilgjengelige for avlastning og støtte før og etter dødsfallet. Det kunne påvirke og styrke forholdet med primærkontakten og barnehagen. Berit hadde formidlet hva barnehagen kunne tilby av foreldrestøtte, samt henvist til hva kommunen kunne tilby.

Informant «Christian»:

Christian beskriver foreldrene uavhengig av situasjon som usikre i større grad nå enn tidligere. Derfor bruker han selv «foreldreveiledning» oftere enn «foreldresamarbeid». Han

trekker frem hvordan foreldrene i dag har en annerledes foreldrestil enn tidligere, hvor de har utfordringer med å sette grenser til barna som senere kan få store konsekvenser. Han har også erfaringer hvor foreldrene unngår å gråte foran barna sine, fordi de ikke ønsker å møte spørsmål eller at barna ikke har behov for å se at voksne uttrykker følelser.

«Å være en veileder, vil jo være mye vanskeligere og utfordrende for en nyutdanna uten barn eller erfaring, altså å veilede foreldre i forhold til å oppdra ett barn. Det vil du slite med når du ikke har erfaring selv.»

«Christian», informant.

I møte med foreldrene er Christian tydelig når han legger frem sine tanker og arbeidsmetoder, og legger fra seg skjema og planer i disse møtene. Hans erfaring er at foreldrene som regel retter seg etter det han sier og planlegger.

5. DRØFTING

5.1. PERSONALET OG RAMMEFAKTORER

Både Arne og Berit følte seg og deres situasjon som distansert fra barnehagens beredskapsplan rundt dødsfall i barnets familie. Den opplevdes upersonlig, praksisfjern og inneholdt ikke de aktuelle tiltakene for dem. Bugge (2018) fremlegger en beredskapsplan som et arbeidsredskap for barnehagens personale i situasjoner de ikke står i daglig, og derfor kan være hjelpsom i situasjoner som kan overraske eller kommer brått på. Beredskapsplanen beskrives av Bugge som en måte å kvalitetssikre det pedagogiske arbeidet omkring barn i sorg som opplever dødsfall, slik at personalet opptrer profesjonelt og respektfullt for de berørte. Etterarbeidet er like viktig, som gir personalet videre erfaringer (Bugge, 2018, s.68-69). Raundalen & Schultz (2020) mener en beredskapsplan skal gi trygghet i det pedagogiske arbeidet, fordi situasjonen kan kreve tiltak man ikke først antok (Raundalen & Schultz, 2020, s.195).

Tiltakene Arne, hans syrer og personalgruppe gjorde for å gjøre tiltaksplanen relevant for seg viste seg nødvendig for å kunne bruke denne aktivt i sorgstøttee arbeidet. I tiden etter viste personalgruppen seg bedre rustet til å møte barn i vanskelige situasjoner fordi de hadde vært gjennom et dødsfall, og hadde blitt kjent med beredskapsplanen på en ny måte.

Berit og hennes personalgruppe utarbeidet to separate tiltaksplaner når de ble kjent med manglene i den daværende beredskapsplanen. For å kunne stille seg sterkere og tryggere i møte med både barn og foreldre i sorg ble tiltaksplanene `alvorlig sykdom hos en forelder` og `når en forelder dør` skapt. Deres måte å kunne bruke disse planene baserte seg på to planer, for to ulike situasjoner, som kan tilpasses hvert enkelt barn ved behov. Berit fylte ut tiltak etter hvert som det ble behov, planen utviklet seg sammen med barnet. En slik individuell tilpasning av det pedagogiske tilbudet beskrives i Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.37 og 40).

Dette kan tolkes som om når planene som finnes i en beredskapsplan utarbeides av personer som ikke har erfaringer fra den gitte situasjonen, blir skrevet for generelt til å kunne brukes som den er. Og når personalet står i situasjoner hvor de har behov for støtte eller rettleiing i hvordan de skal ta tak i slike situasjoner, må de likevel utarbeide en ny som de faktisk kan bruke i det praktiske arbeidet. Likevel har både barnehagen og dens personale gode forutsetninger for å takle en lignende hendelse om det skulle oppstå ved en senere anledning, som gir et fortrinn i møte med barn og foreldre i sorg.

Christian sier i intervjuet at han ikke har brukt en beredskapsplan på lenge, men vet hvor han finner både den og relevant litteratur. For han er dette en plan, et arbeidsverktøy som ikke kan tolkes bokstavelig, men som i det praktiske arbeidet krever bruk av skjønn. Han trekker frem sin erfaring i barnehagefeltet og hans alder som en like stor ressurs i arbeidet med barn, som planer og tiltak. Dette kan sees i sammenheng med distansen Arne og Berit følte for deres beredskapsplaner, hvor de ble for generelle og hadde lite sammenheng med den faktiske praksisen som ble utført i barnehagen.

Jon Atle Støen (2005) så i sin studie av barnehagens arbeid med barn med kreft, at skolen hadde kommet mye lenger i innføringen av beredskapsplaner enn hva barnehagen hadde. For barnehagen finnes det ingen nasjonale retningslinjer for hvordan en beredskapsplan skal utarbeides eller inneholde, men KUF oppfordret alle skolene til å utvikle slike planer i 2000

(Bugge, 2018, s.203). Støens oppdagelse i 2005 av barnehagen og dens forhold til beredskapsplaner mener jeg i lys av mine funn kan overføres til 2024. Selv om barnehagene har beredskapsplaner, fungerer de ikke i praksis og vil derfor ikke bidra i det pedagogiske arbeidet for barnehagelæreren. Støens funn hvor barnehagers oppfølging av barn i sorg med preg av tilfeldighet kan jeg se delvis trekk av i mine intervjuer også.

Men ulikhetene mellom fremgangsmåtene til informantene er hva de gjør når de oppdager generaliseringen fra beredskapsplanene og tiltaksplanene. Christian sier hans viktigste ressurs er kunnskapen han sitter med. Han, i motsetning til Arne og Berit produserer ikke nye planer slik at de kan brukes i arbeidet, men likevel handler alle tre ut ifra sine erfaringer, kunnskaper og ønske om å møte barnet der de er. For Christian kan manglende planer i arbeidet skapte usikkerhet blant de andre ansatte omkring arbeidsmåter rundt barnet i sorg, det kan skape vanskeligheter i kontinuiteten av arbeidet og utfordringer knyttet til å synliggjøre det pedagogiske arbeidet med røtter i litteratur, lover og regler. Et annet spørsmål man kan stille seg i forhold til en slik innfallsvinkel er hans søken etter ny og oppdatert forskning. Arne og Berit drøftet aktivt med resten av personalgruppen for hvordan de skulle utforme tiltaksplanene, hvor på den andre siden Christian handlet.

Djup (2021) beskriver at barnehagen kan oppleves som en «trygg base» med sin faste rutine og dagsorden, spesielt når barnets familiære strukturer og rutiner er i endring. Personalbytter i barnehagen anses å være en spesiell stressfaktor for barna som allerede gjennomgår store endringer (Djup, 2021, s.37-39). Informant Arne har gode erfaringer med en barnehage som nesten aldri hadde behov for vikarer. Dette gjorde deres sorgstøttearbeid trykt og forutsigbart for både det berørte barnet, familien og personalet. Barnet og foreldrene møtte det samme personalet som var oppdaterte på deres situasjon, og alle visste at personalet i barnehagen tok spesielt vare på barnet i sorg, som også måtte trygge foreldrene.

Informant Berit løfter frem hvor viktig det var for både familien og barnet å kunne ha en primærkontakt å støtte seg til. Det gjaldt både gjennom sykdommen, dødsfallet og tiden etter. Djup (2021) mener dette er viktig for barn og foreldre som opplever store endringer (Djup, 2021, s.37-39). Tryggheten dette ga de involverte viste seg spesiell når omgangskretsen til familien var liten, der det var få andre voksenpersoner foreldrene kunne støtte seg til.

Informantene kunne også rapportere om ulike behov knyttet til involvering av andre profesjoner. Christian på sin side hadde ikke behov, men ser fraværet av behovet sammen med sin erfaring. Hadde han vært yngre og usikker i sin rolle, mener han selv at han heller kunne tatt kontakt med andre profesjoner i utfordrende eller ukjente situasjoner.

Bugge (2018) mener det å kjenne til andre faglige kompetente personer utenfor det barnehagelæreren selv innehar, kan ofte være en ressurs og gi trygghet i sorgstøttee arbeid (Bugge, 2018, s.100). Arne erfarte hvor avgjørende en proaktiv styrer, som ga uttrykk for barnehagens behov for kompetanse. Dette var en trygghet for han og personalgruppen som ble tatt på alvor når de ga uttrykk for sin usikkerhet på sorg-feltet. Gjennom tiltakene og veiledningen de fikk av psykolog økte deres kunnskaper innenfor sorgarbeid, og å tolke smerteuttrykk. På den måten kunne de møte barnet og familien i sorg på en mye sterkere måte, både gjennom pedagogiske arbeidsmåter, og med økt trygghet i seg selv som profesjonsutøver. Berit oppdaget i likhet med Arne at hun manglet kompetanse på barn i sorg. Hun og resten av personalet leste flere faglige artikler på nett for å øke kompetansen. Berit oppdaget også en mulighet til å øke sin synlighet for barnehagen, og øke sin egen kunnskap gjennom å invitere seg selv inn i et møte skolen hadde organisert i forhold til et eldre søsken. I møtet satt flere andre profesjoner, sykehusprest, skolens spesialpedagog, andre som var relaterte fra skolen. I dette møtet fikk de gode dialoger rundt barn i sorg, arbeidsmetoder og videre arbeid i fremtiden. Hennes måte å ta initiativ til å søke etter kunnskap og samarbeid ser jeg på som høyt verdifull for barnehagen hun er tilknyttet. Å være deltakende på møtet skapte ikke bare gode samtaler i øyeblikket, med også relasjoner som hun ved en senere anledning kan se seg nytte av.

Djup (2021) trekker frem viktigheten med å kunne spille med og på sine kollegaer i vanskelige situasjoner. De som arbeider med sorgstøtte føler på et ansvar om å ta imot, fra både barnet og foreldrene, og dette kan bli tungt å bære alene om man ikke har flere å drøfte med (Djup, 2021, kap.10). Thoresen (2015) beskriver barnehagelæreren som mennesker som gir av seg selv, og det blir omtrent umulig å ikke bli glad i barna når man tilbringer hver dag sammen (Thoresen, 2015, s.108-109). For at personalet skal kunne vare lenge i en jobb hvor man til enhver tid gir av seg selv, emosjonelt engasjerer seg og skaper genuine relasjoner til både barn og voksne, vil både en imøtekommende styrer og trygge relasjoner til kollegaer være en god støtte. Gode kollegaer nevner både Arne og Berit som avgjørende for både det

generelle arbeidet i barnehagen, men også gjennom sorgstøttarbeidet. Begge beskriver personalgruppen som en samlet enhet som arbeidet ut ifra de samme prinsippene.

5.2. BARNEHAGELÆRERENS TANKER OG BARN I SORG OG ARBEIDSMETODER

Arnes syn på barn og barndom er i et utviklingsperspektiv, som viser hans personlige oppfatning av forskningens nødvendighet på området. Hans definisjon beskriver «... barn som mennesker med mindre erfaring.», tydeliggjør hans syn på barn som mindre kompetente i tolkning av følelser, som synliggjør deres behov for informasjon i nye situasjoner for at de skal få gode erfaringer til senere i livet. Clark, Pynoos og Goebels (1996) beskrivelse av sorg og følelser som en sosial prosess, støtter Arnes tolkning Videre trekker Arne frem samfunnets syn på barn hvor de ikke ble regnet som å ha hverken følelser eller behov for å bli sett. Forskning fra 1980-tallet og fram til nå, har gang på gang vist at barna både har følelser, tolker andres følelser og har stort behov for å bli møtt i følelsene. De individuelle forskjellene i sorgen har også en markant betydning, som viser at barn er enkeltindivider på lik linje som voksne, men med mindre erfaringer (Bugge, 2018, s.28). Barns status som pårørende var viktig for å heve deres status i samfunnet. Barn er eksperter på å plukke opp endringer i stemning og humør, så inkludering av barna ved dødsfall er av stor betydning (Djup, 2021, s. 9-10).

Christians pedagogikk og barnesyn mener jeg preges av autoritet og utdatert kunnskap. Hans eksempel i møte med en kollega på småbarnsavdeling opptrer han autoritær overfor henne og barnet, bedrevitende og ikke et ønske om å oppdatere seg eller lytte til andres erfaringer. Han forteller at han har møtt flere barn i sorg i løpet av sin tid i barnehagen, som har gitt han en litt annen måte å møte barna i sorg på. Etter å ha fått informasjon fra foreldrene om alvorlig sykdom eller et dødsfall, opptrer han reservert og vil ikke ta opp denne informasjonen med det berørte barnet med mindre det selv tar initiativ. For å sikre seg at han er tilstede for å plukke opp signaler barnet kan gi, som Christian tolker som indikasjoner på at det er klart for å åpne seg, vil han være rundt barnet gjennom barnehagedagen. Om muligheten byr seg, imøtekommer Christian barnet i dialogen. Han sier selv at dette har noen ganger tatt tid, men at hans erfaring er at barna åpner seg når de er klare for det og selv ønsker det. Jeg oppfatter

denne metoden som utradisjonell, og stiller meg undrende til om den gir gode resultater, både her- og nå, men også i et langtidsperspektiv. I verstefall kan man ende opp i en situasjon hvor barnet ikke ønsker å snakke i det heletatt. Å la barnet være «alene» med sine tanker, følelser og fantasi vil ikke hjelpe barnet i sorgarbeidet. Nilsen (2019) mener en slik vente- og seholdning kunne man finne i eldre pedagogikk, hvor man nå har et fokus på tidlig innsats for å redusere sjansene for komplisert sorg (Nilsen, 2019, s.628-629). Kristensen og Dyregrov (2021) mener barns behov for tilstrekkelig informasjon og deltakelse rundt dødsfallet, reduserer sjansene for å utvikle kompliserte sorgreaksjoner (Kristensen & Dyregrov, 2021, s.79).

Når Arne ble kjent med kreft-diagnosen til en pappa i barnehagen, hadde personalgruppen stort fokus på hvordan de skulle møte gutten, familien og resten av barna. Kollektivt svarte alle ansatte det samme, brukte de samme begrepene og var virkelig bevisste i sine dialoger med barna. Høigård (2013) mener barns underutviklede verbalspråk støtter under deres behov for informasjon basert på deres individuelle nivå (Høigård, 2013, s.166). Informasjonen ble barnetilpasset slik at barna kunne begripe hva som ble formidlet, samtidig som Arne opplevde flyten av informasjon som beroligende på barna. En sånn fremgangsmåte reduserer sjansene for at barne grubler, danner egne sannheter som øker faren for komplisert sorg. Eisma og Stroebe (2017) definerer grubling som repeterende, destruktive tanker, konsekvenser eller følelser knyttet til tapet. Fordi døden oppleves så ukjent og fjert for barn, kan grubling oppstå selv om personalet er opptatte av å svare på spørsmål barnet måtte ha. Manglende livserfaring gir barna større sjanse for å misforstå den informasjonen de får (Kristensen & Dyregrov, 2021, s.76-78). Her mener jeg kontinuitet er viktig, hvor barnets tanker kommer og går, slik at de blir møtt på en forståelsesfull måte når spørsmålene kommer. Selv om de samme spørsmålene kan komme flere ganger vil barnet ha like stort behov for ett ordentlig svar hver gang, slik danner den sannfulle, ny informasjon som reduserer grubling.

Kristensen og Dyregrov (2021) belyser familiens kultur i møte med barn og barn i sorg, som kan påvirke barnas sorg i en negativ måte. Møtes ikke tankene, følelsene eller grublingen barna har av voksne på en barnetilpasset måte, eller ikke i det heletatt, vil en unngåelse av sorgen oppstå. Dette kan gi barna atferdsmessige utfordringer, med innestengte følelser og negative tanker (Kristensen & Dyregrov, 2021, s.76). Arne og hans personalgruppe ønsket å inkludere familien i arbeidet de gjorde i barnehagen. Hvilke begrep som ble brukt av

personalet var foreldrene informerte om, og arbeidet i barnehagen balanserte mellom å respektere familiens tro og tanker rundt sorg og døden, og filosofiske samtaler.

Christian har observert barn i sorg reagere i større grad med en introvert, tilbaketrukket væremåte og med større behov for trøst. Barna har undret, vært usikre og betydelig mer innesluttet i samspill med andre barn. Christian mener dette har en sammenheng med at barna opplever noe ukjent, ikke døden i seg selv. Den endringen som skjer både i familiens struktur og foreldrenes følelser vil være for barna vanskelig å forstå og skape utrygghet. Fossen (2013) beskriver barnas iboende måte å møte ukjente situasjoner på er gjennom å trekke feilaktige konklusjoner, misforstå utsagn eller at deres spreke fantasi gir dem uro og skape redsel. Sånn sett er det ikke budskapet om døden som skaper usikkerheten hos barnet, men noe ukjent. Å se voksne endre sin væremåte, om det er gjennom gråt eller andre følelser, vil trigge et slikt tankesett hos barnet (Fossen, 2013, s.118-121).

På bakgrunn av Fossens beskrivelser av reaksjoner barna kan ha på ukjente, sterke situasjoner, mener jeg død av en forelder skiller seg ut på bakgrunn av dens ettervirkninger. Da vil ikke bare budskapet være ukjent, men også familiestrukturen og de trygge rammene barnet hadde før falle fra hverandre. Røkholt (2010) mener små barn i større grad opplever konsekvensene enn selve budskapet om dødsfallet eller sykdommen (Sandanger & Bugge, 2018, s.133). Fossen (2013) mener barn ikke nødvendigvis forstår begrepene som død eller alvorlig sykdom, fordi deres forståelsesevne og manglende erfaringer ikke gir de muligheten (Fossen, 2013, s.209-210). Christians utsagn og sammenligning mellom dødsfall av en forelder og familiehunden, mener jeg har helt ulike betydninger for barnet i et langtidsperspektiv. Jeg støtter meg til Fossens (2013) forklaring der barn i barnehagen kan skillete mellom jeg-et, barnet og foreldrene være vanskelig å dele. Derfor kan barn oppleve å miste en del av seg selv om en forelder dør og barnet kan komme i en form for identitetskrise (Fossen, 2013, s.212). Å miste en forelder vil derfor være langt mer krevende for barna. Christians utsagn sier også noe om hans syn på barn og barn i sorg, der jeg tolker det som om han kanskje tar litt lett på dette. Om det er hans personlighet og kjennskap til egne erfaringer som gjør at han hevder dette, kan jeg bare spekulere i.

I barnegruppen opplevde Arne og Berit spørsmål rundt sykdom og død, hvor de andre barna knyttet sykdom direkte til død. Arnes begrepsbruk og personalets samhold i dialog med barna fortsatte, og husker dette som et intenst arbeid for å unngå kollektiv frykt for sykdom i

barnegruppen. Ved å legge trykk på riktige ord i formidlingen, og beskrive ulikheter i alvorliggraden av sykdom, ble barnegruppen møtt i sine bekymringer og de var ikke lenger bekymret for sine foreldre eller sykdom. Dyregrov (2021b) og Kristensen og Dyregrov (2021) mener det er den utilstrekkelige sykdomsforståelsen til barn ligger til grunn for dette. Det ukjente kan barn danne egne tanker rundt, og de trekker direkte linjer som ikke nødvendigvis er sanne, som i dette eksemplet hvor sykdom ender i død (Dyregrov, 2021b, s.97 og Kristensen & Dyregrov, 2021, s. 76-77).

Berit hadde gode erfaringer med å inkludere barnegruppen inn i systematiske samlinger, hvor de beskrev situasjonen til jenta som hadde en kreftsyk mor, og hennes endrede atferd i ulike situasjoner. Hun observerte barnegruppa som undrende, de delte egne erfaringer og jenta i sorg ble behandlet på en omsorgsfull måte av barnegruppa. Bergem (2021) mener inkludering av barnegruppen kan hjelpe barnehagehverdagen til det berørte barnet, dette baseres på en felles forståelse for endringer i atferd eller andre behov barnet i sorg måtte uttrykke. Samhørigheten kan sees sammen med barnas iboende ønske om å forstå og undre (Bergem, 2021, s.68-70).

Christian har ikke organisert systematiske samlinger i forhold til sorgstøttearbeid, men snakket med barnegruppen om følelser som en del av det pedagogiske arbeidet. Han opplever både barn som aktivt deltakende i disse samtalene, samtidig som andre barn virker uinteresserte. Når man samler barn i en gruppe, kan det være utfordrende å treffe alle på deres nivå, som kan være en årsak til at deler av barnegruppen ikke viser interesse i Christians eksempel. For å tydeliggjøre barnas robusthet til tema knyttet til sterke følelser hevder Bergem (2021) at barn godt tåler å snakke om, og få vite av situasjoner og hendelser som kan oppleves vanskelig, bare det tilpasses godt. Ved å inkludere barnegruppen ufarliggjør personalet døden og sorg, til noe som kan ramme alle. Trygge og rolige voksne i denne formidlingen er av stor betydning, og i eksemplene til Arne og Berit var deres felles innstilling til stor nytte for barnas oppdagelse av temaet og følelsene tilknyttet (Bergem, 2021, s. 135-136). Dansk forskning utført av Nielsen, Tifticki og Larsen (2013) viser at pedagogens arbeid og inkludering av hele barnegruppen noen ganger var viktigere enn en-til-en med barn som trenger støtte (Ogden, 2018, s.65). Denne forskningen mener jeg synliggjør hvor viktig det er å inkludere barnegruppen i enkeltbarns situasjoner. Barns evne til å opptre omtenkstomt og inkluderende overfor barn som står i vanskelige situasjoner, kommer frem i Berits eksempel.

Berit forteller hun inviterte jenta i sorg til å selv avgjøre når hun ville delta på samlinger hvor hennes situasjon skulle formidles. Medvirkning er tydelig beskrevet i Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, hvor barn selv tar avgjørelser innenfor en viss ramme (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.27). Ved å stille jenta spørsmål om deltakelse tydeliggjør Berit for barnet at hun er lydhør for hennes sårbarhet i situasjonen, der barnet får en mulighet til å trekke seg unna om det ønsker det. Dette gjør også at jenta må kjenne etter hvor mye hun tåler og ta et valg ut ifra det.

Både Arne og Berit beskriver situasjoner hvor barn i sorg hadde behov for utløp av sine følelser og innestengte uro. Arnes erfaringer med en «bankebamse» i garderoben ga barnet mulighet til å gi slipp på tanker og vanskelige følelser, i en kontrollert situasjon med trygge rammer. Guttens behov for å trekke seg unna de andre barna og aktiviteter i løpet av barnehagehverdagen ble møtt av personalet, som ønsket å skjerme barnet når de opplevde han hadde behov for det. Berit så også at jenta i sorg hadde behov for skjerming og individuell tilpasning basert på hennes atferd i enkelte situasjoner. Barnas ulike reaksjoner sees i sammenheng av barn som egne individer, hvor typiske sorgreaksjoner beskrevet av Kristensen, Dyregrov og Dyregrov (2021) dekker en hel rekke ulike reaksjoner (Kristensen, Dyregrov & Dyregrov, 2021, s.24). Jeg vil se disse situasjonene i sammenheng med teorien om et toleransevindu av Ogden, Minton & Main (2006). I løpet av en dag vil toleransevinduet vårt variere, basert på underliggende uro, nye hendelser både positivt og negativt og sosiale interaksjoner. Når barnet opplever fler og fler situasjoner som fyller tolleransevinduet, som allerede har redusert kapasitet fordi de står i en sorg, kan de bli overstimulerte (Djup, 2021, s. 18-20).

Overstimulering fører til en reaksjon eller utagering, som kan forklare hvorfor barna i Arne og Berits eksempler. Tiltakene Arne og Berit hvor de regulerer og tilpasser det pedagogiske tilbudet, eller har andre regler for disse barna, vil bidra til at barnas toleransevindu synker, og de får kapasitet igjen. Djup (2021) mener de eldste barna i barnehagen kan gjøre avtaler med barnehagelæreren når det kjenner de har behov for å trekke seg unna (Djup, 2021, s.80). Jeg mener dette gir barna gode mulighet for å bli kjent med sitt toleransevindu med å selv ved å aktivt ta valg basert på sine behov.

I sammenheng med å bli kjent med sine behov og følelser, viser Berits arbeid med følelser og barn og har gitt henne gode inntoningsmetoder for å støtte dem i deres identifisering av disse.

Hennes observasjoner rundt barns følelser er at de ikke alltid klarer å skille disse fra hverandre, og de kan overlape hverandre. I dialog med barna bruker Berit ofte seg selv som eksempel, der hun beskriver hendelser hvor hun blir redd, kunne hun noen ganger bli sint, selv om det ikke var sint hun egentlig var. Hvor i kroppen følelsen kjennes kan hjelpe barna å identifisere hvilken følelse de kjenner på. Hennes erfaringer er at det ofte oppleves lettere å snakke med barn om følelser som er greie å forholde seg til, i motsetning til sinne og sorg, fordi de kjennes så vonde ut. Hennes måte å berolige barna at slike følelser er like viktige å bli kjent med, er å si de bare er på besøk. Fossen (2013) mener kartlegging av følelser er viktig for barnets følelsesforståelse. Det er barnehagelærerens evne til å se hvorfor disse følelsene kommer, hvilke situasjoner og deretter snakke med barn om dette når situasjonen har roet seg (Fossen, 2013, s. 194-195).

Christian sier han også bruker seg selv i eksempler når han snakker med barna både om følelser og sorg. Han validerer følelsene barna måtte ha og sier det er viktig å stå i alle slags følelser. Men hvordan de velger å uttrykke disse legger han føringer for, og veileder barna i måter å gjøre dette på som ikke skader eller er til ulempe for andre barn. Gjennom egne erfaringer skildrer han eksempler man kan få ut frustrasjon, ved å for eksempel sparke stein. Hans andre eksempel beskriver en samtale han hadde på kirkegården med gravsteinen til faren sin. Å være nær den døde, å søke til steder som minner om avdøde beskriver Sandanger og Bugge (2018) som typiske handlinger barn gjør (Sandanger & Bugge, 2018, s.133). Deres beskrivelse av barn som leter etter den avdøde sees i sammenheng med døden som noe vanskelig å forholde seg til. Gjennom å bruke seg selv som eksempel hvor han også opplever situasjoner hvor han føler for å snakke med sin avdøde far, og søker til graven, kan trøste barna med at man fortsatt kan snakke til noen som er død. Graven blir i Christians eksempel som et fysisk sted man kan søke nærhet til den døde, og møter barnas behov og søken etter nærhet.

Tiltakene Arne og Berit beskriver hvor de skjerner barna når de har sterke følelsesutbrudd, forklares av Sandanger og Bugge (2018) beskrivelse av barns mangel på følelsesmessig kontroll. Barna kan reagere sterkere og oftere enn tidligere (Sandanger & Bugge, 2018, s.133-135). Nødvendigheten med skjerming i slike situasjoner mener Djup (2021) er viktig både i barnets samspill med andre barn og for å ivareta deres rolle i barnegruppen. Konsekvenser hvis barnet ikke blir skjermet når deres toleransevindu er fullt, deres utfordring i følelses- og adferdsregulering og begrensede ordforråd, er konflikter i lek, turtaking eller situasjoner som

krever noe av barnet (Djup, 2021, s.31-32). Djup (2021) mener det er avgjørende at trygge omsorgspersoner i barnehagen skjermer og støtter barna i deres følelshåndtering (Djup, 2021, s.58-59).

Berit skildrer en gang hun kom inn på avdelingen, der barnet i sorg og noen venner lå utstrakte på gulvet, delekte at de var døde. Barn har en fantastisk måte å bearbeide inntrykk og bli kjent med følelser gjennom lek. Leken gir barna et fristed hvor de kan ta roller og får sorgen på avstand (Djup, 2021, s.58). Intense følelser kan barnet spille ut på en trygg måte i leken, fordi det er «på liksom». Derfor kan man se at barn som blir spurt om vanskelige tema som selve tapet eller den avdøde ikke ønsker å snakke. Barnet opplever følelsene så sterke, at de ønsker avstand fra dem, men i leken kan de utforskes på en trygg måte og på barnets initiativ. Sett i sammenheng med «to-prosessmodellen» utarbeidet av Stroebe et al. (2010) og Stroebe & Schut (1999), barn pendler oftere mellom sorg og nå-tiden enn voksne. Dette henger sammen med barnets emosjonelle kapasitet. At barn sørger over flere år er ikke uvanlig (Sandanger & Bugge, 2018, s.133-135). Derfor kan slike leker plutselig observeres i barnehagen, det er barnas måte å bli kjent med og bearbeide sine opplevelser.

Arne forteller at opplevde det forventede dødsfallet som ventepreget og uklar, for alle involverte. Det var først etter dødsfallet han følte de kunne sette i gang med pedagogiske tiltak og bearbeidingen av sorgen. Dyregrov (2021a) mener ulike typer dødsfall gir barnehagelæreren ulike mulige innfallsvinkler i sorgarbeidet. Et forventet dødsfall som Arne og hans personalgruppe sto ovenfor legger til rette for forberedelse (Dyregrov, 2021a, s.140). Arnes pedagogikk i denne ventetiden beskriver han videre som preget av mye spørsmål fra gutten. Tiden etter dødsfallet observerte ikke Arne eller personalgruppen store endringer i guttens atferd, utenom den tidligere nevnte utageringen.

Berits barnehage har barnesamtaler som ett av sine satsningsområder. Dette er et tilbud til alle barn i barnehagen, hvor de kunne komme når som helst om de følte behov. I barnesamtalene brukte Berit ofte temabøker med masse illustrasjoner. Bergem (2021) viser til barnas behov for speiling av sine følelser av voksenpersoner. Når Berit møter jenta i sorg, viser henne at hun bryr seg og tar henne alvorlig, oppfattes hun som trøstende som beroliger barnet (Bergem, 2021, s. 43-44). Berit merket endring i jentas væremåte ettersom morens sykdom utviklet seg til det verre. I barnesamtalene hadde de gode dialoger omkring døden og begravelen. Berit tydeliggjør at de ofte snakket om andre ting også, men at jenta selv kom

inn på temaet. Dyregrov og Straume (2021) mener det skaper tillitt når barnehagelæreren tilpasser sitt nivå av deltakelse og involvering etter hva barnet ønsker (Dyregrov & Straume, 2021, s.202). Berits myke væremåte og tilrettelegging for samtalene ga jenta et trykt miljø å være i.

Berit hadde observert jentas behov for kroppskontroll og at hun fikk utløp for indre uro gjennom dans og yoga. Gold mfl. (2004) hevder musikkterapi har god effekt for barn som har utfordringer psykisk (Dyregrov, 2021, s.137). Berit kunne se endringene i jenta etter yogaøvelsene, hun fikk nesten en frisk start. Å gi barnet denne roen mente Berit ga henne bedre forutsetninger for å takle følelsene sine. Dette kan man se i sammenheng med toleransevinduet, hvor yoga kan redusere barnets opphoping av uro og stress (Djup, 2021, s.18). Berit beskriver en hendelse de hadde ved pianoet. Berit spilte en melankolsk sang, når den var ferdig ønsket barnet å høre den gjentatte ganger. De snakket ikke om det, men Berit kunne se at dette gjorde barnet godt. Torill Vist (2009) mener musikkopplevelser kan vekke følelser man ellers ikke har tilgang til (Sæther, 2012, s.13). Samtidig mener Dyregrov (2021) at musikk kan ha en bearbeidende rolle i sorgprosessen. Musikk som ble brukt i begravelsen kan vekke reaksjoner og minner, som videre utløser tanker og følelser (Dyregrov, 2021, s.137). Jeg tror barnet i denne situasjonen følte ro og trygghet i situasjonen. Hennes ønske om å høre den gjentatte ganger tydeliggjør prosesser i barnet som det var nysgjerrig på, og som gjorde henne godt.

Berit beskriver et annet eksempel hvor hun hadde en meningsfull stund med jenta i sorg. Barnet satt og tegnet samtidig som det fortalte Berit hva hun tegnet. Hele situasjonen var en stor samtale, der jenta beskrev mange leger rundt sykehussengen der mammaen lå, og det var mange trapper. Dyregrov (2021) mener en slik form for bearbeiding av opplevelser er vanlige og gir barna et medium for å uttrykke sine opplevelser (Dyregrov, 2021, s.105). Som Berit selv fortalte, var hennes tilstedeværelse i tegnestuden avgjørende for at hun kunne forstå hvilken mening barnet hadde lagt i tegningen.

Christian husker en annen måte de kunne støtte barna og den gjenværende moren. Med godkjennelse fra styrer, bisto Christian og resten av personalet på avdelingen i begravelsen og minnestunden ved et plutselig dødsfall. Hans måte å være et omsorgsfullt medmenneske på viser hvor personlig ,og involvert en som barnehagelærer kan bli i barnas liv. Deres tilstedeværelse handlet om familiens sorg, hvor mor senere hadde uttrykket hennes

takknemlighet for å kunne være mer tilstede i sin egen sorg, fordi hun visste barna ble tatt vare på av trygge, kjente voksne. Sandanger og Bugge (2018) mener den medmenneskelige delen man som barnehagelærer har med inn i arbeidslivet både kan være en ressurs og komme i veien for sorgstøttee arbeidet (Sandanger & Bugge, 2018, s.93). Mine tanker rundt en slik situasjon ligger hovedsakelig i hvordan mennesker som arbeider i barnehagen ofte har vanskeligheter for å skille privatliv og arbeidsliv. Samtidig er jeg ikke sikker på om andre yrkesgrupper hadde gitt så mye av seg selv, når de viste noen sto i en vanskelig situasjon og kunne ha hatt behov for støtte.

5.3. FORELDRESAMARBEID FOR BARNETS BESTE

Berit og personalet ble fort inkludert av foreldrene da de oppdaget at mor hadde fått en kreftdiagnose med dårlige prognoser. For de daglige møtene ved levering og henting, hadde primærkontakten en stor rolle. Dette var en person som allerede kjente barnet og foreldrene. Faren til den berørte jenta var veldig fornøyd med å kunne ha en, fast person å henvende seg til, og den gode relasjonen fortsatte videre etter dødsfallet. Dette samsvarer med Glasers (2016) uttalelser om kvaliteten på foreldresamarbeidet i forkant av slike situasjoner (Glaser, 2016, s.129). Ut ifra Berits uttalelser tolker jeg at familiens samarbeid med barnehagen før den alvorlige sykdommen og ventede dødsfallet, hadde god kvalitet som resulterte i godt samarbeid. Berit beskriver familiens omgangskrets som relativ liten, som videre kunne styrke forholdet mellom barnet, far og primærkontakten. Raundalen og Schultz (2020) beskriver situasjoner hvor foreldrene kan ha behov for å bli møtt av barnehagen som medmenneske (Raundalen & Schultz, 2020, s.27). Dette tolker jeg som situasjonen til far, at han ønsket noen å snakke med om sine tanker og følelser rundt sykdommen og dødsfallet. Berit hadde informert han om hva barnehagen kunne tilby av foreldrestøtte, og henvist far videre til hva kommunen kunne tilby.

Arnes erfaring med foreldresamarbeid hadde gitt han en klump i magen, som fortsatt satt der flere år i etterkant. Han beskriver en telefonsamtale med far på slutten av kreftsykdommen, far visste han kom til å dø, men var en positiv fyr som var en veldig deltakende far i barnas liv. Når telefonsamtalen skal avsluttes, sier Arne «god bedring», hvorpå han raskt innser hva han har sakt. Faren tok dette med latter, men for Arne var dette en ordentlig flause. Raundalen og Schultz (2020) mener man kan trække feil i blant selv om man er aldri så pedagogisk

korrekt eller profesjonell i jobben sin (Raundalen & Schultz, 2020, s.74). Jeg mener denne samtalen endre så godt som den gjorde baserer seg på forholdet Arne hadde med far før han ble rammet av sykdommen. De hadde kjent hverandre i flere år, hvorpå Arne hadde en relasjon til faren og ønsket at han skulle bli frisk. Dette er også innøvde fraser man sier på automatikk, men for Arne satte samtalen spor.

Arne opplevde på andre siden at mor var betydelig mer synlig sorgpreget en faren. Familien ønsket egentlig ikke å være til bry for noen, så Arne jobbet en del for å få involvert barnet deres inn i det ventede dødsfallet. Bergem (2021) trekker frem at barn er mestre på å tolke følelser og reaksjoner som foreldrene prøver å skjule, samtidig får de ikke vite hvorfor foreldrene endrer atferden. Arne forklarte foreldrene hvor viktig det var for gutten å ta del i farens sykdom og få forklaringer i tiden framover, men samtidig ønsket han å respektere foreldrenes ønske om privatliv. Bergem (2021) mener slike samtaler, rundt hvilke tanker bak handlingene og ønsker både foreldrene og Arne som barnehagelærer har, kan de samarbeide rundt rammene for sorgstøtten (Bergem, 2021, s. 210-212). Arne på sin side med pedagogiske tyngde om barn og barndom, og foreldrene som faktisk står i situasjonen, og som i dette tilfellet ønsket å skjerme barnet sitt. Djup (2021) beskriver foreldrenes ønske om å skjerme fordi de tror dette er mest skånsomt og deres naturlige beskyttelsesbehov for barnet (Djup, 2021, s.69). Denne fremgangsmåten gir Arne rom for å støtte barnet i sorg når det er i barnehagen, samtidig som han respekterer familiens ønsker. For gutten vil denne sorgstøtten Arne kunne tilby bidra mye i sorgarbeidet og for hans hverdag i barnehagen i tiden fremover.

Djup (2021) beskriver også hvordan familiens ønske om privatliv ovenfor resten av foreldre- og barnegruppen hviler på deres tillitt til barnehagen og personalet (Djup, 2021,67-68). Arne jobbet også der med sine faglige begrunnelser for å få samtykke fra foreldrene til å dele deres situasjon med resten, hvor mor på sin side ikke forsto nødvendighetene først. For tillitten mellom dem var det veldig viktig at Arne ikke gjorde noe annet enn hva de hadde avtalt den første runden, hvor barnet fikk delta i sykdommen og det kommende dødsfallet. Jeg tolker barnehagens fremgangsmåte som trygg, med faglige begrunnelser og med et ønske om barnets beste for å kunne håndtere sin egen hverdag på best mulig måte. Dette måtte foreldrene også føle på, siden samarbeidet fant sted til slutt. Måten Arne guidet foreldrene, som var både preget av sorg og alt annet i livet, i hvordan barnet kunne få det best mulig og hvordan barnehagen kunne tilrettelegge for dette, tolker jeg som støttende og trygg. For barnehagen var det viktig at familien hadde føringen på informasjonsstrøm, og at de var

komfortable med de begrepene personalet brukte omkring sykdommen og døden. Djup (2021) trekker også frem tryggheten for alle involverte at de bruker samme begrepene og utarbeider de sammen. Tryggheten baseres på respekt og tillitt til at avtalene opprettholdes, av alle parter (Djup, 2021, .47).

Christian beskriver sitt samarbeid med hjemmet baserer seg på de samme prinsipper uansett situasjon. Hans erfaringer er at foreldrene blir stadig mer usikre og med en annen foreldrestil nå enn tidligere, preget av fravær av grensesetting. Igjen trekker han frem sin erfaring i møte med foreldrene, som setter føringene for arbeidsmetodene. Jeg tolker hans autoritære fremtoning som truende for usikre foreldre, som kanskje ikke har overskudd eller personlighet til å si imot når han legger frem sine tanker og planer rundt deres barn. For noen foreldre kan det kanskje være behagelig at noen tar kontroll, hvor de legger all sin tillitt til at han vet hva han gjør og barnet kommer godt ut av det. Likevel stiller jeg meg spørrende til denne måten å både møte og kategorisere foreldregruppen på, som ikke har en positiv fremtoning. Han trekker også frem hvordan nyutdannet barnehagelærere vil ha store utfordringer med foreldreveiledning om man selv ikke har denne erfaringen selv. Personlig mener jeg den faglige kompetansen en barnehagelærer har vil i stor grad kunne belyse og begrunne pedagogiske- og oppdragelsesvalg rundt barna i barnehagen. Erfaringer man tilkjenner seg gjennom livet er vell og bra, men jeg mener de refleksjonene rundt erfaringene, den retrospektive undringen og søken etter utvikling av selv selv som person og profesjonsutøver, er fraværende i Christians tilfelle.

6. AVSLUTNING

Mitt forskningsprosjekt hadde som mål å undersøke hvordan barnehagelærere kunne støtte barn mellom 4-6 år i sorg.

Prosjektet viser hvordan et samfunn i endring og utvikling påvirker pedagogisk praksis og bidrar til bedre forståelse av barn i sorg, arbeidsmetoder som bidrar til en sunn sorg og viktig følelsesarbeid som barn kan ha stor nytte av ettersom de vokser til. Forekomsten av barn i sorg, ikke bare etter dødsfall, men sorg i forbindelse med familiestrukturelle endringer, flytting eller storsamfunnets endringer og uroligheter, er reel. Sett i sammenheng med generasjonsskiftet og hvordan førstegangsforeldre møter barn og deres følelser nå, i kontrast

til deres foreldregenerasjon, er det store endringer i oppdragelse og syn på barndom. Funn viser at foreldre og barnehagelærere setter barnas tilknytning til egne følelser, kjennskap til disse, og støtter barna i å ta eierskap over egne følelser.

I dagens samfunn der internett gjør forskning, pedagogiske arbeidsmetoder og andres meninger så lett tilgjengelig, påvirker foreldrene. Uten en faglig, pedagogisk bakgrunn kan all denne informasjonen og meningen være vanskelig å manøvrere seg i. Funn i oppgaven viser at en trygg barnehagelærer kan veilede foreldrene med aktuell vitenskapelig teori, barnetilpasset inntoning og individuelle arbeidsmetoder, som kommer barnet til gode. Samarbeid rundt barnet i sorg tydeliggjøres i prosjektet, hvor jeg mener barnehagelærerens innspill i forhold til barnets deltakelse i sorgen og dødsfallet er av stor betydning for å hindre utvikling av komplisert sorg.

Funn viser barnehagelærerens sentrale rolle i møte med barn i sorg, hvor barn blir anerkjent i deres sorg og fungere som en trygg base der barn kan søke trygghet. Dette samsvarer med aktuell forskning angående barns behov for tilstrekkelig informasjon rundt deres hverdag, deres medvirkning i situasjoner som angår dem, og måten barnehagelæreren støtter barnet i å ta eierskap over egen situasjon og liv. Kollektiv konsekvent begrepsbruk og samarbeid med hjemmet, skaper oversiktlige, trygge omgivelser hvor barnet blir møtt med kontinuitet etter som sorgen utvikler seg. Slike funn tydeliggjør fordelene dette gir personalgruppen, ved å møte det berørte barnet og barnegruppen så forberedt som man i sosiale situasjoner kan bli.

Mine funn viser barnehagelærerens opplevelser av støttemateriell, som barnehagens beredskapsplan som mangelfull og praksisfjern i de situasjonene denne tas i bruk. Informantene rapporterer at de ikke kunne ta disse i bruk slik de var utarbeidet på forhånd, og de utarbeidet nye som passet deres praksis i den aktuelle situasjonen. Beredskapsplaner skal være en måte for ansatte i barnehagen å kunne kvalitetssikre det pedagogiske arbeidet på, i spesielle situasjoner. Jeg tror informantene opplevde disse som utilstrekkelige fordi de ble utarbeidet av barnehagen individuelt, av noen som ikke hadde erfaring med barn i sorg. På den måten ble de for vide i sin beskrivelse av sorgstøttearbeidet. Ved å reflektere i etterkant av slike hendelser og ta vare på de planene som ble utarbeidet av personalet i situasjonen selv, vil være en stor ressurs for den aktuelle barnehagen i fremtiden. Dette kan også være en direkte årsak til at en av informantene ikke brukte planer i sitt sorgstøttearbeid, de ble for generelle. Så i stedet for å søke kunnskap, tiltak og skape nye planer, tok denne informanten

avstand fra planene i sin helhet. Dette kan resultere i manglende dokumentasjon på det pedagogiske arbeidet, som synliggjør hva barnehagen jobber med. Det vil dermed ikke bidra til lett tilgjengelig kunnskap som andre kollegaer har tilkjent seg, og refleksjonen i etterkant vil ikke øke personalet, eller barnehagelærerens kunnskaper ved å aktivt gå gjennom sine handlinger og begrunnelser i retrospekt.

Et mulig forslag for å gjøre beredskapsplaner for barnehagen praksisnære, tilgjengelige og med behov for minimale endringer annet enn personlig tilpasning, kunne en slik vært utarbeidet av et tverrfaglig team sammensatt av forskere og yrkesutøvere med god kompetanse på temaet. Sett i et samfunnsperspektiv kan en slik plan brukt i praksis jevne ut de store forskjellene dette prosjektet viser. Funnene viser når planene ble utarbeidet av personalet sammen, den ble redigert kontinuerlig og personalets erfaringer av sorgstøttee arbeidet og planen ble drøftet i retrospekt, resulterte i planer med høy funksjonalitet.

Personalets og barnehagelærerens ønske om å øke sin kunnskap, imøtekommende og undrende viser prosjektet var av stor betydning for samarbeidet innad i barnehagen og med familien til det berørte barnet. Funnene viser personalets innstilling og ydmykhet i møte med foreldre har stor betydning av kvaliteten på samarbeidet rundt sykdom og dødsfall, inkluderingen av barn og barnegruppe, og hvordan de spiller hverandre gode. Viktigheten av dette tydeliggjøres hvor samarbeid mellom barnehagelærer og resten av personalgruppen er fraværende, hvor informanten viste usikkerhet og hadde vanskeligheter med å svare på spørsmål i intervjuet som krever en reflektert og undrende pedagog. Dermed viser funn at barnehagelærerens søken etter kunnskap når vedkommende kommer i situasjoner hvor de kommer til kort, ga barna et bedre utgangspunkt for å tolke og bearbeide sorg.

Videre viser funn hvordan en «gjennomsiktig» pedagogikk, der personalet spiller på hverandre og aktivt søker kunnskap for å øke kompetansen, bidrar til sunt arbeidsmiljø med faglig kompetente og oppdaterte ansatte. I tilfellet hvor dette er fraværende, viser funn at informanten hadde vanskeligheter med å svare på enkelte spørsmål. Jeg mener dette bunner i en praksis med lite refleksjon, og derfor en liten faglig aktuell baktanke med begrunnelse i ny forskning.

Barnehagelærernes praksis med inkludering av barnegruppen viser tydelige fordeler i sorgstøttee arbeidet. Funn viser hvordan tilstrekkelig informasjon forhindrer kollektiv frykt,

fantasitanker og øker barnas forståelse. I prosjektet kommer det frem hvordan det berørte barnet blir tatt godt vare på av barnegruppen. Dette samsvarer også med barnehagelærerens praksis hvor hverdagssituasjoner og barnas erfaringer er gyldne muligheter for å skape innhold i det pedagogiske arbeidet.

Funn viser en praksis i barnehagen hvor barnehagelærere møter og støtter barnas møte med følelser, og gir dem sunne og trygge metoder for å møte og kontrollere disse.

Følelsesgjenkjenning, regulering og verktøy for å møte følelsene, bidrar til barn med sunne relasjoner til egne og andres følelser.

I forhold til arbeidsmetoder viser funn en overvekt av dialog i sorgstøttee arbeidet. Jeg mener dette kan bunne i dialogens tilgjengelighet, den krever lite ressurser, varigheten kan variere, den kan kombineres med andre aktiviteter og oppstår ofte spontant. Andre faktorer kan være personaltetthet, hvor andre aktiviteter som krever et begrenset antall barn, materiell, tidsbruk eller barnehagelærerens egne interesser og viten om hva som finnes tilgjengelig. Samtidig viser funn at det kan oppleves som dialogen tar for stor plass i enkelte situasjoner, hvor man overforklarer eller snakker «i hjel» temaer og barn. Barnehagelærerens bruk av skjønn og tolkning av tid, sted, rom, varighet og deltakere er av betydning i alle pedagogiske situasjoner, også dialogen.

LITTERATURLISTE

- Bergem, A. K. (2021). *Når barn er pårørende*. Gyldendal Akademisk.
- Brottveit, G. (2021). Om forskningsdesign. I Gunnvor Brottveit (red.) *Vitenskapsteori og kvalitative forskningsmetoder; om å arbeide forskningsrelatert*. (s. 63 og 66). Gyldendal.
- Bugge, R. G. (2018). *Når krisen rammer barn og unge*. Cappelen Damm Akademisk.
- Dalen, M. (2011). *Intervju som forskningsmetode; en kvalitativ tilnærming*. 2. utg. Universitetsforlaget.
- Dalland, O. (2018). *Metode og oppgaveskriving*. 6. utg. Gyldendal.
- Djup, H. W. (2021). *Barnehagens betydning når barn er pårørende*. Fagbokforlaget.
- Dyregrov, A. (2021a). *Sorg hos barn: en håndbok for voksne*. (2.utg). Fagbokforlaget.
- Dyregrov, A. (2021b). Komplisert sorg hos barn og unge. I Atle Dyregrov (red.), Dyregrov, K. & Kristensen, P. *Sorg og komplisert sorg*. (s. 91, 96-98). Fagbokforlaget.
- Dyregrov, A. & Lytje, M. (2021). *Håndbok i barns sorg*. Fagbokforlaget.
- Dyregrov, A. & Straume, M. (2021). Behandling av komplisert sorg hos barn. I Atle Dyregrov (red.), Dyregrov, K. & Kristensen, P. *Sorg og komplisert sorg*. (s.202). Fagbokforlaget.
- Dyregrov, K. & Kristensen, P. (2021). Ivaretagelse ved brå død. . I Atle Dyregrov (red.), Dyregrov, K. & Kristensen, P. *Sorg og komplisert sorg*. (s.138-143). Fagbokforlaget.
- Fossen, A. (2013). *Snakk med barn om følelser: en fellesskapsbok for voksne og barn*. (2.utg). Kommuneforlaget.
- Glaser, V. (2016). *Foreldresamarbeid*. Universitetsforlaget.
- Høigård, A. (2013). *Barns språkutvikling: muntlig og skriftlig*. (3. utg). Universitetsforlaget.

- Jonassen, T. (2015, 5. juni). *Fra oppbevaring til pedagogikk*. Barnehage.
<https://www.barnehage.no/barnehageloven-dmmh-pedagogikk/fra-oppbevaring-til-pedagogikk/10654654>
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Rammeplan for barnehagen: Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Udir. <https://www.udir.no/contentassets/7c4387bb50314f33b828789ed767329e/rammeplan-for-barnehagen---bokmal-pdf.pdf>
- Kunnskapsdepartementet. (2021). *Styringsdokument for arbeidet med sikkerhet og beredskap i Kunnskapsdepartementets sektor*. Kunnskapsdepartementet.
https://www.regjeringen.no/contentassets/48beea7da45f4918bfaef82f411b7cb3/no/pdfs/revidert-styringsdok-sikkerhet_godkjent.pdf
- Kristensen, P. (2021a). Fra normal til komplisert sorg. I Atle Dyregrov (red.), Dyregrov, K & Kristensen, P. *Sorg og komplisert sorg*. (s. 38-40, 42). Fagbokforlaget.
- Kristensen, P. (2021b). Ivaretagelse av pårørende ved forventet død. I Atle Dyregrov (red.), Dyregrov, K. & Kristensen, P. *Sorg og komplisert sorg*. (s.120-130). Fagbokforlaget.
- Kristensen, P. & Dyregrov, K. (2021). Andre former for komplisert sorg. I Atle Dyregrov (red.), Dyregrov, K. & Dyregrov, K. *Sorg og komplisert sorg*. (s. 74-76, 79). Fagbokforlaget.
- Kristensen, P., Dyregrov, A. & Dyregrov, K. (2021). Nyere forståelse av sorg. I Atle Dyregrov (red.), Dyregrov, K. & Kristensen, P. *Sorg og komplisert sorg*. (s.24 og 32). Fagbokforlaget.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2021). *Det kvalitative forskningsintervju*. (3. utg.). Gyldendal.
- Nilsen, S. (2019). Spesialpedagogisk arbeid i skolen. I Reidun Tangen (red.), Næss, K-A., B. & Befring, E. *Spesialpedagogikk*. (6. utg., s. 628-629). Cappelen Damm Akademisk.
- Nilssen, V. (2021). *Analyse i kvalitative studier*. Universitetsforlaget.

Normann-Eide, T. (2024, 5. april). Følelser. *Store norske leksikon*.

<https://snl.no/f%C3%B8lelser>

Nyeng, F. (2021). *Nøkkelbegreper i forskningsmetode og vitenskapsteori*. Fagbokforlaget.

Ogden, T. (2018). *Sosial kompetanse og problematferd blant barn og unge*. Gyldendal.

Postholm, M. B. & Jacobsen, D. I. (2021). *Forskningsmetode for masterstudenter I lærerutdanning*. Gyldendal Damm Akademisk.

Raundalen, M. & Schultz, J.-H. (2020). *Krisepedagogikk*. Universitetsforlaget.

Røkholt, E. G. & Bugge, K. E. (2018). Oppfølging av barn, ungdom og deres foreldre. I H. Sandanger (red.), Sandvik, O., Bugge, K. & Røkholt, E. G. *Sorg*. (2. utg., s. 133-135, 148, 149). Fagbokforlaget.

Sandanger, H. & Bugge, K. E. (2018). Å være en god hjelper. I H. Sandanger (red.), Sandvik, O., Bugge, K. & Røkholt, E. G. *Sorg*. (2. utg., s. 91-93). Fagbokforlaget

Sandvig, A. (2007, 30. april). *Barn herdes ikke av smerte*. NRK, Livsstil.

<https://www.nrk.no/livsstil/--barn-herdes-ikke-av-smerte-1.2333449>

Sæther, M. (2012). Hva er musikk? I Sæther, M. & Angelo, E. *Barnet og musikken*. (s. 12-13). Universitetsforlaget.

Thoresen, I. T. (2015). *Barnehagelæreren; profesjon, politikk og forskning*. Cappelen Damm Akademisk.

Tjora, A. (2021). *Kvalitative forskningsmetoder: i praksis*. (4. utg.). Gyldendal.

Utdanningsdirektoratet. (2021, 4. november). Eksempel på beredskapsplan ved alvorlige hendelser. *Utdanningsdirektoratet*. <https://www.udir.no/kvalitet-og-kompetanse/sikkerhet-og-beredskap/eksempel-beredskapsplan-alvorlige-hendelser/>

Åmot, I. & Ytterhus, B. (2019). Spesialpedagogisk arbeid i barnehagen. I Reidun Tangen (red.), Befring, E. & Næss, K-A., B. *Spesialpedagogikk*. (6. utg., s. 598-599). Cappelen Damm Akademisk.

VEDLEGG 1 – GODKJENNING FRA SIKT

Norsk ▾ Siv Marita Sæther Gravvold ▾

[Meldeskjema](#) / [Barn i sorg og sorgstøtte i barnehagen](#) / Vurdering

Vurdering av behandling av personopplysninger

🖨 Skriv ut

☰ 15.12.2023 ▾

Referansenummer

741255

Vurderingstype

Automatisk ⓘ

Dato

15.12.2023

Tittel

Barn i sorg og sorgstøtte i barnehagen

Behandlingsansvarlig institusjon

Nord Universitet / Fakultet for lærerutdanning og kunst- og kulturfag / Logopedi, spesialpedagogikk, tilpasset opplæring

Prosjektansvarlig

Sigrid Ness

Student

Siv Sæther Fostad

Prosjektperiode

01.01.2024 - 15.05.2024

Kategorier personopplysninger

Alminnelige

Lovlig grunnlag

Samtykke (Personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a)

Behandlingen av personopplysningene er lovlig så fremt den gjennomføres som oppgitt i meldeskjemaet. Det lovlige grunnlaget gjelder til 15.05.2024.

[Meldeskjema](#) ↗

Grunnlag for automatisk vurdering

Meldeskjemaet har fått en automatisk vurdering. Det vil si at vurderingen er foretatt maskinelt, basert på informasjonen som er fylt inn i meldeskjemaet. Kun behandling av personopplysninger med lav personvernulempe og risiko får automatisk vurdering. Sentrale kriterier er:

- De registrerte er over 15 år
- Behandlingen omfatter ikke særlige kategorier personopplysninger:
 - Rasemessig eller etnisk opprinnelse
 - Politisk, religiøs eller filosofisk overbevisning
 - Fagforeningsmedlemskap
 - Genetiske data
 - Biometriske data for å entydig identifisere et individ
 - Helseopplysninger
 - Seksuelle forhold eller seksuell orientering
- Behandlingen omfatter ikke opplysninger om straffedommer og lovovertridelser
- Personopplysningene skal ikke behandles utenfor EU/EØS-området, og ingen som befinner seg utenfor EU/EØS skal ha tilgang til personopplysningene
- De registrerte mottar informasjon på forhånd om behandlingen av personopplysningene.

Informasjon til de registrerte (utvalgene) om behandlingen må inneholde

- Den behandlingsansvarliges identitet og kontaktopplysninger
- Kontaktopplysninger til personvernombudet (hvis relevant)
- Formålet med behandlingen av personopplysningene
- Det vitenskapelige formålet (formålet med studien)
- Det lovlige grunnlaget for behandlingen av personopplysningene
- Hvilke personopplysninger som vil bli behandlet, og hvordan de samles inn, eller hvor de hentes fra
- Hvem som vil få tilgang til personopplysningene (kategorier mottakere)
- Hvor lenge personopplysningene vil bli behandlet
- Retten til å trekke samtykket tilbake og øvrige rettigheter

Vi anbefaler å bruke vår [mal til informasjonsskriv](#).

Informasjonssikkerhet

Du må behandle personopplysningene i tråd med retningslinjene for informasjonssikkerhet og lagringsguider ved behandlingsansvarlig institusjon. Institusjonen er ansvarlig for at vilkårene for personvernforordningen artikkel 5.1. d) riktighet, 5. 1. f) integritet og konfidensialitet, og 32 sikkerhet er oppfylt.

Vil du delta i forskningsprosjektet

Sorgstøtte i barnehagen?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å finne ut hvordan barnehagelærere arbeider med sorgstøtte i barnehagen. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Jeg er masterstudent i faget spesialpedagogikk ved Nord Universitet. Masteroppgaven har et omfang på 45 studiepoeng. Formålet med dette prosjektet er å finne ut hvordan barnehagelærere støtter barn i sorg, og hvilke arbeidsmetoder de anvender i det pedagogiske arbeidet.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Nord Universitet er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta på prosjektet på bakgrunn av din utdanning og stilling som barnehagelærer. Du er bosatt i Norge og er ansatt ved en norsk barnehage på en avdeling med 3-5 år gamle barn, eller har arbeidet med sorgstøtte og aldersgruppen ved et tidligere tidspunkt. Det vil være opp til 5 personer som vil få spørsmål om å delta på prosjektet.

Hva innebærer det for deg å delta?

Metoden som blir brukt i prosjektet er intervju som vil vare rundt 60 minutter. Hvis du velger å delta vil du i forkant av intervjuet få tilsendt en kort liste med sentrale temaer vi kommer inn på. Dette vil være temaer knytte til sorg, sorgstøtte, arbeidsmetoder, inkludering og tverrfaglig samarbeid. Strukturen for intervjuet vil være avslappet, som en samtale. Samtalen vil bli tatt opp og jeg kan ta notater underveis.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Jeg vil ha tilgang til dine personlige opplysninger.
- Veileder vil ha tilgang til transkribert og anonymisert materiale.
- Ditt navn og kontaktopplysninger vil bli erstattet med koder som lagres på en navneliste adskilt fra øvrige data.

Hva skjer med personopplysningene dine når forskningsprosjektet avsluttes?

Prosjektet vil etter planen avsluttes når oppgaven blir godkjent, mai 2024. Etter prosjektet vil datamaterialet med dine personopplysninger slettes. Anonymiserte opplysninger vil ikke slettes, men kunne gjenbrukes til for eksempel forskning.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Nord Universitet har Personverntjenester vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke opplysninger vi behandler om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene
- å få rettet opplysninger om deg som er feil eller misvisende
- å få slettet personopplysninger om deg
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å vite mer om eller benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Nord Universitet ved veileder Sigrid Ness (sigrid.ness@nord.no) eller student Siv Marita Sæther Fostad (sivgravvold@gmail.com)
- Vårt personvernombud: Toril Irene Kringen (personvernombud@nord.no)

Hvis du har spørsmål knyttet til Personverntjenester sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- Personverntjenester på epost (personverntjenester@sikt.no) eller på telefon: 53 21 15 00.

Med vennlig hilsen

Sigrid Ness
(Forsker/veileder)

Siv Marita Sæther Fostad

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «sorgstøtte i barnehagen», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

VEDLEGG 3 – INTERVJUGUIDE

Intervjuguide til masteroppgaven;

«Sorgstøtte i barnehagen».

Takk for at du vil stille som informant til prosjektet mitt om barn i sorg og sorgstøtte i barnehagen! Formålet med dette semi-strukturerte intervjuet er å ha en samtale rundt hvordan det kan arbeides med sorgstøtte i barnehagen med barn i alderen 3-6 år. Jeg ønsker å finne ut hvilke arbeidsmetoder barnehagelærere bruker i møte med barn i sorg.

Din deltakelse i intervjuet og prosjektet er frivillig, og du kan når som helst trekke ditt samtykke. Din anonymitet vil bli overholdt gjennom koder.

Intervjuet vil handle om din personlige erfaring med sorgstøtte og hvilke arbeidsmetoder som ble brukt.

Intervjuet vil ta ca. 60 minutter.

Hilsen

Siv Marita Sæther Fostad.

Styringsdokumenter:

- Har dere beredskapsplan i barnehagen som omfatter tap/sorg?
 - o Hvordan ble denne eventuelt brukt?
 - o Ble det oppdaget mangler? Oppdatert i etterkant?
- Brukte dere teoretiske håndbøker i arbeidet?
 - o Var disse tilgjengelig i barnehagen?
- Hvor søkte du eventuelt informasjon, tips eller råd?
 - o Barnehagens beredskapsplan, barnehagens styrer, andre ansatte på barnehagen, bøker, nettsider, kommunens kriseteam, PPT, andre eksempler?

Sorg:

- Hva er sorg for deg?
 - o Kroppslig, spirituelt, mentalt, følelser, tomhet, lengsel, gråt?

- Hvilke tanker har du rundt barn og sorg?
- Hvilke tanker har du om barns forståelse av sorg?
 - o I alderen 3-6 år.
 - o Snakkes det om sorg og døden utenom i barnehagen? Samling? Samtaler?
- Hvilke tanker har du om barns forståelse av døden?
 - o Snakkes det om død og hva som skjer når man dør?
 - o Opplevs det vanskelig for barna å begripe at noen er død?

Sorgstøtte:

- Arbeidsmåter
 - Samtaler
 - o Var det noen spesielle barnet ønsket å snakke med?
 - o Hva gikk samtalene ut på?
 - o Ble det tatt i bruk rekvisitter eller barnebøker i samtalen?
 - o Var barnet aktivt i samtalen?
 - o Ble temaet sorg og tap tatt opp i samlingsstunden?
 - o Hadde de andre barna spørsmål?
 - Lek
 - o Tok barnet med sorgen/opplevelsen av død med inn i leken?
 - o Lekte barnet alene eller sammen med andre? De samme som vanlig?
 - o Kan du beskrive leken?
 - o Hadde barnet behov for støtte inn i lek?
 - Bilder
 - o Som hjelpemiddel i samtale med barnet eller barnegruppen?
 - o Hjelp til å snakke og forstå følelser?
 - Filmer
 - o Som omhandler å miste noen, begravelse eller om følelser?
 - Tegning/maling

- Ble kreative aktiviteter brukt i sorgarbeidet?
- Bar produktene til barnet preg av sorgen? Hvordan?
- Hvordan opplevde du fargebruken?
- Leire
 - Forming og konstruering med hendene som sorgarbeid?
- Musikk
 - Ble ulike sanger brukt i sorgarbeidet?
 - Var det spesielle sanger barnet ønsket å lytte til?
- Brukte dere andre metoder i sorgarbeidet? Hvilke, hvordan og hvorfor?

Følelser og behov:

- Opplevde du barnet i sorg uttrykke andre følelser enn «normalt» for barnet?
 - Tristhet, sinne, frustrasjon, utilpass, nedstemt, glede etc.
 - I hvilke situasjoner opplevde du endret følelsesmønster?
 - Opplevde du at barnet hadde sterke raseriutbrudd?
 - Var det sammen med enkeltpersoner, enkeltbarn, i gruppe, alene?
 - Hva ble gjort i forhold til følelsesregulering og hvordan ble barnet møtt?
- Opplevde du barnet i sorg mer stille enn vanlig? I så fall, hvilke tiltak ble gjort?
- Opplevde du at barnet kunne føle seg nedstemt og sørge mer enn et år etter tapet?
 - Hvordan kom dette til syne?
 - Hva var tiltakene?
- Opplevde du at barnegruppen ble berørt av dødsfallet?
 - Hadde noen av de andre barna oppfølgingsspørsmål eller lignende erfaringer de gjerne ville fortelle om?

Tverrfaglig samarbeid:

- Samarbeidet dere med andre instanser rundt barnet?
 - PPT, helsesykepleier, spesialpedagog, kriseteam, andre barnehagelærere, andre ansatte etc.

- Hva fikk dere ut av dette samarbeidet?
- Ble du/dere veiledet?
- Hvordan var samarbeidet med hjemmet?
 - Hadde foreldre/foresatte bekymringer for barnet?
 - Opplevdes barnet likedan hjemme som i barnehagen?
 - Hadde foreldre/foresatte kontakt med noen av de yrkesgruppene nevnt over?

Videre arbeid/oppfølging

- Hvordan opplevde dere merkedager?
 - Bursdager, årsdager, jul eller andre tradisjoner hvor personen som døde hadde en sentral rolle?
- Situasjoner hvor sorgen kom til syne igjen?
 - Var dere forberedt?
 - Var det i forventede situasjoner?
 - Hvilke tiltak ble gjort da?

Synes du det mangler noe rundt støttemateriell, føringer, tips eller kompetanse rundt sorgstøtte for barn i barnehagen? Var det vanskelig å finne disse, hvor tilgjengelig var de?

Hva gjorde det for arbeidet ditt?

Er det noe du vil tilføre?